PG
1313
.N6

Class PG1313

Book .N6

I-Item 3

СРПСКА СИНТАКСА.

1549
3909

ЗА

НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ.

САСТАВИО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ.

ТРЕЋЕ НА НОВО ПРЕРАЂЕНО И РАШИРЕНО ИЗДАЊЕ.

У БЕОГРАДУ,

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1874.

СРПСКА СИНТАКСА.

ЗА

ИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ.

САСТАВИО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ.

Novaković, Stojan

ТРЕЋЕ НА НОВО ПРЕРАЂЕНО И РАШИРЕНО ИЗДАЊЕ.

У БЕОГРАДУ,
ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ
1874.

PG1313
.N6

53839
04

Re. 3.c. 28 - IX - 31

К другом издању

Прошле године је ова књига пуштена у свет као „извод“, у много краћем и непотпунијем, на многим местима скоро недовршеном облику. Пустили смо је у свет као пробне листове, а чинећи то, у исти мах смо се спремали на прерађивање и дотеривање за ово садашње издање. Дочек, који нас је при лањском издању сусрео, био је бољи него што смо се надати могли, и то нас је охрабрило, да удвостручимо вољу око даљег истраживања и око поправљања ове књижице. Колико нам је време допустило, да у том правцу урадимо, износимо сад у овом „другом прерађеном и раширеном издању.“ Надамо се, да ће нам познаваоци признати, да је оно знатно измакло испред првог, а признајемо и сами, да још на њему доста радити треба, и трудићемо се, ако дочекамо треће издање, да ни оно не буде назадније од другога. Књижица ова припада у круг књижевнога рада, у коме се често поједине врсте плаћају сахатима мишљења и истраживања, и у коме се тек са много труда и времена нешто може постићи.

И ако је ова књижица прилично већа од лањске, опет у њој нема много више научне грађе но што је тамо. Старали смо се, да збирке примера поред појединих чланака увећамо и на ново преберемо, и да саме чланке поделимо, јер смо били опроштени оне стеге у простору, која је прво издање чисто и преко наше воље онако стеснила. У самом општем распореду науке учинили смо неке главније промене. Тај општи распоред је тачка, у којој се врло мало писаца ове граматичке гране слажу, и мало који да се буди у чем од другог не разликује. Може бити да је то за то, што је синтакса тачка науке о језику, која се највише меша и прелева са логиком, те се и писци синтаксе највише у томе разликују, у колико који мање или више лучи логички елеменат од лингвистичкога. Научници, који синтаксу обрађују у потпуно научном об-

лику, чисто за науку, старају се, да из синтаксе излуче све што није лингвистичко, ако је само могућно — и ја мислим да имају право. Јер свака наука у оноликo више добија, у колико је у њој више доследности и тачности. Али педагошки обзири, на које смо се у малој гимназији пуно дужни обзирати, мислим да су вредни пажње и у овој ствари, те да се у синтакси мора задржати мало више логичких елемената него што би у њу дошло по чистом лингвистичком схватању. Јер закони, по којима се мисли, и закони, по којима се мисли речима казују, у практици су са свим састављени, и тек се у вишој науци потпуно разлучити могу. У колико сам ја у томе меру погодио, није моје ценити, али ме је водило начело, да у школској књизи није доста науку као науку изложити, него да је треба изложити тако, како ће је ученици појмити и научити моћи. То и јест оно, што нам у начину излагања науке за школску књигу мора вазда пред очима бити.

Господи предаваоцима дужан сам напоменути, да је много којешта остављено и њихову труду. Тако у примерима навалице нисам хтео означавати речи, које се правила тичу — јер њих гледајући и тражећи ваља ученици да науче правило. Г. г. предаваоци, као обично, ваља да у томе на руди буду. Под звездицом сам често метао белешке из своје професорске практике, да бих у томе г. г. предаваоцима олакшао. Са своје стране имао бих за начин предавања дати ову главну препоруку. Нека се сваки члан прати анализом, писмено (задацима код куће и у школи) и усмено. У предавању граматичке науке у нижим школама анализа је главна ствар, јер без ње мора и највећи труд, и професорски и ђачки, са свим на празно остати.

За примере јамчим, да су сви узети што из народних умотворина, што из врснијих дела књижевности наше.

Београд, 20 Окт. 1870.

Ст. Нов.

К овом трећем издању.

Чаком непуне четири године указа се прилика и би времена, да се на ново око овога посла забавим. Међу тим је предавање овога предмета (претписом министарским од 14 Авг. 1873 бр. 3668) премештено у старији разред, те држим, да ће, осим друге радње школских људи око унапређења наставе у језику, и отуд бити напретка, што ће од сад овај део граматике учити нешто старији и спремнији ученици. То ме је повело, те сам књигу ва ново раширио и пажљиво прегледао; примере на ново претресао и знатно умножио; цео систем у неколико предругојачио; чланке прекрајао, и све, што би излишно било, из старог издања изостављао, да бих набавио ширега места појединостима. Тако могу рећи, да ово издање према другом стоји без мала као ново дело. У тој радњи напустио сам нешто и нешто, чега сам се пређе држао. Тако сам сад главне речи или реченице, ради којих су примери, штампао другим словима. Тим се посао олакшава и предавачу и ученику, те се за друге општирније радове времена набавља. То ми је допустило, да примере скоро свуда знатно умножим. Нисам се могао бојати, да ћу у томе претерати, јер је увек лакше одвадити него додати; и да није било одређено време, кад књига ваља да за штампу приспе, да би стигла за нову школску годину, може бити, да бих ту и више учинио, ма да је тај посао веома напав и спор.

Где сам мислио, да ми треба ради објашњења што-год рећи о некој појединости или о својим разлозима, што се тиче гдекојих питања, то сам стављао у *напомене*, које нису намењене учењу.

Одељак о реду речи у реченицама и реченицâ у изрекама истина је само додирнут, али, држим, да нема ниједнога дела синтаксе, који се без правила, на самом читању с ученицима, може тако лако испрести као тај.

Што сам у предговору к другом издању нарочито препоручио анализу, т. ј. *што индуктивније представљање синтактичких правила,* то и сад само потврдити могу. На то баш иду збирке примера, и без тога се овај предмет ни научити не може, нити је без тога вредно да се учи и да се зна.

Ја знам, и не могу се уздржати, да овде не кажем, како је моје уверење, да би требало, да се сви делови синтаксе најпре онако изворно и с онаком ширином разликовања и индукције израде, како је то Ђ. Даничић с *науком о падежима* учинио, па да се после из тога дела према потреби прне што је где за наставу потребно. Али како тога наша литература још нема, ја сам морао кренути се противним путем, да нам не би барем школе остале без онога, без чега је литература. Јер је и Миклошићево дело још недовршено[1]), а у многоме, зарад свога посве другог плана и сврхе, за овакав рад и недовољно.

Терминологија је сва Даничићева за партије, које је он већ израдио. Негде сам у незнатним стварима чинио више додатке него одступања, као што је за прећашње I и II и придеве глаголске I и II. Разуме се од себе, да то г.г. професори могу дотеривати спрам онога, на што су своје ученике навикли, или објашњавати латинским терминима. Положај ове науке у садашњем наставном плану средњих школа у Србији није ми допустио, да се служим научном терминологијом. У партијама, које није обрађивао Даничић, помагао сам се или узимањем од других граматичара, или ковањем. Ако се коме што учини незгодно или недовољно, нек не мисли, да сам ја то тако баш хтео, већ ми за сад није боље на памет пало, а радоваћу се први свачему бољем и напреднијем. Ово може пристати, ако треба, и за све остало.

Још овде додајем списак извора, из којих су примери прпени.

[1]) Свршетак је дошао, кад се ова књижица већ била почела штампати.

Абердар. Прво коло. Београд 1868.
Видаковић Милован. Велимир и Босилка. Будим 1811.
——— Автобиографија Гласник XXX.
Врчевић Вук. Српске народне приповијетке. Биоград 1866.
Грујић Никанор. Беседа св. патријарху срб. Јосифу I Маја 1850. Земун.
Даничић Ђуро. Свето писмо старога завјета. Биоград 1868.
——— Приче из старога и новога завјета. Биоград 1865.
——— Poslovice, Zagreb 1871.
Дъловодный протоколъ Карађорђев. Београд 1848.
Драгашевић. Песме. Потпуно издање. Београд 1869.
Борђевић Владан. Скупљене приповетке I. Београд 1872.
Борђевић Јован. Радња благовештенског сабора. 1861. II. Сад 1861.
Живковић Стефан. Приключенія Телемаха сина Улисева. Беч 1814.
Зелић Гер. Житіе. Будим. 1823.
Илић Јован. Песме I. II. Београд. Н. Сад. 1854—1858.
——— Пастири. Београд, 1868
Јакшић Ђ. Песме. Београд, 1873.
Јовановић Јован. Све дојакошње песме. Н. Сад, 1872.
——— Шаран. Шаљива игра у једној радњи. Н. Сад, 1872.
Караџић Ст. Вук. Српске народне пјесме. I—III. Беч, 1841—1846.
——— Српске народне приповијетке. Беч. 1853.
——— Српске народне пословице. Беч. 1849.
——— Живот и обичаји народа српског. Беч. 1867.
——— Ковчежић I. Беч 1849.
——— Нови завјет. Биоград 1868.
——— Даница I—V. 1826—1834.
——— Милош Обреновић. Будим 1828.
——— Правительствующій совѣтъ сербскій. Беч, 1860.
——— Приправа за историју свега свијета. Беч 1864.
——— Српски рјечник. Беч 1818.
Лазаревић Лазар. Владимир и Косара. Будим 1829.
Летопис српски 1859. I и II. Пословице.
Љубиша Стјепан. Приповијетке. штампане у Dubrovniku III, IV и Narodnom Koledaru XI.
Мажуранић Иван. Смрт Смаил-аге Ченгића. Београд 1858 (уза превод Мајковљеве Српске историје).
Милићевић М. Милан. Емило деветнаестога века. С француског од А. Ескироса. Београд 1872.
——— Путничка писма с разних страна Србије о Србији. Друго умножено издање. Београд 1868.
——— Оцеви и дена. Француски Е. Легуве. I. II. Београд 1872—1873.
——— Истинске приче и пауке. Београд 1870.
——— Школица за грађанска права и дужности. Београд, 1873.
——— Галебова стена. Написао Жил Сандо. Београд, 1874.

Милутиновић Сима. Трогодишња исторія Србіе. Лайпцигъ 1837.
——— Зорица. Будим 1827.
Ненадовића П. Н. Мемоари. Београд 1867.
Новић Јоксим Оточанин. Старине од старине Новака. Н. Сад 1867.
Његош П. П. Горски вијенац. Беч 1847.
——— Лажни цар Шћепан мали. Трст 1851.
Обрадовић Доситије. Животъ и приключенія. Београд 1833.
——— Басне. Београд. 1833.
——— Христоитія и вѣнацъ алфавита. Београд 1836.
Петрановић Б. Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Београд 1867.
Поповић В. Близанци, Н. Сад. 1858.
Поповић Ст. Јов. Стеф. Дечанскій. Београд 1849.
——— Даворѣ. Н. Сад 1854.
Pravo Pravničko-upravni list. Zadar 1873. Описи народног суђења од Ст. Љубише и Врчевића.
Радичевић Бранко. Песме. Н. Сад 1867.
Ристић К. Српске народне пјесме из Босне. Београд 1873.
Суботић Јов. Дѣла I. IV, V. Карловци Н. Сад. 1858—1867.
——— Говор на срп. нар. сабору 1869. Н. Сад. 1869.

Покрај овога послужио сам се богатом збирком примера из „Српске Синтаксе“ Даничићеве и изван науке о падежима. Исто тако употребио сам, колико је за мој посао требало, и научна истраживања Миклошићева Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen IV. Syntax. Wien. Скоро је заборављена једна расправа Луке Зиме „Два одломка из српске синтаксе“ штампана у „Програму велике гимназије карловачке за школску годину 1864“ 1—31, где се говори о „наклонима и временима глагола.“ Ако и не стоји све, што је тамо (јер је то рад саме ствари мучно и тешко), заслужује признања на више места показани бистар поглед писчев. Не могу се хвалити, да сам се много користио књигом Ад. Вебера Slovnica hèrvatska za srednja učilišta, Zagreb 1871, јер ласкам себи, да нас двојица, при сврси прилично једној, сматрамо ствар с два различита гледишта.

У Београду, на Ускрс 1874.

Ст. Нов.

ПРИСТУП.

I. Шта је синтакса.

1. *Синтакса* је део граматике, који говори о томе, како се речи и облици њихови употребљују за казивање мисли. Шта је синтакса.

II. Шта је мисао и реченица.

2. Свака *мисао*, кад се речима искаже, зове се *реченица*. По томе у свакој реченици има двоје: Реченица.

а. Оно, о чему се говори, и то се зове *подмет;* Подмет и прирок.

б. Оно, што се о томе подмету исказује, и то се зове *прирок*.

Примери. Сунце греје. — Ливаде се зелене. — Види Бог. — Отац је добар. — Ружа је лепа. — Дан је ведар. — Бог је свемогућан. Време пролази. — Планине су високе. — Потоци жуборе. — Цвеће вене, лишће пада, славуј се не чује. — Види Бог.

Напомена. Одмах с почетка ваља мотрити, да се оштро изучи, шта је реченица, и докле траје једна, а одакле друга, кад их је по две три заједно; за тим — које су главне речи, т. ј. подмети и прироци у свакој. То нарочито, да се не би са реченицом (рàсутком) помешале *представе*, као што би био случај са *Лепа ружа* и *Ружа је лепа* (или Лепа је ружа), од којих је прво проста представа, а ово друго рàсудак. Како уз рàсудак увек ваља знати време, у које бива оно што се њиме изриче, не може бити реченице (исказаног рàсутка) без глагола. Исто тако ваља одмах задавањем примера за анализу привикавати ученике, да не чине распознавање подмета и прирока по месту; јер како је у томе у нашем језику највећа слобода, често ће се варати.

III. Главни делови реченице.

Шта бива подмет.

3. *Подмет* може бити свака реч, о којој се што говори, али је најобичнији подмет какво име. Подмет се у реченици тражи, градећи питање упитним заменицама и глаголом из реченице, којој подмет тражимо.

Примери [1]) *Птица* пева — *Дани* пролазе. — *Друмови* ће пожељет' Турака. — *Цвеће* вене. — Наоколо *све* почива. — *То* је било на чисти понедељник. — *Све* ти било у час добар. — *Ја* му причам, а *он* не верује. — *Богати*

[1]) Примери су разврстани да се ученицима да прилика, нека сами нађу, које врсте речи могу бити подмет. Уз анализу могу се ученици вежбати у грађењу питања.

нађе доста пријатеља. — *Сит* гладну не верује. — *Један* говори, а *други* ћути. — *Сваки* себи срећу кује. — Ах *све* ми оде, *све* ме остави. — *Мусага* му одговори, да је *то* ништа. — *Ја* сам стена.

Шта бива прирок.

4. *Прирок* може бити двострук: или од самога глагола, или од глагола и каквога имена или друге које речи. По томе се прирок, који је од самога глагола, зове *прост*, а који је од глагола и имена, — *састављен*. Без глагола прирок не може бити, јер се глаголом казује време, у које се збива оно што у реченици казујемо.

Прост прирок.

Примери проста прирока: Брат *пише*. — Славуји *поју*. — *Настала је* тишина. — Сунце *ће заћи*. — Турска сила *притисла* Косово. — А Турчину очи *испадоше*. — Како љуто кнеже *проклињаше*. — Сестрица се брату *куњијаше*.

Примери састављена прирока: Вода *је* најздравније *пиће*. — Штука *је риба*. — Ја *сам* твој *брат*. — Црква му *је* дивно *поднебесје*. — То *је био ђаво*. — Летошња *ће* година *бити родна*. — Ти *си девети*. — Ево мене, ја *сам ваша*. —

Састављен прирок.

5. *У састављен прирок* може се метнути свака реч, којом се што може казати за подмет, и понајвише та реч (именица, придев, глагол у начину неодређеном) и јесте прави прирок, а глагол је само *саставак*, који веже прирок за подмет. Као такав *саставак* најчешће

долази глагол *бити* у свима својим облицима. Из примера ће се видети, како се у састављену прироку могу наћи по две три речи, н. пр. падежи са предлогом својим:

Примери. Шешир *је мој.* — Мати *је мила.* — Он *је војник.* — *Пред вама је* сва будућа Србија. — Правда *је у Бога.* — Сунце нам *је на заходу.* — *Далеко је* дан. — *Блед је* месец, ноћ *је тиха.* — Мајка *је* твоја *уза те.* — *Онде су* њихови двори. — Ноћ *је црна, ради би* ноћишту. — Збор ни *био збором*, а договор *договором.* — Вукашин *постане краљем.* — *Постадоше* лафи *ратарима.* —

Састављак осим бити.

6. Али не само глагол *бити*, но и други глаголи могу постати саставци, ако не би могли сами чинити довољна прирока, те ако им је потребна још која реч као допуна. Ти глаголи обично показују бивање неко, а таки су: стати (уз трајне глаголе), постати, настати, остати, моћи, чинити се, звати се и т. д.

Примери. Једном *стане се* цар *разговарати* са својим синовима. — Српске старешине *стану се прикупљати* к Београду. — Приповијетка у народу нашем *зове се прича.* — Лоша коб те *може стићи.* — Они *постану* велика *господа.* — Најпосле *гладан оста.* — Милан ми *пада рођак.* — А вила се *начини ђевојка.* — *Чини* ми *се* та вечера *чемерна.* — Ти *се створи* у дућану *алва.* — То се *не зове радити.* — А то ви често *не можете ни знати ни разумети.* —

Изостављен саставак

7. Кад је у састављену пророку глагол *бити* саставак, он се, с тога што је врло познат, може изоставити. [1])

Примери. Кућа (*је*) моја чарна гора, а постеља (*је*) камен ови. — Нигде (*није* или *нема*) стана, вода (*је*) свуда. — Јунак (*био*) негда, сад не јунак више. — Наоколо (*су*) морске пене. — У свакоме (*је*) Обилића плам. — Моја (*су*) браћа све од скора, али (*су*) сами соколови. — Бог с њим (*био*) и анђео божји!

Изостављен подмет

8. Кад је подмет лична заменица, он се може изоставити, јер се може лако знати по наставку облика глаголског, и по смислу.

Примери. Једнан сам. — Стани. — Кад он чу то, *постаде жалостан.* — Читам брзо. — Знате писати. — Певамо.

Али ако на таки заменички подмет пада сила мисли, онда се не може изоставити.

Примери. Ја говорим, а *он* ни у ухо. — *Ја* псето из бунара вадим, а *оно* ме уједа. — *Ја* једно питам, о *он* друго одговара. — *Ти* ћеш боље испећи, него ћу *ја* рећи. — Као што сам у огласу казао, *ја* сам оне ријечи донио амо у главу.

Изостављен прирок.

9. И прирок се каткад може изоставити као и подмет, ако је добро познат, или ако се може без сумње погодити, а да се не каже изреком.

---

[1]) Што је прећутано, оно је стављено у заграду и другчијим словима. Исто тако у чл. 9

Примери. Нигде *(нема)* трага од дана бијела. — Други петли *(поју)* у пољу цетињском, а Новица паде на Цетиње. — Мурат *(освоји)* Српску, а Бајазит Босну, Мурат Епир, а Мухамед Грчку, два Селима Ципар и Африку; сваки нешто, не остаде ништа. — Хвала *(буди* или *нека је)* Богу. — Добро *(било)* вече — Слава и част *(нека је)* домаћину. — Поклон *(нека је)* домаћину. — Добра срећа *(била)*, незнана дјелијо! — То сребро нека *(буде)* теби — Само полако *(ступај)*, краљице! — С Богом *(остај)*, горо и дубраво! — Сунце *(паде)* у море, а он *(приспе)* на кућни праг.

Реченице без подмета

10. Има реченицâ, у којима се мисли само радња или бивање или стање какво, а не мисли се ко ради, нити се помиње оно, од чега би та радња долазила. Таке врсте реченицâ немају подмета, зову се *реченице без подмета*, или *неодређене*, и глагол се у њима употребљава у трећем непознатом лицу и у средњем роду (ако се у облику може род разликовати).

Примери. Смркло се. — *Свануло.* — Ће кога *боли.* — Кад *се меће* камена. — Кад *би* у јутру. — Кад *буде* пред ноћ. — У том се *смркне* са свијем. — Нешто се *наоблачи.* — *Мутно* му *је* пред очима. — *Нестаде* греха. — Бојати се *било*, да силовити таласи не шчепају ту лађу. — *Ласно је* говорити, али *је тешко* творити. — *Ваља* праштати и непријатељу. — Врло *је мало* таких људи. — Док *трајало* свијета и вијека. — *Не пристоји се* мени. — Но њему *не беше за чекање.*

Напомена. Неке од ових реченица могле би се казати с подметом, као што је случај с реченицом: Док трајало свијета и вијека. Скоро би исти смисао остао да се каже: Док траје свијет и вијек. Али је прво *неодређени* партитивни говор, којим се језику каткад удесније послужити него ли одређеним. У таком случају и томе за љубав често речи, које би, при другом начину говора, биле подмет, долазе у ком год падежу као додаци. У овоме питању се ово издање ове књиге одваја од пређашњега (Даничићева) тумачења, пристајући за Миклошићем. С тога у реченицама „Ласно је говорити, али је тешко творити" *говорити* и *творити* нису подмети но додаци неодређеним реченицама *ласно је, тешко је,* и то додаци, који су сами по себи додане реченице у скраћеном облику начина неодређеног. Да је Миклошићев начин схватања ближе истини, види се опширније из његове књиге, а осим тога ствар се осветљава, кад се погледа са стране конгруенције.

Више подмета и прирока

11. У реченици може бити или само један подмет и један прирок, н. пр. *Човек живи*; или више подмета, а прирок само један, на пр. *Људи и животиње дишу*; или више прирока, а подмет само један, н. пр. Али *је Душан млад и алах*; или више и подмета и прирока, тако да сваки прирок припада сваком подмету, н. пр. *Мати његова и браћа његова стајаху на пољу и чекаху.*

Примери. Данас се љубе и друже, а сутра се псују и руже. — А крај тебе цветићи и трава. — Из свега племена стану излазити учитељи, лекари, управитељи и старешине народне. — На то се народ препадне и узбуни. — Топ за

топом грми јечи, сева. — Породица, друштво и отаџбина притичу у помоћ матери. — Срећа, нада, будућност у вас. — Обрађена поља, села, варошп, путови, водоводи ницаху као некаквим чудом на овој од пре дивљој земљи.

IV. Разгранавање реченице.

Додаци

12. Осим подмета и прирока у реченици може бити и других речи. Оне се додају подмету и прироку, да би се оно, што се у њима каже, допунило или разјаснило, и зову се *додаци подмету и прироку.* Таки додаци могу бити разне врсте речи, и може их бити више на броју.

Примери. Узмућен поток јурп. — Живи *Бога* хвале. — *Дунавом* плови лађа *лагана.* — *Гдено синоћ на ноћишту* бесмо — *Овај* човек зна *све.* — Кад *Лазару* осекоше *главу на убаву на пољу Косову.* — Нешто цвили у *Стамболу граду.* — *Гором хладни* ветри пире. — *Жито* желе *лијепе* дјевојке. — *Његова* је храна *некувано* корење. — *Сви* су твоји пали. —

Додаци реченице

13. Осим појединих речи у већем или мањем броју могу се као додатак подмету и прироку употребити читаве реченице, које се зову *додане реченице.*

Примери. Сваки, *који иште,* прима, а *који тражи,* налази. — Речи, *које вам ја рекох,* дух су и живот су. — У некаква човека био један чобан, *који га је много година верно и поштено служио.* — Ал' јунак не зна, *шта је*

ни муња нити гром. — Све је прошло, *што ми се милило.* —

Додаци додацима

14. Додаци не морају се додавати непосредно подмету или прирокy, него могу и један другом; исто тако подмету, прироку или њихову додатку додана реченица може имати своју додану реченицу.[1])

Примери. Облак крије *звезде јасне.* — Нек *ме живу* коњи растргају. — Жерав *му с гриве* стреса *бео и крвав зној.* — Ја гледам *браћу моју, у боју рањену.* — *Једно јутро по јутрењи* чујем *ће звони велико звоно, које зове у цркву на сабор.* — Неблагодарник је *који заборавља добро које је учињено.* — Склони се *онима који пролазе испред тебе.* — Сви ћемо заборавити *све оно, што је некад било.* — Бог не да *једном човеку сва добра.*

У. Дооба реченица и синтаксе.

Врсте реченица.

15. Реченице, у којима има само један подмет и прирок, зову се *просте.*

А кад се више таких реченица једна с другом на различне начине посастављају свезама или савезним (односним) заменицама у једну реченицу (управо низ реченица), онда се то зове *сложена реченица.*

---

[1]) У анализи треба мотрити на случаје, где је додатака више, јесу ли подмету или прироку непосредно, или су један другом додавани.

Ако се у облику просте реченице (не низа реченичног) налази само више било подмета било прирока, било и једних и других (види чл. 11), онда се то зове *скраћена сложена реченица*.

Примери. Што добром добра учиниш, није пропало. — Што цар рече, препорећи неће. — Друго вам не пишемо, него што читате и разумијевате. — Ко се роди, онај ће и умрети. — Бога моли Огњана Марија. — Црногорац добро работа баштину. — Може један исти човек у једном послу право мислити, а у другом врло криво. — Сунце седа, па се опет диже, после ноћи бели данак стиже: шат и мени моје сунце дође, шат и мене данак не мимоће. — Тице, цвеће, сунце другамо те зову. — Стварају се, шарају се силна кола и колути. —

Деоба синтаксе.

16. Према томе што су реченице просте или сложене, и синтакса се дели на синтаксу простих и сложених реченица.

Синтакса простих реченица говори о облицима имена и глагола, како се употребљују и међу собом слажу у реченицама.

Синтакса сложених реченица казује нам како се на разне начине слаже више реченица у једну целину, и како се сложене реченице скраћују.

За тим се говори о одрицању и о реду речи или реченица у простим или сложеним реченицама, а у додатку — о склопу периода, и о знацима читања, којима се бележи слог реченични.

А.

СИНТАКСА ПРОСТИХ РЕЧЕНИЦА.

1. Како се слажу подмет и прирок.

Слагање прирока с подметом

17. У слагању подмета и прирока прироку обично заповеда подмет. А прирок се с подметом друкчије слаже кад је прост, а друкчије кад је састављен.

Ако је, дакле, прирок прост (облик глаголски), он ваља да се са својим подметом слаже увек у броју и лицу, а катkад и у роду.

Примери. Скуп више *плаче*, а *лијен* даље *иде*. — Дивно небо *ведриш* и *облачиш*. — *Догорели огњи* већ одавно. — А са неба *сунце запламтило*. — Тешке су ме *освојиле ране*. — Јуначке су тада *пале главе, угледʼо се један* на другога, *попадао један* код другога. — *Дрвета се поломише*, а људе и стоку у пољу *грâд поби*. —

Слагање састављена прирока.

18. Ако ли је прирок састављен, те уз глагол има још каква реч, онда се глагол слаже онако, како мало час напоменусмо, а она друга

реч, ако је *придев број* или *заменица*, слаже се с подметом у роду, броју и падежу.

Примери. Али *змија бејаше лукава.* — *Родитељи* ове деце *нису били богати.* — *Његово је царство.* — Ако *је дете живосно и здраво*, умеће се и само забавити. — Та је *капа* врло *проста.* — *Дуги су* јој *часи* брзи. — И ако је већ наступила јесен, опет *дан* беше *врућ.* — *У* његовим годинама *страсти* нису *дубоке.* — Ја сам у историјама налазио, да је тај *народ* у неко време врло *храбар* и у оружју *славан* био. —

У прироку именица

19. Ако ли је она друга реч у прироку именица, она се мора слагати с подметом само у падежу, а у осталом како буде.

Примери. Срби су једна *грана* великога племена словенског. — *Ово је* мој *новац.* — *Хлебац је* најпростије *јело.* — *Језик је* праведников *сребро* одабрано. — *Срце* ми *је стена.* — *Ви сте* данас *деца.* — Наша *судба* ваш *ће бити глас.* — Ове *паре нијесу мито.* — *Прилика је* најбољи *помоћник.* — *Ви сте понос* рода свог.

Више подмета и прирока.

20. Ако су два или више подмета, онда прирок по правилу долази у множину.

Примери. Ватра и вода добре *су слуге*, али зли *господари.* — *Неситост и лакомство* хиљаду зала на људе *навлаче.* — *Орао и лисица учине* међу собом друштво. — *Камен* до кама, *стена* до стене небу *се дижу* крвљу поједне. — *Срем, Славонија, Хрватска, Међумурје и Далмација чине* Троједну краљевину.

Више подмета а пригок у једнини.

21. Али има доста примера, из којих се види, да се покрај више подмета прирок ипак оставља у једнини, и да се тада слаже с оним подметом, који му је најближи. Као да се оно што се у прироку говори, приписује свакоме подмету појединце, а не свима у један пут.

Примери. Те се *диже сила и сватови.* — *Узрујало с' поље и равнина, задрхтала гора и планина.* — Оиђе *расте смиље и босиље.* — *Будућност и прошлост* око њих нам *плива.* — Просула се крвца, а из ње се *диже школа, црква, вера,* благо најмилије. — Који га је *трепет и страх освојио.* — Тако *може чинити* само кратка *памет* и рђаво *срце.* — Бог зна, што *носи дан и ноћ.* — Жетву *жела вила и девојка.* — *Прође* то *лето и зима.*

Напомена. Има примера, из којих се види, да је овај једнини прирока после подмета узрок као недовршено скраћивање или стезање реченицâ. Тако су ови примери из Бр. Радичевића:

Оде лето и омара,
Лишће жути, пада магла
(новос. изд. 31)

или:

Отац, мајка у гроб паде,
Брат и сеја драга
(тамо 16)

22. Збирне именице у највише примера ишту да се прирок с њима слаже у једнини.

Примери. Цвеће је процвало. — *Лишће жути* веће по дрвећу, *лишће* жуто доле веће *пада.* — *Мушкиње имађаше* првенство. — Где нам

је и *стока* преко зиме *бивала*. — Кроз отворене вратнице *улази марва*, враћајући се с поља. — Силно *воће* му *је било* око куће *посађено*. — Бијело *стадо блеји*, и дома се *креће*. —

Збирне именице у подмету и прирокy.

23. Али збирне именице *браћа*, *господа*, *властела*, *дјеца*, и све на *ад* ишту да прирок дође у множину, макар да се оне саме мењају у једнини.

Примери. Још *су браћа* сестри *бесједила*. — Гдје *господа пију* вино хладно. — *Дјеца муче*, ништа *не говоре*. — Млада *телад мече*, а говеда ричу. — Пустите трупље, да га *звјерад разнесу*. — *Чељад* она, *која* за мртвима *жале* и *наричу зову се покајнице*. — Сва горе споменута *господа дочекала су* ме лијепо. —

Прирок уз неодређени подмет.

24. Кад је подмет неодређен (чл. 10), или га нема, прирок долази у једнину и у средњи род (ако се у облику може показати род).

Примери. Еда *би се могло* дослутити. — Како је *могло* бити. — Како му *драго*, *морало се* радити, како *је наређено*. — Цару *је* још од прије *било познато*, шта раде дахије по Србији. — Особито му се *ражали*. — *Ваља* да *се зна*, кога ћемо питати и слушати. — У хајдука нити *има* куће ни кућишта. — Мило ми *је*. — Лијепо *је* хвалити Господа. — *Не би ли* му *одлануло*.

Различни родови и лица у подмету

25. Ако би се онда, кад има више подмета, десили различити родови, мушки је важнији од женскога и средњега; ако ли различита лица,

прво је важније од другога, а друго од трећег: — а по важнијему увек се влада прирок. Ако су у подмету родови женски и средњи, или два средња — прирок долази у мушки род.

Примери. Немој да се *свађамо ја и ти.* — *Били* некад *брат и сестра.* — Али *ја* и *моја* *кућа* *служићемо* Господу. — *Адам* и *Ева буду* *истерани* из раја. — *Мили* су ми *поштење* и *душа.* — *Моја два брата*, старији Илија и млађи Лука, и *ја вратили* смо се к нашему стрицу Грујици. — Јер *смо продани ја и мој народ.* — *Велимир* и *Босиљка били су* од Турака *заробљени.* — А *ти* и *дом* оца твојега *погинућете.* — Три у оку свеђер теби *били* *племе* моје и *Картаг* бијели. — *Ваздух и море беху* *укочени;* сунце пржаше све приморје. — *Небо* и *море* беху *мирни.*

26. Ако су саставни део подмета основни бројеви даље од четири, онда прирок долази у једнину и у средњи род (ако се род може обележити).

Примери. Устало је тридесет момака. — А кад *прошло девет* годиница. — На њему *је* рана *седамнаест.* — Исаку *је било четрдесет* година. — *Седам* паша *удари* на кнеза. — *Пије* вино *тридесет* јунака. — *Просило* је *седам* алајбега. — И *роди* му *се седам* синова и *три* кћери. — *Сто* мисли дуга *не илаћа.* — Кад се *испуни* равно *двије хиљаде* година. — *Милијун* груди *просипа* крв. — У њих *гледа* *стотину хиљада.* — И *сто* чуда неба, земље *разбило* се о менека. — *Погинуло* двије стотине друга. — Да је *на хиљаде* просилаца *при-*

ступљивало. — *Погибе* ти *хиљада* сватова. — *Тисућа* их мртвих *лежи.* —

Напомена. Неки би примери ради средњега рода могли нагињати к неодређеним реченицама. Но држим, да је средњи род проста конгруенција с бројем у подмету, и у томе ме утврђују примери: Ту је мало царе почињуо, почињуо *једно осам* дана. Н. П. III. 45; *Девет немо, друго девет слепо,* то ја храним с мојом верном љубом. Н. П. II. 8.

Бројне замениће у подмету

27. Исто тако бива и кад су у подмету бројне заменице, или придеви, или именице које значе какву неодређену количину, или именица *по* (пола), која се не мења.

Примери. Како је могло бити, те је у којој земљи једном *много*, *времного* људи *живјело.* — Да се ријечи купују, *мање би* их се *говорило.* — Да је *по дне* мојега живота *преминуло.* — А осим тога *било је* пет пута по *толико* људи. — *Згрешило је мало* грешника големих. — *Пола* му се купе *прољевало.* — За њим *иђаше* народа *много.* — *Сила се* народа *сабрало.* — *Пола* је посла *готово.* — И он носи пушку шепшану, *по* ње му *је* крвљу *заливено.*

28. Међу тим бројне именице и заменице као што су *стотина, хиљада, милион, неколицина, неколико,* а исто тако и остали бројеви имају каткад прирок у множини.

Примери. Ће *су се* неколике *стотине* плугова *састале.* — Њих *неколицина разлете се* као одбрани брави. — Око по ноћи *прије̄ђу* обично *неколицина* Србаља у ону страну. — Докле су ме *неколико* моје браће *пратили.* — *Прођоше*

зимус *сто* година равно. — *Тридесет и пет* мојих прошастих година *напомињу* ми, да је по дне мојега живота превалило. — *Хиљада* разлога, *хиљада* предрасуда *сметати могу* човека. — Кад *чуше* осталијех *десет ученика*. — *Четири ста* витезова *излећеше* из затвора.

Напомена. У тешком овом питању конгруенције бројева могао би се двострук начин слагања прирока објаснити, што је подмет двострук, јер је број недовољан подмет, па је додатак 2-ог падежа, који је увек уз број, суштаственi део подмета. У таком случају мисао се при слагању прирока поводи то за једним, то за другим суштественим делом подмета, као год што и при збирним именицама надвлађује некад њихов граматички облик, некад опет њихово логичко значење.

У подмету *два, оба три четири.*

29. Кад су у подмету бројеви *два, оба, три четири,* они траже да прирок дође у множину. Именица, која се тим бројевима прилаже као додатак, меће се у старинску двојину с наставком *а*, који облик узимају катkад и глаголски придеви.

Примери. Два су бора напоредо *расла*. — *Сва четири* ситне књиге *пишу*. — *Три су тице* поље *прелетеле*. — У двору му *три кола играју*. — У вече *дођу два анђела* у Содом. — Да *су* у моје дјетинство *била три попа* у мојој кући. — *Остану* му *два сина*. — *Пошетале три* сјајне *звијезде*. — Спрам наше куће преко потока *била су три брата*.

Збирни бројеви и именице од њих изведене у подмету

30. Збирни бројеви средњега рода *двоје, троје, четворо, петоро, десеторо*, итд. а исто тако бројне именице од горњих бројева наставком

ица изведене, ишту прирок или у множини или у једнини (средњега рода). Именични додатак тих бројева долази као обично у 2-ом падежу.

Примери. Дошло је петорица Турака. — *Продато је осморо* говеда. — *Обоје* се тешко *однијело*. — По *тријесторо* се чељади *налази* у једној кући. — Па *су* ова *троји̏ца били отишли*, да га отму. — Тако *су обојица отпуштена била*. — *Обојица отрчаше* у шуму. — А *обоје* сад *почива*. — *Вјенчају се* њих *двоје*. — Она *двојица* још и којекако *трпијаху* те лисице. — Да *су примљени троје коња*.

2. Како се разгранава реченица.

а. Додаци подмету.

Атрибути.

31. Ови додаци могу бити поглавито двоструки, или *споjени* (атрибути) или *изједначени* (апозиције).

У *споjеним* (атрибутивним) *додацима* описује се подмет обично по *знацима* или по *каквоћи* својој. Таки додаци су обично имена, и често их има више на један пут.

Примери. Бела вила из горе дозива. — Жали неву *старац* бабо. — Код куће су га чекали врло *хитни* послови. — *Тиха* вода брије̑г рони. — Кад то зачу *царица* Милица. — Полегла је *бје̑лица* шеница. — Сад је опет лабуд *бео, нем, узвишен, невесео*. — Ја *прост*, како ме видиш, по мојој памети находим. — *Господареве очи* коња гоје. — *Најгоре* прасе најбољу крушку добије.

32. У *изједначеним додацима* (апозицијама) казује се оно што значи подмет; али другим именом, које му припада, кад се гледа с друге стране. По томе се подмет у неку руку казује два пут, са два имена. Апозиције.

Примери. Нек погинем *јунак* на јунаштву. — Да сам *јадна* студена водица. — Али Туре, *Гавран-ага*, већ три ноћи нема санка. — Све је *живо* желело потећи у помоћ невољницима. — Ми *сиромаси* носимо им колаче. — Ја не могу коња одјахати, јер сам *јадан* тешко обољео. — Стоји ага, *горско звере*, *гвозден ступац*, *камен тврди*. — А другима, *клетник*, мировати не да. — Ја их јесам, *момче*, ухватило. — Књигу пише *Жура* Вукашине Видосави, *љуби Момчиловој*.

Напомена. *Апозиција* се може лако разликовати од *атрибута*, што апозиција не представља ништа друго, него скраћену реченицу додану подмету.

33. Као *спојени додаци* могу се додати имена и у друкчијем облику, н. пр. други падеж с предлогом или без предлога. Атрибут од више речи.

Примери. То зачуо Дмитар *од Удбара*. — Тужан је јаук *из околина*, громак је одзив *гласа тог*, тврда је мишца *српскога сина*, свете су патње *рода мог*. — Лепше грло у *Милоша* царско, јесте лепше него је *у виле*. — *У лажи* су кратке ноге. — Вино пије *од Јањока* краљу. — Лети као муха *без главе*. — Нијесам ја тиква *без коријена*. — Убила ме рђа *од тамнице*. — Лијепа као вила *од горе*. — Леп је *зоре* осмејак, леп је *дана* огрејак.

Атрибут и апозиција уз именице

34. Оваки *спојени* и *изједначени* додаци не налазе се само уз подмет, него често и уз предмет и остале именице у додацима реченичним.

Примери. И он носи *тицу ластавицу*. — Него *мене старца* послушајте. — Жали шарац *тебе господара*. — *Мртва Марка* на свог коња врже. — Та немој *их младе* погубити. — Гледа *твоје големе красоте*. — Да се врнем *у гору зелену*. — Ђевојка је *своје очи* клела. — Па потеже *копље убојито*. — Поздрави ми *краља, таста мога*. — Дотле с' *Милић мртав* належао. — Да *јој младој* црне очи пије. — Доведе му *без биљеге вранца*. — Још да имам *рибе од Орида*.

Слагање атрибута и апозиције

35. Спојени и изједначени додаци слажу се овако са својим главним речима, што се тиче рода, броја и падежа. Придеви, заменице и бројеви слажу се, као и увек, у роду, броју и падежу, а именице само у падежу (осим где се случајно десе истога рода и броја).

Примери. Бела вила из горе дозива. — Па је *ситну књигу* написао *ка Прилипу граду бијеломе*, *побратиму Краљевићу Марку*. — *Манастир Љубостињу* основала је *царица Милица*. — Био *један сиромах човек*. — *Несретни слуга* тако и учини. — Онда *он весео* узме из воде новчић. — Ја видим *бојно поље, равницу пусту ту*.

б. Додаци прироку.

На што су додаци приркови

36. Ради допуне онога, што се каже у прироку, понајчешће се обележава предмет радње

глаголске, или се додају падежи, који показују свезу радње глаголске с оним што се именицама казује, или је потребно обележити простор, време, начин, узрок. Може их бити више на један пут.

Примери. И кад је дошла недељица света, *полутину век* премерно дан. — Ви стојите *око мене скупа*. — Пламти небо *као живи пламен*. — *Двадесет лета* Ђурађ напреже се, гризе и мучи; *двадесет лета дугих српском за круном* чезне. — *О кончићу златотканом* окреће се коло среће. — Сачувај ми, Боже, *децу, соколицу и соколе*. — *То* је братац *сеји* веровао.

37. *Предмет* се зове додатак четвртога падежа, који се јавља као неодвојна допуна прелазних глагола. Предмет

Примери. Онда иште *суху дреновину*. — Ја ћу *тебе* учити *свему његову занату*. — Лијепо ти је низ поље гледати *жуту дуњу* међу листовима. — Пити *блага* колико ти драго. — *Коју муку* најволиш мучити, *оном* ћу *ти душу* извадити. — Да подерем *танане кошуље*, да *те* видам и да *те* завијам. — Имам *стару самохрану мајку* и *једнога брата рођенога*. — Мрзе му *језик, старину* и *обичаје*. — А ја за браћу дајем и *крв и живот свој*.

Напомена. На тај додатак четвртога падежа прелазним глаголима налик су додаци осталих падежа другим глаголима, јер има глагола, који су непотпуни без додатка другога, трећег или шестог падежа, као што ће се код падежа посебице видети.

Простор или место

38. *Простор* или *место*, на коме се збива радња исказана у прироку, казује се додатком који се може рећи прилогом [1]) или каквим именом у неком падежу с предлогом или без предлога.

Примери. Онда се он дигне *у свет*, да тражи заната. — Он одведе дете *у своје дворе*. — А *крај мене* поточић жубори. — Ал' месеца још'те нема *туна*. — Бијела свила *по мору* плпла. — Ја се попех *на то брдо и на зелен бор*, и погледах *тамо амо*, иде л' ко *озгор?* — Пени се *реком* лед. — *Онудије* сада проходисмо, оне магле *онђе* не бијаше. — *По трави* се осу студена росица. — *На планини* Турчин *под чадором*. — *Гдје* чујете трубу да затруби, *онамо* трчите к нама.

Време

39. *Време*, у које се збива радња исказана у прироку, казује се највише прилогом, или именом у коме падежу с предлогом или без предлога.

Примери. Сунце јарко зашло *већ одавно*. — *У тај мах* нестало и коња и купца. — Али мајка куне *без престанка*. — *Позадуго* бане гостовао. — Царуј, куме, *за седам година*, *осме* подај мојему Урошу. — У *по* бурне, црне *ноћи* Феруз паша из сна скочи. — И тебн сам *данас* добјегао. — *Одмах* пуче тридесет пушака. — Рече *тада* четецнја Тале.

Начин

40. *Начин*, којим се збива радња прирокова, казује се такође додатком, и то обично прилогом, или којим именским падежем с предлогом.

[1]) Наречицом.

Примери. Бејаше *јако* захладнело. — Храни мајка два нејака спна *на преслицу и десницу руку.* — Људи вију жито *на лопату*, а жене *на решето.* — Хоћеш *на срамоту*, ако нећеш *на лијепо.* — Али га онај *ни под који начин* не дадне. — По том и умре *на пречац.* — *У глас* викну господа хришћанска. — Гони коње све *у скок.* — Ступа чета *тихо*, *глухо.* — Турчин му одмах извади готове новце *без речи.* — *Хитро* иду *како* који може. — *Дивно* поља цвећем се осула. — Мени ноћца *лако* никад не протече. — Мајка ради *тако стрпљиво* и *тако милостивно.* — *Весело* пјесме пјевајмо. — Љуљаху *чисто* слану пучину. — *Грмећ'* гром обара, *страшно* лав уједа. — Врате се *здраво и мирно.* — Са ниских стреха капље *лагано* кап по кап. — *Јуначки* ћу тебе дочекати.

Поређење или сличност

41. У начин долази и *поређење* или *сличност*, додатак веома чест и обичан.

Примери. Па кроз гору ступа *ка'но мува лака.* — *К'о детенце* дошао сам амо. — Студени вечерњи ветар *као лед* стрижаше по образу и ушима. — Висока је *како оморика.* — Још се опомињем *као кроза сан.* — Био сам *као на ватри* од стида. — Милијун људи гмиже *к'о ирв.* — И подигла си цркву *к'о тврди какав град.* — А коњици *као горске виле.*

Узрок

42. *Узрок* оне радње, која је у прироку, казује се највише именима, кроз падеже и предлоге, који значе узрок.

Примери. Дарујте ме ручицама *зарад данка данашњега, зарад ваше добре среће.* — Неки

страдају *за злобу и неправду своју*, а неки *за незнање и будалаштину*. — Видиш ће ћеш данас погинути, *а за правду* Бога истинога. — *Са ита*, брате, оде у хајдуке? — *С ког* си, млада, срећу изгубила? — *Од једног ударца* дуб не пада. — Да су га браћа *из зависти* оставила на оном чардаку. — *Од страха* ћеш пасти са коњпца. — *Због сирота* сунце сјаје. — Благо прогнанима *правде ради*.

3. Имена у реченици.

Једнина и множина у именица

43. Неке именице се говоре махом само у једнини (особне, мислене, збирне), а у многих се место праве множине употребљује збирна именица, изведена од основе њихове. Тако у именица: дрво, прстен, кремен, прут, трн, сноп, влат итд. мећу се место обичне њихове множине збирне именице, изведене од њихове основе, којима се једнином представља укупна, збирна множина, н. пр. дрвље, прстење, кремење, пруће, трње, снопље, влаће[1] итд.

Примери. По њој попало *сиво голубље, сви јој голуби* гуком гукаху. — То је било *ситно округло зрневље*. — Но нек само *сриство* траје. — Онће расте *трње* и *копривее*. — *Лишће жуто* доле веће пада. — Стане прикупљатп *бећаре* и *другу младу момчадију*. — *Сиромаш* и про-

[1] При овом се ваља опоменути, како би била права множина, и каквим су наставком постале ове збирне именице. *Јагње, теле, момче* какву имају множину и је ли то права множина, коју по њиховој промени можемо произвести од тих речи обичним наставцима.

сјаци бесједе о милостивима и немилостивима. — Махмут Бушатлија давао је праха, олова и *кремења*. — Посједају на *камење* један според другога. — Поврати ме морском *стењу* и пучини. — А ученици његови огладњеше, и почеше тргати *класје* и јести. — Мутна тече Тара валовита, на њој нема брода ни *куприје*, а око ње *борје* и *мраморје*.

Средњи род за неодређеност

44. Што се тиче родова, вредно је запамтити, да се средњи род увек узима при неодређеном или мало одређеном подмету, или кад је подмет замеиица, која скопчавајући две реченице замењује мисао прећашње које реченице, или кад у реченици нема подмета.

Примери. Тајно нешто из сна ме пробуди. — *Ово* би много *било* једној краљевини. — *Сребрно* је *лијепо*, а *позлаћено* још *љепше*. — *Колико* је тобоца, *толико* је и зграде. — Има л' *ишта љепше* на свијету. — Ах, како је самовати, *то* већ давно знам. — Какво ће семе никнути, каква ће бити жетва, *то* је у божијој руци. — На огњишту није *имало* ватре. — И око и чело, *све* ти Бог д'о весело. — Док *трајало* неба и србинства. — И од тебе *не остало* трага. — Ал' је вама хљеба *нестануло?* — Тог чадора овђе *није било*. — У нашој се земљи нигда *није* онакога момчета *дизало*.

Придевски видови

45. Будући придеви врло често чине прирок, ваља знати, да се у прирок увек узима придев неодређен. Придеви оба вида долазе у спојене додатке (атрибуте). Ако придев нема

и једног и другог облика, онда се на ово правило не гледа.

Примери. Бог је *добар.* — Трава је *зелена.* *Стар* курјак упази *добра* коња. — *Великој* души и од самога непријатеља истина је *драга.* — Сину мућа из неба *ведрога.* — Ту нађоше *студену* водицу. — То зачула *мила стара мајка.* — Сједну сви наоколо, под један *густи и широки* јаблан. — А град бијаше *широк и велик.*

Додаци I. реду придев. поређења

46. Кад је у приноку *поређен придев,* онда често долази за њим додатак онога с чим је поређење учињено. Поред првога реда (ступња) поређења додатак тај долази у 2-ом падежу с предлогом *од,* или са савезом *него* или *но.* Али поређен придев долази и без икаквих додатака.

Будући су прилози (наречице) што и придеви, само што поред глагола стоје, то се они у поређењу држе истога реда којега и придеви.

Примери Има дванаест коња за јаслима, да не знаш, *који је од кога лепши.* — Ништа није *жалосније* човеку, *него* кад од својих сродних страда. — *Бољи* је један зец у чанку, *него* два у пољу. — Књижица ова *никоме* неће бити *милија него вама.* — *Боље* је кашто и изгубити, *него* увредити добра пријатеља. — Не чинимо се *паметнији од свију.* — Што нам стари *бољи од нас* бише? — Та *лепша* је лијепа дјевојка *него триста загоркиња вила.* — Да с' из српске крви *бољи* Србин роди. — Колико је *горе глупљему* и *луђему* према *мудријему* и *вјештијему.*

Други ред поређења

47. Други ред *поређења* долази или без икаква додатка, или му је додатак 2-ги падеж с предлогом *од* или *између*.

Примери. *Најнесрећнији* смо *од свију* *људи*. — Где света мудрост царствује, онде *највећа* господа *најбољи* су *људи*. — Кад *најмлађи* брат дође на ону воду. — *Најбољи* је пазар на својој кући. — И *најјаче* уздање пропада. — *Најгори* је залогај, којим се човек удави. — *Најслађи* је домаћи обед. — Обуку се што *најљепше* могу. — Сада ми је јагњешце *од свих* *оваца* *најбоље*. — *Од свију* је *ових* био *најзнатнији* капетан Коча. — Да су *између свију* *Херцеговаца* у Гацкоме *најбољи* *пјевачи*. — *Највећи* *између вас* да вам буде слуга.

Скраћен и пун облик заменица

48. У личних заменица долазе облици пуни: *мене*, *тебе*, *себе* итд. и облици скраћени: *ме*, *те*, *се* итд. Кад год није сила говора на заменици, или кад није пред заменицом предлог, увек се употребљују скраћени облици.

Примери. Дао сам *ти*; поклонио сам *му*; видим *га* (упореди са: Дао сам *теби* а не *њему*; видим и *њега* и *њу*). — А они *га* изберу за цара. — Твоја сама уста на *те* сведочиће. — Мало по мало накупи се око *њега* до шест стотина јунака. — Али Давид то опет скупе са *себе*. — Кад од *њега* пођеш, не осврћи се до наше куће. — Ево *мене* и *вас* и душмана, роде! — *Тебе* нам сачува милостиви Бог.

Свој

49. Између присвојних заменица ваља запамтити заменицу свакога лица *свој*, *своја*, *своје*, јер се њоме увек означава оно што при-

пада подмету ма кога лица. И како год што се лична заменица за свако лице *се*, употребљује уза сва лица и у једнини и у множини, тако се и *свој* употребљује уза сва лица и у једнини и у множини.

Примери. *Твога* дору водим *своме* двору. — Ја погубих *свога* сина Марка. — Виде Иван *своје* беле дворе. — Тада се Мојсије опрости са *својим* народом. — А он са *својом* браћом и младом отиде кући своме оцу. — Сваки је *свога* дома владика. — С себе срећу изгубила нисам, ни са себе ни са *своје* мајке, ни са *свога* стара родитеља. — Сад што ћемо од живота *свога*. — Јер ћеш *своју* изгубити главу.

Замениће за скопчавање реченица

50. Замениће непознатога или трећега лица (*који*, *ко*, *какав*, *колики* и т. д.) узимају се пред *реченичне додатке* (види чл. 13. 14), те их скопчавају за реч, којој се додају. У таким случајима, кад заменица додатак реченични скопчава за *појединy реч* из главне реченице, мора се с том речју слагати у роду и броју, а у падежу не мора. Кад ли се додатак реченични скопчава за *целу мисао* прећашње реченице, онда заменична свеза долази у први падеж средњега рода у једнини.

Примери. Иди у другу *земљу*, *коју* ћу ти ја показати. — Само молим *свакога*, *који* би их писао, да он не поправља ништа. — И *момак*, *који* му ношаше оружје. — Тешко оном *човеку*, кроз *кога* долази саблазан. — Не могу *сви* примити тијех речи, до *оних*, *којима* је дано.

— Именујући *људе, који* грађаху ту грађевину. — И *ко* би ми задобио Хајку, дао бих *му* три товара блага. — Он би нашао себи *девојку, какву* свака земља нема. — Срећа је *оно, што* људи за срећу држе. — Мајка ћерку на далеко дала, преко гора четири конака, *то* стајало пет шест годин' дана. — *Колико* воде попила, *толико* суза пролила!

Што

51. Кад се додата реченица скончава за показну заменицу или за именицу са показном заменицом, чешће се место заменице *који, која, које* употребљује заменица *што*. Отуда заменица *што* долази место заменице *који* и у другим случајима.

Примери. Ал' *свјетлица, што* сад прва кресну, дружбу тајну за чадорјем видје. — Ој ти *небо, што* но роиш росне своје сузе на ме. — Ово је *хлеб, што* вам Господ даде да једете. — Очистила с' она већа *брука, што* окаља Србина са Вука. — Идите у *село, што* је пред вама. — А ово је *све* било, да се збуде, *што* је казао пророк. — *Јагањци* су рек' би тихи, *што* бијаху горски лави. — То је добра *душа, што* ни муси зло не мисли.

Заменице значе количину

52. Некоје заменице неодређенога значења (трећега лица) у средњем роду показују неодређену количину, и због таког значења траже као додатак други падеж оне ствари, од које се та количина мисли. Таке су заменице *што, што год, нешто, ово, оно, то*.

Примери. *Што* је који *робља* заробио. — *Што год* има у Сењу *јунака*. — Он с *оно своје*

војске, што је могао извести из шанчева, изиђе пред Турке. — *Оно кућа*, што није било изгорело, Срби раскопају. — Да још и *ово кукавнога робља* за тебе погубимо. — Они знаду и без њега *шта* у Босни *Турака* имаде. — Не жалим себе, но жалим *то јадно ђечице*. — Пошто изгори *то кућа*, зла ми замјена. — Тако му даде *по нешто уздарја*. — А и *што* је *војске* у Турака, војска им се јесте побољела.

53. Замјеница показна *какав* и односна *који* долази каткад у значењу неодређене замјенице *неки*.

Примери. Него да ми нађемо сви заједно *какав* начин. — И подигла си цркву к'о тврди *какав* град. — Кад *каква* сметња хоће да сузбије младића, он се тим више упиње, да је савлада. — Камо л' да ми помоћ обећаш *какву?* — Тебе нема, моја мила мајко, да за мене *коју* реч прословиш. — Биоградске баше одведу са собом много *којекаквих* нових пријатеља и познаника. — Има ли ту *која* церемонија? — Баш их нигде сунце не огреја, нит' их *каква* роса заросила.

Основни и редни бројеви

54. Бројеви су или *основни* или *редни*. Али основни бројеви долазе двоструко, као обични: *један, два, три, четири* итд. и као збирни: *двоје троје, четворо* итд. Ови збирни су у једнини средњега рода, а у множини се могу говорити као придеви (н. пр. двоји, е, а; четвори, е, а; деветори, е, а). Они се употребљавају поред речи, које имају само множину, или које само мно-

жином својом чине једно цело (а у то цело иду по две или више истих ствари), или поред живих твари различитога рода и старости.

Примери. Двоје виле: троја врата; троја кола; четворе чарапе; петоре рукавице; шестори опанци; троји јади. — Шаљите нам *тоне тријесторе*. — Опет иду *петоре* кочије. — Уведемо *све тридесеторо коња*. — *Деветоро чељади*. — По смрти наше матере остане нам отац *с нас шесторо деце* удов. — Дјед *осморице краљева* и *двојице императора*. — Домаћин му поклони *петоро говеда*. — Викну Луже *ђеце деветоро*.

55. Број *један, једна, једно* често не значи број, него се употребљава као *неки, нека, неко*, и у том случају може имати и множину. Један, а, о.

Примери. Био *један цар*. — У оближњем *једном селу*. — *Једни* веле, ода зла је рода. — *Једне* жању, друге сноше вежу. — *Једне ноћи* сиромаси се сви искупе на *један брег*, па се почну договарати. — Они сташе причати, да долазе *с једног другог острва*.

4. Значење облика у реченици.

I. Именски облици.

а. падежи без предлога

а. Први падеж.

56. У првом падежу стоји:

1. Подмет. на прилику: *Рука* руку мије, а *образ* обадвије.

2. Прирок, и то онда кад није сав казан глаголом, на прилику: Бог је *спор*, али *достижан*. — Ви сте *видело* свету.

2 пад. подмет

57. И ако подмет најчешће стоји само у првом падежу, опет се каткад деси и иначе. Из примера који долазе, види се да то бива због бројева у подмету, које траже, да се реч, уз коју они стоје, стави у 2-ги падеж.

Примери. Једном пођемо *нас* десетак у Дубровник по со. — *Нас* два превалисмо по вијека. — *Вас* четири душом поднесите, а четири криво сведочите. — Пошто *њих* двије отиду у цркву. — *Нас* четворица да старешујемо. — *Нас* ћемо двојица гледати. — Него је још глас био, да ће се *њих* два опријатељити. — Венчају се *њих* двоје.

β. Други падеж.

Други пад. својине

58. Други падеж и с предлогом и без предлога има у нашем језику најразличнија значења. Ми ћемо прегледати најглавнија.

Тако реч у другом падежу показује својину т. ј. да нешто припада ономе што она значи.

Примери. Виноград је *Ђутице Богдана*. — Ово ј' рука *нашега Дамјана*. — Мио братац *војводе Милоша*. — Сестра *Леке капетана*. — Није *сваке тице* једнако месо. — Стане својим и *свога брата* познаницима поручивати. — Узе главу *светога Лазара*.

Потреба додатка

59. Али припадање или својину не може значити сама именица у другом падежу него мора бити поред ње какав год додатак од при-

дева, именице или заменице. На прилику може се казати: *кућа мога оца*, али не: *кућа оца*; може се казати: *илетиво оне жене*, али не: *илетиво жене*. Кад нема додатка, припадање се казује придевом, начињеним од оне речи, а други се падеж не употребљава. Н. пр. место *кућа оца*, каже се: *кућа очина*; место: *илетиво жене*, каже се: *илетиво женино*.

Примери. На тужбе *кнезовске* и *спахијске*. — Уђосмо у кућу *човјекову*. — Јер су изумрли који су тражили душу *дјетињу*. — Младожењо, грано *босиљкова*. — Дај ми, Боже, очи *соколове* и бијела крила *лабудова*. — *Свега села* овце, а *кнежево* звонце.

Додатак каткад изостаје

60. Међу тим каткад стоје и без тога додатка имена, којима нешто припада.

То може бити у три случаја:

а. Кад је одређен придев реч, којом се припадање казује;

б. Кад има више речи, којима се припадање исказује;

в. Кад се припадање презимену приписује.

Примери. Ал' *драгога* двори затворени. — У име *оца и сина и светога духа*. — Кула *Ђуришића*. — Чардак *Алексића*. — Мајка *Југовића*. — Крвницима *оца и матере*.

2. пад. својства и каквоће

61. Другим падежем именице, нарочито кад је уз њу придев, казује се својство или каквоћа лица или ствари.

Примери. А напријед јунак на врањчићу *необична ока и погледа, необичне слике и прилике.* — Дође момче *црна ока* на коњицу *лака скока.* — Човек *добре руке.* — Старац *бијеле косе и браде.* — Сад су људи *чудноватe ћуди.* — Брат је мио, *које вјере* био. — *Зле* је *клетве* а *добре молитве.* — Човјек *нарави кротке и свијести разборите.*

2. пад. додатак после речи што значе број или меру

62. У други падеж долази именица после речи, које значе меру какву, или се могу узети у таквом смислу, и после бројева даље од четири, кад се њима казује ствар, која је мерена или бројена.

Примери. Литра *злата*; аршин *платна;* товар *шеницe;* капља *воде*; чаша *вина*; дан *хода;* сто *година;* триста *дуката* итд. — Помало је *такијех јунака.* — Имам доста *вина и ракијe.* — Додајте ми мало *воде хладне.* — Ја му дадох киту *босиока.* — Труба *платна.* — Она нађе један комад *сабље.* — Отуд лети јато *соколова.* — На годину све по три *товара*, један *воска* а други *тамјана*, трећи товар *ситна зеитина.* — По том прође три године *дана.*

2. пад. неодређ. део

63. Други падеж значи често и неодређени део онога, што значи реч, која је у том падежу.

Примери. Као да си дошао *ватре* узети. — Да *хладне воде* захитиш. — Дај ми, Боже, *ветра* са планине. — Нек донесе *тамјана.* — Изнесе у зубима *пијеска морскога.* — Кад је *масла*, није *брашна.* — *Свега* имаш у бијелу двору. — Накупова *сваке трговине.* — *Воде*

пиће, *хљеба* заложиће. — Пожелећеш *неге материне.*

64. Према томе се значење неодређеног дела често узима у преносном смислу за ствари мислене, које се и не могу делити. Исто то у мисленом значењу

Примери. Да је игде *брата*, да пожали. — Док је *мене* и на мени *главе*. — Није чувено, од како је *света*. — Ће несрећа, ту и *среће* има. — Рђом кап'о, док му је *колена*. — Докле је *вијека*.

65. Нарочито лепо стоји и радо се употребљује 2-ги падеж, значећи неодређени део, уз порицање (кад долази у реченицама, којима се одриче). С тога поред прелазних глагола, за које знамо да имају предмет у 4-оме падежу (оно на што им прелази радња), долази, кад су одречени, 2-ги падеж место 4-ога. 2. пад. уз порицање

Примери. Мајке немам а *сестрице* немам. — Ја *срамоте* поднети не могу, ни *жалости велике* трпети. — Ви *Турака* ни видели нисте. — Коње дајте, *оружја* не дајте. — Не рече *речи*. — Не зна *језика*. — Не говор'те, не гријеш'те *душе*. — Да им Марко не види *сабаља*. — Да не гледа *сунца* ни *мјесеца*. [1])

66. Другим падежем се казује и време, у које се збуде каква радња. 2. пад. време

Примери. Једнаестог Октобра. — Ми ћемо те често походити, у години *свакога месеца*, у

[1]) Обртањем у обичне неодречене реченице или обратно најбоље ће се свићи ово правило.

месецу *сваке недељице.* — Бог не плаћа *сваке суботе.* — *Сваке младе неђеље* долази на ту воду из околних села мноштво народа. — *Оне године* удари град, те побије оно село.

2. над. допуна после придева и глагола

67. Други падеж долази као допуна после многих придева, којима се казује пуноћа, довољност, или томе противно: глад, жеђ, жудња, даље: вредност, заслужност, итд. А исто тако и после глагола, што су изведени од тих придева.

Примери. Жедан коњиц *водице.* — *Пун радости.* — *Сит* сам *свега.* — Ми смо *жељни добријех гласова.* — *Вриједно* је *вјечнога спомена.* — Радин је *достојан своје плаће.* — *Вриједи царева града.* — Нијесам *ожеднио вина.* — Свако ми зрнце *дуката ваља* — Вук не вије, што је *меса гладан.*

Др. над. допуна после глагола

68. Тако исто долази други падеж као допуна и после неких глагола, нарочито кад су сложени с предлогом *на.*

Примери. Подиг'о се ор'о небу под облаке, да с' нагледа *чуда* и *љепоте сваке.* — Па се напиј *водице хлађане.* — Да се *јарка сунца* нагрејемо. — *Здрављица* се наносили. — Да се *санка* наспавамо. — Ја се напих *жуберводе*, намирисах *жуте дуње.* — *Живијех* се *мука* намучио.

После прелазних глагола

69. Осим ових ишту иза себе 2-ги падеж као допуну и некоји прелазни глаголи, као: избавити, опростити, ослободити, поменути итд. — па онда многи повратни, на прилику: сетити се, бојати се, одрећи се, оставити се итд.

Примери. Да ме избавиш *муке и смрти.* — Сачувај ме, Боже, *биједе невидовне.* — Тако ћеш се одужити *дуга.* — Ко се одрече *мене* пред *људима.* — *Бога* се бој, а *људи* се стиди. — За то се *таковијех мјеста* клоне сви. — Чувај се *мога коња.* — Ко се *дуга* не одужи, тај се *туге* не отужи. — Три пут си ме *ропства* опростио. — Да с' немирна манем *пута.*

70. Други падеж долази такође поред чу- Чуђење и показивање
ђења и поред показивања, као допуна показних прилога *ево, ено, сто* итд.

Примери. Ао *свега големога,* ао *јада мога.* — Турским главам' гору китим, о *хајдучке дивне среће!* — Мили Боже, *тешке муке!* — Вијећи књигу *нечувених јада!* — *Чудне граје* око нашег двора! — Ево, море, *Краљевића Марка!* — Ево *вука* пред твој двор! — Ал' ето ти *Јутиће Богдана!* — Ето, царе, *лијепе ђевојке,* а ето ти од Арапа *главе!*

71. Исто тако долази 2-ги падеж у заклет- Заклетве
вама, у којима нема глагола. У 2-ги падеж долази оно, чим се ко закиње.

Примери. Бога ти! — Јесте, царе, *данашњег* нам *дана!* — Нисам, мајко, *живота* ми *мога!* — Не, Стојане, *твога* ти *јунаштва!* — Тако ми *вида очињега!* — Тако ти *овога* и *онога свијета.* — Кујунџија, тако ти *заната!* — А тако ти *среће* и *јунаштва,* и тако ти *сретнога весеља!*

72. Други падеж стоји још и уз именице, у Предмет глагољских именица
којима има глаголске радње и које су понајвише

начињене од глагола. Други падеж показује тим именицама ствар, на коју прелази радња у њима означена.

Примери. Зидање *Раванице.* — У превођењу *сваке књиге.* — О прошењу *дјевојке.* — Без питања *цара* и *везира.* — Никад не могу да дођу к познању *истине.* — Љубав *похвале* и разумна жеља *славе и лепога имена.* — Учитељ *незнабожаца.* — По разбићу *Турака.*

γ. Трећи падеж.

Главно значење трећег падежа

73. У трећи падеж мење се ствар или лице, кога се тиче оно, што се у осталој реченици каже. Тицање је различито, и у овим примерима понајчешће намера, циљ или крај некога кретања или рада.[1])

Примери. Пак ти иди *цркви Раваници.* — Када иде у Текију *цркви.* — Дође јунак *Босни каменитој.* — Кад ја пођем *роду моју.* — Хајдемо *судији.* — Да похити *кући.* — Трчи, сине, *двору бијеломе.* — Ево *тебе* три књиге стигоше. — Да га она изведе *везиру.* — Шећерли *му* каву изнијела. — *Себи* ореш, *себи* сејеш, *себи* влачиш, *себи* ћеш и жети.

Допуна прелазним глаголима

74. Тога ради трећи падеж долази после многих прелазних глагола, који, осим што иштy у четвртом падежу као додатак предмет свој,

[1]) Значење трећег падежа одредио је Даничић овако: »У трећем падежу реч показује, да нешто ступа у свезу с оним што она собом значи. Кад се иде кући, ходу је крај у кући, по чему се довољно може разумети речена свеза.« —

траже још у трећем падежу ствар, које се тиче њихова радња.

Примери. Изнеси *ми хљебац*. — Не води *ме двору бијеломе*. — Пустише *га цару* под шаторе. — Невоља *свачему човека* научи. — Одреши *му свезе* на рукама. — Отвор'те *му врата*. — Записа *му* од злата *јабуку*. — Гони *Марка бијелу Звечану*. — Донеси *га двору господскоме*. — А воде *га* под шатор *везиру*. — Да *ти* понесем *један кут* масла. — *Коњу* дадох *снопак* ђетелине. — *Оне двије рибе* раздијели *свима*.

Допуна непрелазним глаголима

75. Из истог узрока, показујући ствар, које се тиче радња глаголска, трећи падеж долази после многих непрелазних глагола, као: помоћи, служити, бранити (кад значи: кратити), судити, кметовати, претити, досадити итд.

Примери. Бог *му* помогао. — Служи *цару*. — Не бране *никоме* молити. — Суђено *му*. — Мили Боже, помози *свакоме*, *сваком брату и добру јунаку*. — *Којој овци* своје руно смета, оњеје није ни овце ни руна. — Служи *њима* дијете Грујица. — Не вјерује ни *својим очима*. — Кад ко пријети *коме*. — Шта брани *мени* да се крстим. — Рука *руци* суди.

Допуна повратним глаголима

76. Исто тако долази трећи падеж као додатак и поред неких повратних глагола, као што су: осветити се, досетити се, надати се итд.

Примери. Молимо се *вишњем Богу*. — А нико се *јаду* не досети. — Ко год прође, свак се *чуду* чуди. — *Свакоме* се готов наругати. — Ко би се *томе* досетио. — Па се *цару* часно

поклоните. — Уклони се *пијану* као и *луду*. — Не бојте се *глави* ни *животу*. — Ко се *туђем злу* весели, нек се *своме* нада.

Присвајање

77. Трећи падеж долази неки пут и за присвајање, али нарочито у заменица.

Примери. Љутица Богдан и сестра *му*. — И крепка *ти* десна рука била. — Нико сам *себи* не може судија бити. — Златна су *јој* крила. — Посједаше, ђе је мјесто *коме*. — Бачевци су *Дрини* на обали према Осату. — Стоји *мору* на обали. — Које су доцније биле извор *несрећи његовој* и породице *му*. — Овај је старатељ *детету* меште оца и мајке.

Заклетве

78. Као што при заклетвама у други падеж долази оно, *чим* се ко, или у *што* се ко куне, тако у трећи падеж долази онај, коме се заклетва управља, или од кога излази. Исто тако и при жељи.

Примери. А тако *ми* никога до Бога! — А тако *ти* моје вјере тврде! — 'Вако било *свакој друзи*, која мајке не слушала! — Да *ти* је на здравље! — Благо *мајци*, која те родила, и *јунаку*, који те имаде! — Тешко *брату једном* без другога!

8. Четврти падеж.

Главно значење

79. Четврти падеж без предлога најчешће је предмет, т. ј. реч, која показује ствар, на коју прелази, или на којој се врши радња прелазних глагола.

Примери. Градити *кућу*. — Копати *јаму*. — Отварати *врата*. — Пријеђоше *горе*, *поља* и *ливаде*, обиђоше *луке* и *стада бијела* и *читома села свијетла и весела*. — Ја обиђох *многе доле*, *многе реке*, *многа врела*, — *горе*, *луке*, *стене голе*, *многе дворе*, *многа села*. — Што ти градиш *многе задужбине*? — Отворићу *дворе јаворове*.

Два четврта падежа

80. Има гдекојих глагола (као што су на прилику: чинити, творити, дјелити, ставити, метнути итд.), који траже поред себе два четврта падежа, и ови међу собом стоје као подмет и прирок, те по томе су као каква скраћена додана реченица. У таком случају један је *предмет*, а други *прирочни четврти падеж*.

Примери. *Честита* бих *њега* учинио. — Да *га* учини *свога краља*. — А *погледе* створи *стријеле*. — Него *га* је Бог *такога* дао. — Не држах *себе достојна*, да ти дођем. — *Кума* међу *крститеља Јована*. — Да *те* ставим *већега везира*. — *Блажене* називамо *оне*, који претрпјеше. — Ма *ме* за то *крива* наћи не ћеш.

Допуна неким именицама

81. После именица *страх*, *срам*, *стид*, *брига*, *туга*, *воља*, кад су оне прирок у реченици без подмета, долази у четврти падеж замјеница.

Примери. Није *га* страх од страшне смрти. — Стид је *мене* у очи гледати. — Колико *те* год воља. — Јер *га* страх бијаше у Бога гледати. — Нити *га* је за то брига. — Препаде *се*, срамота *га* било. — Да *је* није кроз горицу туга.

Мера

82. У четврти падеж без предлога мене се реч, којом се хоће да означи мера било за простор, било за тежину, било за време, а тако исто и реч, којом се показује само време.

Примери. Камен око *три аршина* висок, *један аршин* широк, *једну стопу* дебео. — Тежи је *једну оку*. — Ваљају *стотину дуката*. — Служи ме већ *трећу годину*. — *Сву ноћ* препјеваше. — *Седми дан* стигосмо на своје мјесто. — Он оста *неко време* у Азији. — *Једно јутро*, кад огрија сунце. — *Онај дан* изишавши Исус из куће.

ε. Пети падеж.

Значење и употреба

83. У петом падежу реч показује, да се зове оно, што она значи, и тада је обично пети падеж изједначен додатак (апосиција) подмету.

Примери. Шта си дочекала, *домовино драга!* — Богом *браћо*, *огњени змајеви*, немојте се тако завађати! — Иди к мраву, те се научи, о *ленивче!* — Оди, *једини пријатељу* дома мога! — Ти си неспокојна, *краљице!* — Надај се данас, *витешки роде!* — *Мили Боже*, на свему ти хвала!

Подмет

84. Пети падеж долази по неки пут место првога падежа као подмет, али само у песмама.

Примери. Узе књиге *Краљевићу Марко*. — Кад то зачу *Вукашине краљу*. — То је *Вучв* књигу проучио. — Весео је и *наш домаћине*. — Маче војску *Ерцеже Степане*.

Средство или оруђе

85. У шести падеж без предлога иде се реч, која показује средство или оруђе, којим се врши радња каквог глагола.

Примери. Стоји мноштво разбољено *благом ријечју* старца блага. — Јоште путник туда *ногом лаком* ходи. — Пише се *руком* и *пером*. — Тица лети *крилима*. — Умиј мене *студеном водицом*. — Те се гора преодене *листом*, а земљица *травом* и *цвијетом*. — Што по вас дан *плугом* плужи. — Три је леда *главом* проломио.

Начин

86. У шести падеж иде се реч, која показује начин, на који бива радња каква.

Примери. Којом бих га *смрћу* уморио. — А *шапатом* зборе сиротиња. — *Тајом* иду кроз гору. — Киша пада *каплама*. — Моје племе *сном мртвијем* спава. — *Муком* муче ропске слуге. — Сва се чета ижљубила *редом*. — *Реком* крвца пољем тече.

Правац или место

87. У шести падеж иде се реч, која показује кретању (мицању) пут, или простирању место.

Примери. Он отиде *земљом* и *свијетом*. — *Другијем путем* отидоше у своју земљу. — *Небом* свеци сташе војевати. — Три девојке цвеће посијале, *брдом* смиље а *долом* босиље. — Пусте Турке *десном страном* Мораве на Дунаво. — Тама *долом*, тама *гором*.

Време

88. Врло згодно се овим падежем може казати време.

Примери. *Часом* ведро, а *часом* облачно. — Сарајево рано затворено, а у јутру *зором* отворено. — *Недељом* и *свецем* излазио би с њима у шетњу. — Ученици га узеше *ноћу*.

Састављен прирок

89. У састављеноме прироку (види чл. 5.) 6-ти падеж бива прирочна допуна.

Примери. Он ће *другим* бити *Скендербегом*. — Да сам *тобом*, ја бих друкчије радио. — Вукашин постане *краљем*. — Учини се *црним Арапином*. — Земља се управо може назвати *родном*. — Кућа му се *кућерином* звала.

Прирочни шести п.

90. Као што два четврта падежа могу један према другом стајати као подмет и прирок (чл. 80), те изгледати као реченица, тако место тога *прирочног четвртог падежа* може доћи *шести падеж*.

Примери. Учини *га* дружба *старешином*. — Да *Милоша зетом* учинимо. — *Лава робом* да учини. — Сваки, који *себе царем* гради, противи се ћесару. — Ко је *мене* поставио *судијом* или *кметом* над вама? — Кад *те таким* познајемо.

Скраћен речен. додатак

91. Шести падеж долази као скраћен реченични додатак, који се може растворити у реченицу, која би се почињала са *као* или *док*.

Примери. Уђе *кадетом* у регементу. — Жене, које су *ђевојкама* биле у краљицама. — Нека бих *коњем* у гору текла. — Свака је добра *девом*, но да је видимо *невом*. — Скендербег је срца Обилића, ал' умрије *тужним изгнаником*.

— Да је у Кочину крајину *дјететом* заробљен.
— Волим мријет', него *робом* живјет'.

Додатак глаголима и придевима

92. У разном смислу долази шести падеж као додатак после многих глагола, као што су нарочито: *клети се, заклети, молити, кумити, братити*, а и после гдекојих придева, као што су: *довољан, задовољан, илодан, родан, сиромашан, обичан* итд.

Примери. Ја сам задовољан *оним*, што има. — Мачва је обилна *житом*. — Старјешина није свагда *годинама* најстарији у кући. — Ја *божијом* довољан сам *судбом*. — Закле је *небом* и *земљом*. — Кунем ти се *Богом*. — Кумим те *хлебом твојим*. — Насијао сам њиву *шеницом*. — Кад кога нуде *ручком*.

η. Седми падеж.

Како данас долази

93. Седми падеж, који значи место или бављење, сад се не употребљава без предлога, као што се употребљавао у нас у старо време. Останци од тога сачували су се у речима *лети, зими, ономадне, лане (лани), врху, међе, јави* итд. које се речи сад сматрају као прилози и предлози, а не више као именице у седмом падежу.

б. ПАДЕЖИ С ПРЕДЛОГОМ.

Главно значење предлога

94. Предлози се с именима употребљавају, да покажу свезу или положај онога, што имена значе. Та се свеза или положај може тицати стварног или мисленог значења.

У стварном значењу може предлог показивати *место* или *правац*, о чему нас примери могу најбоље поучити.

Примери. Кућа *у пољу.* — Пут *кроз поље.* — Бој *на Мишарском пољу.* — Стаза *преко поља.* — Облак *врх земље.* — Благо *под земљом.* — Свештеник *пред црквом.* — Камен *код моста.* — Крчма *за гором.* — Иде *кроз ливаду.* — Попео се *на планину.* — Пузи *по земљи.* — Пошао *дуж реке.* — *Поред стене поред жбуна на врлетни* стиже *крај.* — Над *хучним морем, на кршном стењу* [1]).

Предлози за време

95. У мисленом значењу предлози најпре показују *време*, у коме се, после кога се, пред којим се, или око кога се што ради. Осим тога се у времену разликује почетак, правац, трајање, крај, и то управо и означују предлози.

Примери. Преко године. — *У години* сваког месеца, *у месецу* сваке недељице. — *До јутра.* — *По служби.* — *За јутра.* — *Од јуче.* — *Пред пролеће.* — *Под јесен.* — Доћи ће *на Ђурђев дан.* — *За годину.* — Тако стаде *за три годинице.* — Постарај се, да дођеш *пре зиме.* — *Од тог доба* почела је царовати *међу њима* тишина.

Узрок

96. Осим тога мисленим се значењем предлога може казати узрок, као што се види из примера.

---

[1]) Нарочито се овде треба старати, да ученици анализом схвате значење које предлози имају.

Примери. Умрьо *од туге.* — Учинио је *од своје воље.* — Ја сам *с тебе* донао тамнице. — *Са тога* се врло расрдио. — Пропао *с нерада.* — Знам, да *из незнања* оно учинисте. — Да су га браћа *из зависти* оставила на оном чардаку. — Не могаху пута разазнати *од мириса* ситна босиока, *од лепоте* румене ружице. — Видиш, да ћеш данас погинути, а *за правду* Бога истинога. — Њему вјеру *за невољу* даје. — Пак се *за то* расрдио на ме. — *За што* се насмеја? [1])

Мислено значење

97. Тако су од првих стварних значења постала мислена, те се говоре предлози, који иначе значе место или правац, поред именица мисленних, код којих не може бити говора о месту или правцу.

Примери. У гњеву. — *Сред сумње* и *страха.* — Радио је *мимо закон.* — Учинио је то *по заповести.* — Замислимо се *над несрећом* народа свога. — Тежимо *за славом* и *сјајношћу* у будућности. — Лако је сваком *код памети.* — *На наше* се *молбе* смилуј. — *Нада те* се не нашло јунака. — Ал' га онај ни *под који начин* не дадне. — Тако му све иде *у назадак.*

Један предлог а разна значења

98. По овоме, што до сад видесмо о значењу и употребљавању предлога с падежима, видимо, да се један исти предлог може употребљавати за врло различна значења: за место, за време, за правац какве радње, за начин, за узрок, ко-

[1]) *Како* предлози значе узрок, најбоље се може растумачити, кад се узрок другом речју, а не предлогом каже.

јим је што било, за материју, од које је што начињено итд.

Примери. Отишао *на град.* — Дао сина *на науке.* — Осудили га *на смрт.* — Што *на игри* изгубите. — *На сабљи* су три балчака златна. — Сеја брату *кроз илач* одговара. — Пак потрча *кроз Мироч планину.* — Знадем узрок, *зарад кога* сте дошли. — Пак погледа *иуг жаркога сунца.* — *Од дана на дан* све горе. — Јеси л' иш'о *покрај мора?* — *Изнад њега* копље прелетело. — Примите нас *због дажда* који иђаше и *због зиме.* — *За времена* српскијех краљева и царева. — Чекавши *до иред зору.* — Па извади дивно одијело све *од сребра* и *од чиста злата.* — Само вода *са жубором са камења* што се слива.[1])

Слагање предлога с падежима.

99. Да би се могла исказати ова различита значења, предлози се слажу с разним падежима. Има предлога, који се слажу само с једним, а има их, који се слажу с два или са три падежа.

Од оних предлога, који се слажу само с једним падежем, главни, који се слажу с другим падежем, ово су:

Без осим изван.

а. *Без*, које значи да *нема* онога што значи реч у другом падежу, и *осим* (осем, сем) и *изван* (ван), које значи *одлучивање* и *изузимање*, у коме значењу последњи предлог (*изван*) вреди највише за место.

---

[1]) У анализи примера ваља помагати, да ученици нађу предлог и објасне му значење.

Примери. Тешко брату једном *без другога*. — Не остави, Боже, *без пријатеља*. — Лети као муха *без главе*. — Ни риба *без воде*, ни звијер *без горе*. — Кад ко што говори *без слике* и *без правога реда*. — Два *без душе*, трећи *без главе*. — Као да наш језик, *осим свију језика* на овом свијету, никаквих правила нема. — Нико није благ *осим једнога Бога*. — *Сјем остале војске* паде Ускоковић Станко витез. — Нико други није могао чути ни разумјети *осим њих двојице*. — Али тога *изван Славоније* нигди нитко још видио није. — На ове речи будем *ван себе*. — Вода све носи *изван срамоте*.

б. *Близу, до, код, крај, поред, од.* Сви ти предлози значе крајеве места, око кога се почиње или свршује радња или бивање; а последњи уз многа преносна значења значи и почетак у опште.

Примери. Кад су свати *близу двора* били. — Кад дође *близу села*. — Ви сте *ближе Бога и чудеса*. — Дошавши јеж *до једне кладе*, увуче се под њу у буково лишће. — Да је памет *до кадије* као *од кадије*. — Заредио *од куће до куће* као водичар. — За то теби *до небеса* хвала. — Играли се врани коњи *крај Мораве* на обали. — Истави лонац *од ватре*. — Кад буду *поред цркве*. — Који је *поред њега* јахао на коњу. — Изобилан сам радошћу *поред свију брига*.

в. *Више, ниже, врх, изнад, испод.* Ови предлози значе место више или ниже чега. *Врх* долази често сложено с другим предлозима.

Примери. Буздован захуја *више куће.* — Има биљег *виш' десне обрве.* — Ко *више себе* пљује, на образ му пада. — А коњи нам *врх ливаде* нека пасу код кладенца. — И гори јој коса *наврх главе.* — *Уврх* софре стари Југ-Богдане. — Горњи град има један зид горе *поврх стијене.* — *Ниже цркве* поставио табор. — Соко ђого паде на колена, *изнад њега* копље прелетело. — К њему дође сив зелен соколе, *испод крила* ситну књигу пушти. — Пошетао паун тица *испод наранче.* — *Испод стида* проговара.

г. *Из, испред, иза, око, сред* (сложено с другим предлозима). Ови предлози значе унутрашњу или спољашњу страну каквога места. Према томе су постала и пренесена значења.

Примери. Нек ме пусти *из тамнице клете.* — Глад и курјака *из шуме* ишћера. — А *из мисли претешких* се трже. — Сједио негђе *између Мучња и Јавора.* — Бјежи Марко *испред родитеља.* — Вичући по вароши удари *испред дућана.* — Кад су били мало *иза града.* — *Иза гладне године* дође и сита. — Донеси ми воде *иза горе.* — Кад видје Исус много народа *око себе.* — Ко лов лови *око двора мога.* — *Око ручаног доба* удари непријатељ на Црногорце. — Усадих лозу *сред винограда.* — *Усред ноћи* као *усред по дне.*

д. *Дуж, преко, пут.* Значе правац, а *преко* има према томе и пренесена значења.

Примери. Црни вране прелетио *преко мора* ду ждевога. — Ударе *преко ливаде* скоро *по-*

кошене. — Голу сабљу *преко крила* држи. — Да су то људи учинили *преко његове воље* и *заповијести.* — И ви други *дуж Дунава.* — Кад с тисућу тисућа се војске диже *пут истока.* — Пак погледа *пут жаркога сунца.*

ђ. *Пре, после, за.* Прва два предлога значе време, раније или позније онога што значи реч с тим предлозима у другом падежу употребљена; последњи донде, док траје оно што значи реч с тим предлогом.

Примери. После некога времена отиде најстарији брат сестри у походе. — *Послије кише* јапунце не треба. — Протужило самоуче ђаче у нећељу *прије зоре б'јеле.* — Тако су прогонили пророке *прије вас.* — Сваку чашу *прије цара* пије. — *За времена* српскијех краљева и царева овај је сав крај био под владом њиховом. — Да замјену стечем *за живота.* — Дошао *за вида.* — Оца свога једва сам познао, *за детињства* мога он је пао.

е. *Место, у.* Први значи замену, а други свезу различите врсте међу оним, што значи реч с тим предлогом, и оним, чему се додаје.

Примери. Место воде потече вино. — *Мјесто комада* даде ђетету читаву погачицу. — *У ратара* црне руке а бијела погача. — Лепше грло *у Милоша* царско, јесте лепше него је *у виле.* — Онде заноћи *у једнога пустињика.* — *У нашега милостива кума* на руци му златан голуб гуче. — Задужују се *у трговаца.* — Јере вјере није *у невјере.* — *У млађега* поговора нема. — Зла погледа *у добра јунака.* — Што

заиштеш *у Бога*, даће ти. — Трн пут сам те *у оца* просио.

ж. *Због, зарад (ради), од, из, са.* Значе узрок или мареље; последња три поред различитих других значења.

Примери. Примише нас све *због дажда*, који иђаше, и *због зиме.* — Љуте мрзости *због њих* су постале. — Многи *зарад свете вере* крв пролити не хајаше. — *Рад ноћи* се зубље увијају. — Народ, који и онако *воде ради* долази. — Јер се многа лијепа пушка носи само *дике ради.* — Свака тица *од свог кљуна* гине. — *Од Петра* ме ухвати грозница. — Тако се сад *од оваке силе и зулума* похајдучи половина народа. — У јунаку срце препукнуло *од жалости* за браћом рођеном. — *Из шале* смо одавде лећели. — Да су га *из зависти* продали. — Ја ћу *с тебе* изгубити главу. — Пропао *с нерада.* — Мало л' од векова *с неслоге* крви с' проливало српске?

100. *С трећим падежем* слаже се само предлог *к*, и значи, да се нешто миче, или да је обрнуто онамо, где је оно, што значи реч с тим падежем употребљена.

Примери. Отиде у хајдуке *к Станоју Главашу.* — А кад Комнен у планину дође *ка ономе зелену језеру.* — Кад дође *к себи.* — *К њима* језди Владета војвода. — Пак се обрне *к вратима.* — Из љубави *к нашем народном језику.* — Кад је било *к вечеру.*

101. *С четвртим падежем* слажу се предлози *уз, низ, кроз, мимо*, и показују правац ми-

цања или радње какве. Из тога значења излази, да се *уз* каткад једначи са *поред*.

Примери. Пуштих хрте *низ ливаде*, а огаре *уз дубраве*. — А он оде *уз бијелу кулу*. — Иду *уз илуг*. — Те извади од злата јабуку, *уз јабуку* хиљаду дуката. — *Уз крива човека* пропадне кашто и прав. — Па он сиђе *низ бијелу кулу*. — Па погледа *низ брдо*. — Ти стријељај *кроз аретен* јабуку. — Диже главу, оде *кроз сватове*. — Везана га воде *кроз иланину*. — Сјутра ћу ти *мимо дворе* проћи. — Ни убиј, Боже, *мимо свијет*, ни помози, Боже, *мимо свијет*.

102. Са *седмим падежем* слаже се предлог *при* и значи место бављења, од чега се после изводе преносна значења.

Примери. Седлан га коњиц *при брегу* чека. — Соба *при земљи*. — Што зборите, јесте ли *при себи*. — Кад су били *при вечери*. — На глави јој алем камен драги, *при коме* се ходити виђаше.

103. Сад ћемо изрећати и предлоге који се слажу са два падежа.

Тако се с *другим* и са *шестим* слаже *с* или *са* или *су*. Кад се слаже с *другим падежем*, реч у томе падежу најчешће показује место, које се оставља; а кад се слаже са *шестим падежем*, онда — друштво или заједницу.

Примери. А. *С другим пад.* Сави се соко *са града*. — Скиде *с главе* калпак и челенке. — Не идеш ли *са поља Косова*. —

Б. *Са шестим пад.* Кад су се *са мном* враћали. — *С ким* си, онаки си. — *Са Јанком* су четири сердара. — *С вама* дошла свака срећа.

Против супрот прошу.

104. С *другим* и *трећим* падежем слажу се предлози: *против* (прошу) и *супрот*. Реч с тим предлозима значи, да је нешто спрам ње, просто или у непријатељском положају.

Примери. Отиде *против непријатеља.* — *Прошу цркве* о јели зеленој. — Да је то *супрот војништву и јунаштву.* — Погибе на боју *против Турака.* — Ја усадих виту јелу, *супрот јеле* жуту дуњу. — Кад се двојица *против кога* закуну.

За, међу, над, под пред.

105. С *четвртим* и са *шестим* падежем слажу се предлози *за*, *међу*, *над*, *под*, *пред*. С *четвртим* се падежем слажу ови предлози, кад реч, уз коју су, значи место, на ком се нека радња свршује или зауставља; са *шестим* се пак падежем слажу онда, кад реч, уз коју су, показује место, на ком се што бави, почива, или бива. Из ових главних значења развијају се остала споредна или пренесена.

Примери. А. *С четвртим пад.* Докле заће *за горицу* сунце. — Мртав паде *под коња дората.* — Надне се *над извор.* — *Погледа иреда се.* — Дође *међу браћу.*

Б. *Са шестим пад. За горицом* студена водица. — *Под брегом* град. — *Над изворо*м стоји јела. — *Пред тобом* је срећа и несрећа. — Нека је доста љубави *међу браћом.*

На, о, по, у

106. С *четвртим* и са *седмим* падежем слажу се предлози: *на, о, по, у*. Сви ти предлози кад су с *четвртим* падежем, показују, да реч, која стоји с њима у том падежу, значи место, које се заузима каквим примицањем; а са *седмим*, да реч значи место, на ком што бива. Ти предлози могу имати и пренесених или мисленних значења.

Примери. А. *С четвртим пад.* Спустите га *на земљицу црну*. — Обесио хаљину *о клин*. — Доћи ће враг *по своје*. — Идите *у село*, што је пред вама. — Зле су мисли *на њих* напале. — *На кога* је оставио царство. — Није ми *о глави*. — Дао се *у мисли*.

Б. *Са седм. пад.* Нек *на кули* не затвори врата. — Бој *на Лозници*. — У суботу осташе *на миру*. — Чисто држим, да *на правди* страда. — Виси као капља *о листу*. — *О свом труду* и *муци* живи. — Отиде глас *по свој земљи оној*. — Разапеше *по пољу* шаторе. — У *свакој кући* има дима. — У *јунаку* срце препукнуло. — У *његовој вољи* то не стоји. — Кад се човек *у бризи* и *невољи* жали.

II. Глаголски облици.

а. О разликама у глаголском значењу.

107. Разлике у значењу глаголском искачу на видик, кад се глаголи размотре по томе, *откуд излази и на коме се врши*, и по томе, *какво трајање показује радња њихова*.

Прелазни непрелазни, повратни глаголи

Гледајући на подмет, од кога излази, и на предмет (ако га има), на коме се врши радња глаголска, глаголи се могу поделити на *прелазне, непрелазне* и *повратне* (међу које се последње уврштују и *узајмични*).

Прелазни глаголи (они би се могли назвати предметнима) значе, да за радњу, која се њима казује, треба двоје: *подмет*, од кога радња излази, и *предмет*, на коме се та радња врши.

Према томе двоме може и казивање радње њихове ићи *од подмета*, или од *предмета*, из чега излази, да у тих глагола има *радно* и *трпно* стање.

Непрелазни глаголи показују радњу, бивање или стање, у коме се подмет сам собом налази, не потребујући горе поменуте предметне допуне.

Повратни и *узајмични* глаголи показују радњу, коју лице, што чини подмет реченице, само на себи врши. Ту се дакле *подмет* и *предмет* прелазних глагола у једном лицу састаје.

Примери. Невесело *гледа*, тужно *проговара*. — Какви *тебе*, срце, тајни јади *ломе?* — Грохотом *се смију*, гора *се разлеже*. — *Памти* заповести његове. — *То изусти*, па *душицу пусти*. — *Раде земљу* и *држе стоку*. — Предраг *седи*, *пије рујно вино*. — *Рукс шире*, у лице *се љубе*.

Разликовање трајања радње глаголске

108. Што се тиче *трајања* радње глаголске, оно се може показивати или као *продужено*, или као на разне начине *ограничено*. *Продужено*

је, кад радња траје неко дуже време без ограничавања, као на прилику: *летети*, *горети*, *вртети*, *кметовати*, *црнети*, итд. *Ограничено* је, кад се радњи, која се именује глаголом, бележи у трајању њеном или *један тренутак*, у који се она свршила, н. пр. *лупнути*, *дати*, *стати*, *скочити*, *крочити*, итд.; или *крај* некога трајања, н. пр. *ошурнети*, *натиевати*, *увести*, *провртети*, итд.; или *почетак* некога трајања, н. пр. *полетети*, *забелети се*, *задрмати*, *заболети*, итд. — На послетку може се глаголским обликом показивати, да се радња, било *продуженог* било *ограниченог* трајања, у више пута понавља, н. пр. *ле́тати* (више пута *летети*), *се́дати* (више пута *сести*).

Према овоме глаголи по *трајању* радње могу бити:

а. *Несвршени*, у којих се радња просто као трајна или несвршена показује, н. пр. *писати*, *плакати*, *војевати*.

б. *Свршени*, у којих се радња показује као свршена, обележавао се у тој свршености почетак, крај или један тренутак н. пр. *заплакати*, *пожутети*, *грунути*.

в. *Учестани*, у којих се понављање једне исте радње показује. Учестаност радње може се обележити и при несвршеним (н. пр. *ле́тати*, спрам *летети*; *прогоревати* спрам *горети*) и при свр-

шеним *(ноћивати*, спрам *ноћити, стајати* спрам *стати, мыцати* спрам *маћи).*

Како се бележе разлике по трајању радње

109. Ову своју особину постизавају словенски језици, а међу њима и српски, наставцима глаголских основа за начин неодређени и предметањем предлога. Тако су на прилику скоро сви глаголи друге врсте *(ила-ну-ти)* свршени; тако је највећи број глагола пете врсте првога раздела *(да-в-а-ти)*, што су од глаголских основа[1]) произведени, учестани; а исто тако и глаголи шесте врсте на *ивати (ноћивати, казивати, расписивати).* Глаголи четврте врсте, произведени од имена, махом су свршени *(рочити, скочити, ноћити, вёрити, итд.).* Све остале врсте и раздели, кад су без предлога, понајвише бележе несвршену радњу. У слагању с предлозима од несвршених обично постају свршени *(клети — проклети; мрети — умрети; трајати — истрајити; старети — остарети)*, а од учестаних несвршени *(давати — издавати; клањати — приклањати).*

Често се уз више предлога значење глаголске радње показује не само по трајању учестано, него се и свеза глаголске радње шири на више подмета или предмета, н. пр. *исаровлачити поизодносити, иосмицати, исиогибати, поустајати, испоразболевати се, ионатицати* итд.

---

[1]) Ле́г-а-ти од лег (лећи); разуме-в-а-ти од умѣ (умѣти), враћати од врати (врати-а-ти, вратј-а-ти, враћати).

Каткада се разлика међу обичном и учестаном радњом бележи и снажењем гласника у корену, што искаче на видик у снажнијем акценту. Н. пр: *зàгледати — загле́дати*; *нàтпевати (натијевати) — натиє́вати (натијевати)*; *дкидати — оки́дати*.

Свршеност само свд. вр; уз.

110. Има несвршених глагола, који само временом садашњим прелазе у другу врсту, да би се показала свршеност радње њихове, на пр. ако *могне, дадне, хтедне, смедне, умедне, знадне, имадне, немадне*. Из истог се узрока време садашње у многих глагола слаже са предлогом *уз*, и тиме често своје значење са значењем времена будућег једначи.

Примери. Онда цар *немадне куд.* — Али га *не могне* наћи никако. — Док *умједне* собом окренути. — А мати му је *не хтједне* дати. — Ако само пола од онога *узверујеш*, што ти се казује и предаје. — У јутру прије зоре *сједне* на четокапк. — Благо вама, ако вас *узасрамоте* и *усирогоне* мене ради. — А она уздахне и заплаче се, али му не *смедне* казати. — Па ако и сад не *усхте* послушати, што је право и поштено, шта нам остаје онда? — И који у закону сагријешише, по закону ће се осудити на дан, кад Бог *узасуди* тајне људске. — Али му нико ништа *не умједне* и *не хтједне* казати. — А ја ћу се Богу молит', да ми цвеће чува; кад га *усхтеш* откинути, нека те угрува. — Па им онда не *дадне* несрећа, да се опет измакну на Љубић.

Почетак трајања казује се глаголом стати

111. Има глагола, који по своме значењу не могу као свршени показати *почетак* каке радње, ма се с којим предлогом сложили. У таких глагола узима се за ту потребу у помоћ глагол *стати*.

Примери. Ја ти докопам нож, пак *станем* у ћошку дувар *ирокопавати*. — *Стану се бити* с Гушанцем, но Гушанац их надвлада и истера из Београда са свим. — Српске старешине, одмах по Божићу, *стану се* са својим момцима *прикупљати* к Београду. — *Стаде* царе *купити* сватове. — Киша *је* још у јутру, кад су Французи почели ударати, *стала ромињати*. — Једном *стане се* цар *разговарати* са својим синовима. — Кад се мало чете поумноже, онда *стану нагонити* и оне људе, који не би хтјели, и *стану* им куће *палити* и *бити* их и *гонити* као и Турке. — Одрастао од петнаест љета као други од тридест година, *ста се* добра коња *прихватати*. — Ето отуд до три горске виле, напише се воде студенице, па код воде *сташе беседити*.

Глаголи у реченицама без подмета

112. Кад су реченице без подмета (или се подмет прећуткује) употребљује се треће лице једнине, и додаје му се заменица *се*, те тим постаје трпно стање. Глаголи који значе *бивање*, могу и без заменице *се* стајати у реченици без подмета. У коме се од сложених времена може обележити род, ту се у реченицама без подмета узима средњи род. Ово значење има каткад и 3-ће лице мн.

Примери. Обично *се иде* к манастиру. — Обноћ *се спава*. — Да *се* Марку за гроб не

разнаде. — Овако *се* обично *почиње*, кад *се зове* на крсно име. — Кад *је било* већ пред ноћ. — *Стаде* велика вика људи и жена. — Ћетића *се* дома не *десило.* — *Писано је.* — Нигда се тога није *видјело* у Израиљу. — *Мрзи ме се* овђе распасивати'. — *Немаде се* једно мушко чедо, но *с' имаде* једна змија љута. — *Кажу.*

β. О временима.

Садашње вр. у опште

113. *Садашње* време показује радњу, која се збива онда, кад се о њој говори, или се иначе обично догађа. Понајвише је трајна.

Примери. Божији се закон *светкује* и *штује*, седа глава још у руку *целује.* — Те *облачи* дивно одијело. — Сваки *води* хиљаду сватова. — Ће се старији *не чују*, ту Бог *не помаже.* — Опет *носи* ведро чело као младић он високо. — Заман силно Туре *гледи*, да *досади* Каурину. — Мало се *илашим* од величина и тегоба својега посла. — Школа *постаје* нека друга кућа. — Неко *каже* на један начин, а неко на други. — Што дете *чује*, то *учи* и *прима.*

Сад. вр. свр. глаг.

114. С тога, што је у значењу садашњега времена главно *трајност* радње, у свршених је глагола употреба садашњега времена ограничена, и често се једначи са значењем времена будућега. Тако ти глаголи имају садашње време:

а. Кад су употребљени у *зависној реченици*;

Примери. За тим опет нападне ме брига, да се народ како *не побуни.* — Ако *слаже*, лаж му

на поштење. — *Да* змија *окуси* од мене, отровала би се. — Игла *ако* и кроз злато *прође*, гола изађе. — *Кад усходиш*, неће се стезати кораци твоји; а *ако потрчиш*, нећеш се спотакнути. — Мање чете на све стране пошљи, да га *приме*, ако на њ *наиђу*. — Да ми неће бити просто, ако целу књигу на српски не *преведем*. — Ако (вели) *буде* дијете лудо, оно ће потрчати и за угљевље; ако ли *не буде*, оно ће за дукате. — Ако *уживите* по мојим уредбама и заповијести моје *уздржите* и *ушчините*, даваћу вам дажд на вријеме. — Старац некуда изиђе, а њему рекне: читај синко, *док* ја *не дођем*.

б. Кад се казује оно, што увек или обично бива.

Примери. Огњени тресак најпре *удари* у врхове високих гора. — Ће ко *никне*, ту се и *обикне*. — И гуска каткад на леду *посрне*. — Благо човјеку, који *нађе* мудрост, и човеку, који *добије* разум. — Па и оно ведро небо горе, и оно се за часак *навуче*, бура *дуне*, громови *захуче*. — У 'вакој се гори најлакше *залута*. — Велика дрва дуго расту, али за час *падну*. — Невоља свачему човека *научи*.

Садашње историчко

115. У историчком или приповедачком слогу, кад се хоће живље причање, често садашње време долази у смислу *прећашњега свршеног* (I. прећашњег [1]). Тако употребљено време садашње зове се *садашње историчко*. Највише долази од свршених глагола.

[1]) У гдекојих граматичара *скоропрошлог*.

Примери. Био један ловац, па кад једном *отиде* у лов у планину, *изиђе* преда њ ован са златном вуном. — Царев син *успе* још једну чашу воде, *пукне* обруч и трећи; онда се буре *рашадне*, а змај *излети* из њега, па на путу *узвати* царицу и *однесе* је. — *Лежим* по цео дан; нигде никога, да ми чашу хладне водице до руке *дода*. — *Пожелим* видјети онај дивљи народ и њихово живљење. — Предраг *скочи* на ноге лагане, пак *узима* луке и стријеле, пак *излази* на друм за бусију, пак *заседа* за јелу зелену. — Кад у јутру дан *осване*, *устане* царев син, па *однесе* оцу оне обадве јабуке.

Времена прошаста

116. У казивању онога, што је прошло, може се имати обзира или на различито *трајање* или само на *прошлост*. Тако се глаголска радња извршена у прошлости може обележити с погледом на *трајање* као *свршена* у неком ограниченом простору времена *(говорих)*, или као *несвршена, трајна*, без ограниченог простора у времену *(говорах)*; а може се *без обзира на трајање* гледати, показује ли се радња просто као *прошла* у *онај мах кад се о њој говори (говорио сам)*, и то је *прошасто у садашњости*, или се радња хоће да покаже као прошла не у онај мах, кад се о њој говори, него далеко пре тога, дакле у прошлости *(бејах говорио* или *био сам говорио)*, и то је *прошасто у прошлости*. За прво двоје употребљавају се облици изведени наставцима од глаголске основе, а за

друго реченице састављене од времéна́ глагола *бити* и *прошастога придева* потребнога глагола.

Прељ. I. **117.** Кад се хоће да покаже радња, која се догодила у прошлости у ограниченом простору времена, био то тренутак, или почетак, или крај, онда се употребљује *ирефашње I* (свршено[1]).

Примери. Господ *рече* ученицима. — *Зачуше се* гласови, и муње *засеваше*. — Први *уђе* на врата рајска. — *Окрену* га низ поље зелено. — Како *стиже*, сунце *грану*. — *Ражљути* се змају огњевити, па се *изви* небу под облаке. — Браћа *нарастоше* и *ојачаше*. — Ето већ *прође* толико дуго време, како нисам добила од тебе никаква гласа. — *Опаса* је, док је она искићени зубун обукла.

Прељ. II. **118.** Кад ли се хоће да покаже радња, која се догодила у прошлости као *трајна* или *несвршена*, јер се ни у ком погледу *неће да покажују границе времену њезина трајања*, онда се употребљава *ирефашње II* (несвршено[2]). Према своме значењу свршени глаголи овога времена имати не могу.

Примери. О томе никад не *говорасмо*. — Сестрица се брату *кунијаше*. — Вјетар ружу низ поље *ношаше*. — Кад се с Маром сватови *враћаху*, почињуше под жутом нераџом. — Он још *хоћаше* говорити, али му умукоше уста. — Сунце се лагано у море *спушташе*, и

---

[1]) У гдекојих граматичара *скороирошло* (аорист).
[2]) У гдекојих граматичара *полуирошло*, imperfectum.

тиха но похладна ноћ *наступаше*. — *Бијаше* доба ручање, и снијег *попришаваше* по високијим брдима. — Чобан пође кроз шуму, и идући *чујаше* и *разумеваше* све, што говоре тице и траве.

Прећ. за желење, дивљење.

119. Облици обадва ова прећашња времена употребљују се каткад у реченицама, кад се показује жељење, дивљење итд., у којим случајима долази често уз глагол 3-ћи падеж личне заменице (ми, ти).

Примери. Бијаше читати! — Чудна *ти* ми годиница *дође!* — *Бјеше* ми га давати, докле могах жвatати. — Добро *ти* ми код тебе *бијаше!* — Ђдјено синоћ на конаку бјесмо, господску *ти* вечер *вечерасмо!*

Прећ. I. значи будуће

120. Исто тако прећашње I казује каткад радњу *будућу*, којом се приликом облик за *време прошло* употребљује, да се покаже, како ће се оно, што се у будућности очекује, поуздано догодити.

Примери. Авај мене до Бога милога, ђе *погибох* јутрос пред механом. — *Не сложи се* барјам са Божићем. — Ко се за вешала родно, *не утопи се*. — Будалу *не преврну* ни молбом ни претњом. — Ко *се* дима *не надими*, он *се* огња *не нагрија*. — Ја ти сад печена ћурка *не донесох*, ниси ни то заслужно. — Ја ћу узети једнога коња, па *одох* по свијету. — *Не нагоји* онда коња, кад баш ваља на војску ићи.

Пређ. I. сл.

121. Кад ли се, без обзира на *трајање,* хоће нека радња да покаже просто као *прошаста у онај мах,* кад се о њој говори, онда се узима *прво пређашње сложено* (прошло), а то је реченица састављена из садашњега времена глагола *бити* (сам, си итд.) и *ирошастога* (првога) придева потребнога глагола. Свеза глагола *бити* често се не казује.

Примери. Извила се златна жица врхом из мора, *савила* се првијенцу око појаса. — То *зачула* мила стара мајка, па *је* њојзи врло чудно *било.* — Кад то *чула* блажена Марија, утр сузе од бијела лица. — Онда му мати приповеди све по реду, како *је имала* три кћери као три руже, и како их *је нестало,* па како *су* их *тражили* узалуд на све стране. — *Вила* му се по памети успомена, кад *је ходио,* да купује рибу свецу, и кад се кући *вратао.* — *Прочитала сам* прву главу у твојој књизи, и очекујем продужење, па да ти кажем, шта мислим. — На њему је чудно одијело, кроз чакшире *ирогала* кољена, кроз рукаве *ирогали* лактови, кроз капу му перчин *ирогаднуо.* — Но књига му, с којом *је* увек време *проводио,* у лађи остане. — Сарајево, што *си ногавњело?*

Пређ. II. сл.

122. Кад ли се прошасност радње, о којој се говори, показује као така не тек у онај мах кад се о њој говори, него већ и пре тога, у прошлости, онда се употребљује *друго сложено пређашње време* (давнопрошло), које је, као и

горње, реченица, сложена од другога прећашњег или првога прећашњег сложеног од глагола *бити (бејах* или *бех* и *био сам)* и прошастог придева потребнога глагола.

Примери. Веће *сам* се од болести *предигао био.* — И тако начини сјенице сав због што се *бијаше вратио* из ропства, и борављаху под сјеницама. — Сви се Богу *бјеху обрнули.* — И сам *сам* тамо *био послао* своје синове, па сад су се вратили. — Турци из Палежа и Уба *побегли су били*, како смо страже почели чувати. — Лукин син, што остаде код оружја, мета на оне што *бијаху* благо *потегли*, но му зрно не доврже. — Још *нијесмо* матер честито ни *ожалили били.*

Напомена. Ово тумачење обадва ова сложена прошла времена, на коме смо се сад зауставили, одступивши у свему од онога у досадашњим изданима ове књижице, потврђује се и кад се састав њихов с етимолошке стране разложи. Ту се просто гради реченица, у којој је глагол *бити* савез, а *прошасти глаголски придев* прирок. Савез од *бити* показује и ту, као у свима реченицама састављена прирока, време, у које се збива оно, што се прошастим глаголским придевом просто приписује подмету као адјективно прошасто својство онога, што се казује глаголом, од којега је тај придев. Отуда је са свим правилно наше називање прошастога у садашњости (Ја *сам* говорио) и прошастога у прошлости (Ја *бејах* говорио; Ја *сам био* говорио). Оба се дакле та времена примичу именским реченицама, служећи тиме богатству језика нашега и заузимљући лепо место уз обадва прва прећашња, несложена времена, која имају други задатак, далеко ближи чисто глаголској природи. Наше мисли подупиру се при-

мерима, у којима се исти прошасти придев употребљује вазда као атрибут или апозиција, н. пр. *Остарела мајка.* — *А човјек умре изнемогао.* — Агара метне *своју сина*, од жеље *изнемоглога*, под једно дрво. — Ко чујаше, *нечуо* се чини. — Па ко виђе, чини с' *невидио*.

Вр. будуће

123. *Време будуће* нема такође особитога облика у српскоме језику. Оно се по некад казује садашњим временом свршених глагола (каткад сложеним с предлогом *уз*), а обично реченицама, сложеним помоћу времена садашњег глагола *хтети* и *бити* (*хоћу* или *ћу* и *будем*).

Кад је време будуће сложено од времена садашњег глагола *хтети* и начина неодређеног потребнога глагола, оно је реченица намере, откуда се и развило значење времена будућега. Слагање времена садашњег глагола *хтети* с начином неодређеним бива на разне начине, а често тако, да отуд гласовним спајањем једна реч изађе, н. пр. *пашћу*[1]). Радња будућег времена, овим начином казана, показује се увек као извршена, и не може се замишљати, да ће се још каква радња после ње у будућности догодити.

Примери. Ако мени буде до невоље, ја *ћу* ласно копље *окренути*. — *Пашћу* за народ мој. — То је знак и појав, да нас *изгубити хоћете*. — *Боловаћу, преболети нећу*. — Ти се *хоћеш дијелити* од свијета бијелога. — Онда *ће доћи* сви грађани, и *гледаће* трг, и *дивиће*

[1]) Пасти ћу (упореди: доћи ћу), паст'ћу, пас'ћу, пашћу.

сс. а девојке, које дођу по воду, *говориће* по граду.

Futurum exactum

124. Али ако се казује, да ће се у будућности догодити две радње, као предња и потоња, од којих једна треба да се изврши пре но што друга настане, те се предња *од те две будуће радње* показује као извршена (futurum exactum), онда се та *предња* казује или временом садашњим свршеног глагола, које се често с предлогом *уз* слаже, или реченицом, састављеном од *будем* и прошастога или трпнога придева потребнога глагола (ако *будем могао*), или предметањем пред *будем* начина неодређеног (ако *знадбудем*) где се каткад још и *уз* додаје (ако *узмогбудем*). Последња су два начина веома ретка. Не ваља сметнути с ума ни то, да се овако замишљено време будуће подудара с погодбеношћу, те махом у погодбеним реченицама и долази.

Примери. Који би на њега ударио, да га дочека, како *узможе*. — Да опет хвата хајдуке, који *успрелазе*. — Ако *узиштеш*, наћи ћеш. — Него опет колико се *узможе*, постараћу се, еда би се још што отело од смрти. — Кад *буде* испред по ноћи, он се пробуди, па погледа на јабуку. — Ако за седам дана то *не урадиш*, није на тебе главе. — Кад она *дође* са својим другарицама у галију, ти је води све из дућана у дућан. — Што *будемо* на ватру *сложили*, оно ћемо лепше огрдити. — Ако *буде* Милош *преш'о* Дрину, Милоша ћу на међан

зазвати. — Обећавајући се, да ће ми послужити, у чему *буде могао*. — Кад одрасте и *знадбуде* за се. — Ако ја с вјером не *могбудем* поћи од вас натраг у народ са свим мојим друштвом, гледајте куда ћете. — Ако цар *хтједбуде* чинити што против нас, ови ће кнезови држати нашу страну. — Ако ми *узидете* на супрот и не *хтједбудете* слушати ме, додаћу вам седам пута више мука према гријесима вашим. — Ако ј' тако познат' не *могбудеш*, ти је зови у зелену башчу. — Ако и *узмобудеш* што хоћеш, немој чинит' што хоћеш. — А како ће проповиједати, ако не *буду послани*. — Ако *суђено буде*, ја сам рад издати још ове књиге на свијет. — А ја идем још мало, ако *будем* до ноћи *могао*, у башчи чепркати. — Ако мени судњи данак дође, те ти *будем*, побро, *погинуо*, ради мене осветити л'јепо.

Напомена. Облици *хтједбуде* (ћедбуде, Вук Дан. III. 154; Даничић, Мојсије III. 26, 21) *могбуде* (узмобудеш Дан. Posl. 2) *знадбуде* (Петранов. 164) ретки су, али се налазе у слогу, у коме је обично врло чист језик. Држим, да је *хтјед*, *мог* итд. начин неодређени, крњењем гласовно измењен.

Будуће историчко

125. Кад се у приповедању хоће међу прошастим чинима да разликују предњи и потоњи, то се чини временом будућим, и тада се *време будуће* узима *за казивање прошлости*, и то за казивање оних *потоњих* чина, те би се овако употребљено могло назвати *будућим историчким*.

Примери. Отац Јован с њима на овој страни остати није могао, но вратио се у Србију, и

удов бивши, оженио се по други крат, и узео био здраву неку из Врбице села девојку Илинку, *с којом ће другу децу изродити*; но само један син Михаил, кога се ја опомињем, преживи, а друга су му деца сва помрла била. — За сестру по том *чућемо*, да ју је најмлађи стриц наш Георгије (од ње умољен) једну ноћ одвео и за неког Теодоровића удао. — Но она нам на скоро по удадби својој дођи није могла, стидила се вађда; а *по том ће нам се и рат замести*, и тако ју ми више писмо видели. — Но свему видим, *реки ће* судац с достојанством, да вам деца имају лепе дарове. — Но даде Бог, те *ће* се на скоро некако и рат с Немцима *почети*, и с тим *ће* нас зло ово *мимоићи*.

Будуће неизвесне

126. Често се за казивање онога, о чему се не зна, да ли се доиста догодило, узима будуће време глагола *бити*, сложено с прошастим или трпним придевом потребнога глагола (*биће погинуо*). И ово је доста ретко.

Примери. Ти имадеш брата једнинога, он је тебе на војску цареву, страх је мене *биће погинуо*. — А човек *биће* зар мало и *напит*. — Но *ћеш бити чуо*, и да ти је негђе у сусједство дошао васељенски патријара.

Будуће уступно

127. Често се *будуће* с временом садашњим глагола *хтети* употребљује у уступној реченици с погодбеним савезом *ако*, где би иначе долазило време садашње или прошло.

Примери. Биће теби вина изобила, *ако цару неће ни достати*. — Кад отац остари, он преда

старјешинство најпаметнијему својему сину, *ако ће бити и најмлађи.* — Започну пјевати редом свима, који се налазе у кући; *ако ће их колико бити*, оне ће свакоме особито и према њему припјевати. — Но ћу ја мојим читатељима приповедити и исказати сву беспристрасну и јавну истину, како је речени Скочић изабран за архимандрита у Далмацији, *ако ће се и смејати овоме обичају.* — Мајмун је мајмун, *ако ћеш га у какве хаљине облачити.*

γ. О прилозима и придевима глаголским.

Глаг. прилози

128. Глаголски прилози времена садашњег и прошлог употребљују се увек, да покажу подређену глаголску радњу, којом се ближе објашњава радња, што се приликом казује. Они се увек могу сматрати као скраћене додане реченице, и како им је подмет увек познат или казан, лако их је у таке реченице растворити.

Прилог вр. садашњег

Глаголски *прилог времена садашњег* показује, да радња, која се њиме каже, бива у једно време са радњом из главне реченице, и да је трајна.

Примери. Он удари другим путем, *молећи* се Богу, да му дâ срећу. — Отиде, *чудећи* се у себи, шта би. — Слуга, *видећи* све ово, обрадује се врло. — И не *имајући* никаква посла, дању смо највише спавали. — Па отиде натраг *кукајући*. — *Седећи* ја беспослен недељу дана, мислио сам, да ми више ништа не треба учити. — Тешко Турком, *тргујући* с Марком.

— Па' јездите преко неба равна, *гледајући* земље и градове.

129. Глаголски *прилог времена прошлог* показује, да радња, која се њиме каже, бива пре оне радње, која се казује глаголом *главне реченице.* Прилог вр. прошлог

Примери. Бећир паша, *дошавши* у Ниш, распише, да му дођу све спахије. — Они се стресе, *видевши*, каква се несрећа догодила. — Пак *окупив* храбре витезове, на студен је камен покрочио. — Аврам, *погледавши*, опази три човека, и потрчи им на сусрет, и *поклонивши* им се до земље, рече. — Све ово *обишавши* и *виђевши*, врати се натраг у ону собу. — Па *извадивши* из мараме ону љуску, протре је мало.

130. *Прошасти глаголски придев* (I. придев), за који смо већ видели, како се употребљује за склапање прошлога и давнопрошлог времена, долази још као обичан придев, управљајући се у свему по правилима, која вреде за придеве.[1]) Значење му је, да је радња, која се глаголом казује, свршена, те се последак њен као *својство* придева именима. Глаго. прид. I.

Примери. Остарела мајка. — *Огрејало* сунце. — Оружје све прашно и *заџрђало*. — Агара метне својега сина, од жеђе *изнемоглога*, под једно дрво. — А човјек умире *изнемогао*.

[1]) Неки сада обични придеви, који се могу и поредити постали су управо од оваких глаголских придева. Тадк су: зрео, врео, кисео, труо, смео, остали, за рђавиоть

— Говорио *остарелој* мајци. — Па *сустала* коња одјахао. — Бледо, слабуњаво и *зачамало* дете као да немаше више од пет година. — Бар је могао загрлити свога *васкрслога* сина. — Да се сита нагледам *засталога* језерца под гранама врба. — До мрака *мрклога*.

Прош. прид. за жељење

131. Још се прошастим придевом казује жељење, благосиљање, заклињање или проклињање.

Примери. Душмани ти под ногама *били!* — Жив ти *био* и ко те *родио*. — Од руке му ништа не *родило*. — Рђом *као'о*, док му је колена! — Који вели да сам од зла рода, не *имао* од срца порода! — Гује му се око срца *виле!* — А тако ме *не родила* мајка, већ кобила, која коња мога, покупићу по Босни јунаке. — Живо руке, не *сустале!* — А јади га прни *знали*! — Тако те моје муке *не спопале!* — Тако *био* благословен и ти и твој пород!

Прош. придев за погодбу или уступање

132. Из значења жеље развија се погодбено значење, тако, да прошасти придев долази у погодбеним реченицама, у главној или у споредној реченици, означујући погодбу (услов), под којом се нешто може или не може догодити. Из тога долази и значење допуштања.

Примери. Било глава, биће барета. — *Јео, не јео*; *пио, не пио*; *терао, не терао* — нећеш га стићи. — Ко је Србин и српскога рода, а *не дош'о* на бој на Косово, не имао од срца порода! — Макар *били* ваши дани заборавом *претрпани*. — *Био* дакле ја или они, тако про-

повиједасмо, и тако вјероваste. — Чуј, Боже, моју клетву, да ја мом намерењу невере учинити нећу, јал' ова десница њега *осветила*, јал' сува *остала*. — *Познао* ме тко да сам роб, *не познао*, морам тражити што јести. — Ако *био* торбоноша, био мајци жив. — Брат је мио, које вјере *био*.

Трпни придев

133. *Трпни глаголски придев* (II. придев) употребљава се поглавито за састављање трпнога стања прелазних глагола, али се осим тога он употребљава као обичан придев далеко чешће него прошасти. У трпном придеву налази се скоро увек скраћена реченица. Значење му је, да увек показује као свршену ону радњу, која се глаголом казује, замишљала се она у прошлости, садашњости или будућности.

Примери. Моји рани виногради, ни *рађени*, ни *грађени*, боспоком *посађени*, а ружицом *заграђени*. — *Злаћене* гране, бисерно лишће. — Орао *устрељен*. — Докле Мојсије могаше држати *подигнуте* руке, дотле надбијаху Израиљци. — Имао сам лепе куће, и гледао их из шуме *спаљене* и *срушене*. — Обојица, дивно *помирени*, латисмо се горе и зелени. — Живот се човеков не цени по великом броју година, већ по количини добра, *учињеног* отаџбини и човечанству. — Кад би мор'о чекат' лава, гладна, *рањена!* — Оставите чаше *позлаћене*. — Разгледао сам чудеса *невиђена* истога града.

б. о начинима.

134. *Начини* се разликују: *одређени, неодређени, заповедни* и *погодбени*.

Начин. одређ.

У *одређени начин* броје се облици свију времена, која смо већ прошли. У томе се начину увек разликује *време*, у које се радња збива, *лице* (макар и треће непознато или неодређено), коме се радња приписује, и *број*. Долази у реченицама, којима се што *изјаве* (потврђује или одриче), *пита*, или уз то *чуђење* исказује.

Примери. То је братац сеји вјеровао. — Сестрица се брату кунијаше. — Киша је ударила пљуском. — Зора беше мутна. — Што је теби, моја вјерна љубо? — Чија ће их мајка дочекати, чија л' браћа коње прихватити, чија л' сеја даром даривати? — Кад полазиш кући? — Из кога си села? — Ао Боже, да вељи си, свети! — Благо човјеку, коме господ не прима гријеха! — Ој Дунаве, ој ти реко силна, ала си умилна! — Лијепо ли је погледати уз високо ведро небо! — Ама сам озебао!

Начин неодр.

135. У *неодређеном начину* не именује се лице, број и време. Он долази као име глаголске радње, и употребљује се као скраћена додана реченица (ласно је *заповедати*), или као други део прирока у реченицама састављена прирока (то се *не зове радити*).

Кад је *начин неодређени* скраћена додана реченица уз глагол у прироку, онда обично значи *циљ или намеру*, или оно, што се глаголском радњом врши (*реченицу предмету*), или је прирочна допуна глаголима (као *стати*, чл.

110), који су сами недовољан прирок (у реченицама састављена прирока). Начин неодређени може се растворити у потпуну додану реченицу.

Примери. Идем, царе, у Косово равно, за крст часни крвцу *проливати*. — Знадијаху злато *растопити*, и са њиме ситне књиге *писат'*, око себе рају *свјетовати*. — Да ли се ми учимо *гледати и слушати?* — А то ви сами често *не можете ни знати ни разумјети*. — Рано рани Туркиња ђевојка на Марицу *бијелити* платно. — Извади најпре брвно из ока својега, па ћеш онда видјети *извадити* трун из ока брата својега. — Тко се снизи к росној трави, санком *кријепит'* снагу тијела. — Не *могоше* темељ *подигнути*, а камо ли *саградити* града. — *Немојте* се тако *завађати*. — *Стаде* царе *кушити* сватове. — Пак *стану разговарати* госта. — *Немој* свакој тици *бити* кобац. — Јер ти дуго *боловати* неку.

Начин неодр. уз име и прилог

136. Кад ли је *начин неодређени* додана реченица уз *име* или уз *прирочни придјев* састављена прирока, онда се начином неодређеним казује она радња и бивање, за коју се главном реченицом говори, каква је или на што је.

Примери. *Боље* јој је у земљи *бити*. — С тога је у највише примјера језик *рђав* и *тежак разумјети*. — *Мука* је *погодити*, *лако* је *рећи*. — *Лакше* је *стећи* него *сачувати*. — *Лијеп* је *гледати*, но какав је *мирисати*? — *Ружно* је *смејати се* туђој несрећи, па макар несрећник био и рђав човек. — Жени и човеку *ружно* је и *срамотно* без посла *стајати*.

— Јер ми се чини *лудо* сужња *послати*, а кривице његове *не јавити*. — *Срамота* је сивоме соколу *ћерат'* дуго јато јаребица, па за себе *не уловит'* меса. — *Необичан* јунак *погледати*. — Да су Римљани *достојни имати* оне законе. — *Зло* је *поћи*, а *горе не поћи*.

Нач. заповедни

137. При *начину заповедном* осим обична значења његова за заповедање, мољење, опоминање, световање, жељење итд. ваља запамтити неке особине. Тако се може друго лице употребити место трећег.

Примери. — *Посади* се, домаћине, нека ти је част! — Мучи, момче, тако т' Бога, *окани се* туге! — О *мани се* туђа света, *ман' се* зноја и невоље! — *Видајмо се*, док је раније, *не кајмо се* у невријеме. — *Буди* воља твоја. — *Помози* Бог! — А свак *реци* и *помисли*, да ј' у добар час. — *Помагај*, тко се још крстом крсти. — Ко је коњик, *притежи* колане; ко је пјешак, *притежи* опанке.

Слож. облици начина заповедног

138. Начин заповедни нема облика за прво лице једнине и за треће ни једнине ни множине. Ти се облици накнађају у реченицама истим облицима времена садашњег, с предметнутим речцама *нека*, *да*. Тако често долази глаголу смисао допуштања (пермисив, концесионал), који каткад излази једнак са жељењем. А тако сложена долазе понекад и она лица, за која има особити облик.

Примери. И ако погинем, *нека погинем*. — Пустите трупље, *да* га зверад *разнесу*, *нека*

ми *се не зна* гроба на овом свијету. — *Пека знаш*, да си већ долијао. — Док има крви, *нек се пролева*. — *Да играмо, да пјевамо*, дока војна не имамо. — Ђурђев данче, кад ми опет дођеш, код матере мене *да не нађеш!* — Куд год ходиш, *нека јадикујеш!* — Част *да* ти *је!* — Посади се, домаћине, *нека* ти *је част!* — Ал' и *нек све* тако *буде*, немојте, браћо, да ропћете на свога краља. — Бог *да прости! Да* Бог *да!* — *Да си* жив и здрав! — *Да* Бог *сачува!*

Начин заповедни исторички

139. Начин заповедни употребљује се онако као садашње или будуће историчко у приповедању, кад се међу прошастим радњама, о којима се приповеда, жели разликовати предња и потоња. У таком случају се потоња казује начином заповедним.

Примери. Онда сједне на коња, па *тјерај* за њима. — Пограбисмо пушке те о рамо, па *се вери* и тамо и амо! — Кад се шћаше оћест' куд да иде, па *обуци* оне пусте токе, шал црвени *свежи* око главе, а *пани* му перчин низ рамена, двије пушке *метни* за појасом, и *припаши* мече о појасу, а у руку *узми* џефердара. — Дијете спопадне, па *повуци* тамо, *повуци* амо, али не може да је (букву) пшчупа. — Брже боље спреме се на пут, седну на коња, па *бежи!* — Стојша га дочека, те се ухвате у коштац, те *се понеси!*

Начин погодбени

140. *Начин погодбени* нема такође особитога облика, него се слаже од *прошастога придева* потребнога глагола и пређашњег свршеног

глагола *бити* (које у овом случају у трећем лицу множине нема *бише*, него *би*). Начин овај овај значи, да може бити, или да се жели, или да обично бива оно што се њиме казује, те с тога реченице, у којима је, губе одређен и изречан облик. Као таке долазе те реченице и у приповедању и иначе, где се год неће што изреком да каже. Како тај начин значи могућност, претпостављајући повољне или противне погодбе, он је махом саставни део погодбених реченица.

Примери. Овај господин у острву овом имаћаше лепе дворе, у које често *би* преко лета с фамилијом *долазио* и по неколико дана *проведелио се.* — Како *би оставио* оца сама. — *Грнуо би* ватру рукама. — Жалост је ово за нашег оца била; више *би* пута, седећи, *погледао* на нас, и сузе *би* му на очи *ударише.* — Гладан будући *ишао бих* тамо, но уморан не поуздах се у ноге. — Данас *бих* ти *дао* агалуке код нашега цара честитога. — Онде заноћи у једнога пустињика, па га запита, не *би* ли му *знао* казати што за девет златних пауница. — Почеше се разговарати, како *би побегли.* — Кад *би дошла* каква сирота пред кућу, снаха *би* свој залогај сироти *уделила*; кад *би* млеко од оваца *носила* кући, она где *би* год *видела* рупицу на путу, одмах *би рекла:* „Овде мора бити кака бубица“, пак *би* јој *усула* млека. — Ласно *би било* научити људе ономе што не знаду, али некдер се нађе, ко ће их одучити од онога што знаду, ван да

би свемогући Бог чудо *хотео* учинити. — *Би* ли каквих понуда? — И ја *бих могао* свршити на том приповијетку, да ми није само још једног догађаја. — Ако ли *би* ко *имао*, да се жали на какву неправду у селу, он *би долазио* међу људе па скуп. — А и сам, где *би чуо* да Турци ударе, да одмах пред њих изађе. — Један старац све *би говорио*, да *би* оном добро *платио*, ко *би* му *казао*, како може умрети.

ε. О стању радње глаголске.

Шта је трпно стање

141. Како за казивање радње прелазних глагола (чл. 106) треба *подмет*, од кога радња излази, или који је врши, и *предмет*, на коме се радња збива или врши — тако се и реченице с таким глаголима могу удесити, да им казивање почиње од подмета (*Ја* сам *га* похвалио), или од предмета (*Он* је био *од мене* похваљен), према потреби или жељи, да се подмет или предмет истури као главни део реченице. Ако је реченица удешена тако, да казивање износи радно лице као подмет, онда је глагол *у радном стању*; ако ли је удешена тако, да казивање износи предмет (на коме се радња врши) као подмет, а прави се логични подмет казује (ако је именован) у додатку, онда је глагол у *трпном стању*.

Начин казивања трпног стања

142. Тако трпно стање казује се у српскоме језику на два начина. Први је начин, да се употреби облик *трпнога глаг. придева, сложен са сви-*

ма облицима глагола бити. Тако се добијају за трпно стање сва времена. Пример ћемо показати на глаголу *хвалити.*

Начин неодређени: Бити хваљен.

Време сад.: Хваљен сам; будем хваљен итд.

Време пређ. I. (сврш.): Бих хваљен, итд.

Време пређ. II. (трајно.): Бејах хваљен, итд.

Време пређ. сложено прво (прошло): Био сам хваљен, итд.

Време будуће: Биђу хваљен, итд.

Начин заповедни: Буди хваљен, итд.

Начин погодбени: Био бих хваљен, итд.

Знач. трп. ст.; логички подмет у њему

Како значење трпнога гл. придева (чл. 131) показује радњу, која је свршена, замишљала се или желела она у прошлости, садашњости или будућности, тако се то обележје налази и у трпноме стању, које се примиче реченицама састављена прирока, у којима глагол *бити* није ништа друго но савез. Логички подмет долази у реченицама трпним стањем казаним или у 2-ги падеж с предлогом *од*, или у 6-ти падеж без предлога.

Примери. За ово надање *оптужен сам*, царе Агрипа, од Јевреја. — Ој поносна богињо везаних очију, што *си била слављена* од народа свију. — *Послан* од старога владике црногорскога Петра. — Што *је* теби од Бога *заповеђено.* — Не *буди* од мене *речено.* — *Поштован* од свога народа. — Курјак сав *издрпат* од паса. — *Биће покорен* од свију и *суђен* од свију. — Ливаде *су урешене* бијелим цвијетом и црвеним. — Који *су осветћени* Богом оцем и

одржани Исусом Христом. — *Стијешњени* врагом и ђаволом. — Да моја књига од свакога рода и века људи добро *буде примљена.*

Напомена. Као што се види, реченице се могу из једнога стања у друго обртати, и добро је задавати ученицима, да то чине. Начин је овакав. Кад се радно стање преводи у трпно, *предмет* долази у први падеж, те се поставља као подмет реченице; а глагол из прирока обрће се у трпно стање истога времена, по горе показаном начину. У томе ваља пазити, да се због поменутога значења трпнога гл. придева тешко може замислити право садашње време у трпноме начину. Логични подмет, као што је казано, долази у додатак, и то или у други падеж с предлогом *од* или у шести падеж без предлога, како је где наручније.

Где је најобичније трп. ст.

143. Најчешће је овако трпно стање у прелазних глагола, кад су у реченицама, у којима се радни или логички подмет прећуткује (као што је у реченицама без подмета) или не именује, јер се казивање више обзире на предмет него на подмет.

Примери. Да разгледамо, што *је* до сад на томе пољу *урађено.* — Тако *је писано.* — *Суђено је.* — Сви *су* му путови *отворени.* — *Откривен је* пакао пред њим. — Али још *није казано* што је најлепше. — И ти *ћеш бити благословен.* — По чадору окол' у около *разастрти* лепи сази. — Ако *будем* добру рабру *дата.* — Иза гдекоје кривице *биле су одређене* жртве. — Куће не *бјеху изграђене.* — *Постављени бише* вратари и певачи. — Јер ти је боље, да погине један од удова твојијех, него ли све тијело твоје да *буде бачено* у пакао.

— Овај човјек могаше *бити ауштен*, да не рече, да хоће к ћесару. — Да ће тако бити, као што ми *би речено*. — *Знано буди* пред сваким судом и правим људима.

Трпно стање зам се

144. На други се начин казује трпно стање у српском језику, кад се облицима глаголским дода заменица свакога лица *се* (чл. 111). И овај начин је у нас најобичнији, кад се логички подмет прећуткује или никако не именује; али ако се тај подмет помиње, он долази као додатак прироку у 6-том падежу без предлога, или у 2-ом с предлогом *од*.

Примери. Јер једноме *се даје духом* ријеч премудрости. — Јер *ће се мном умножити* дани твоји, и *додаће* ти *се* године животу. — *Благословима* праведнијех људи *подиже се* град, а с уста безбожничких *раскопава се*. — А *од кола*, које игра пред кућом, *зајеви се*: првијенче господине! — Ту су *се* за заслуге похвале и венци и др. *давали*. — Науке *морале су се* пером писати. — Код нас господе никад *се не наређује*. — *Снијева* му *се*, да иде некуд за крстима, и ће *се шљегло* некаквога пука. — При другој прилици више *ће се* о томе *бесједити*. — *Не деље се* више крвави мегдани. — *Питаће се*, на што је коме живот овај дат. — Ако је и до половине царства, *даће* ти *се*. — Да вам је дакле на знање, да *се* незнабошцима *посла* спасење божије. — Осим тога *илаћало се* везиру по сто гроша.

5. Питање у реченицама.

145. Кад је ма који члан реченице (подмет, прирок, предмет или који год од додатака) или са свим непознат, или неизвестан, може се за њ питати, у ком се послу употребљују упитне заменице и прироци. Реченице, у којима се тако што догоди, зову се *упитним реченицама.* Питање

146. *Питање* се може тицати *подмета* и *предмета* и *додатака* њихових. Ако су са свим непознати, долази питање за лица заменицом *ко*, за остало заменицом *шта*. Ако ли само није извесно оно, што се о њима мисли, онда се уз речи, које су тај неизвестан подмет и прирок, употребљују заменице и упитни прилози и свезе: *да, зар, ли* итд. Питање за подмет предмет и њих. дод.

Примери. Ко силази оно туда? — *Да л'* то *вранац* његов иде? — *Шта* ви тражите? — *Ти ли си се* царе *учинио?* — *Је л' суза* оно, *крв ли* из срца нечијег? — *Какве* тебе савладаше виле данас, брате, у морској отоци? — Да ја видим двије силне војске, *чија л'* гине, *чија л'* задобива? — Хоће л' поље магла притиснути, *да л' је магла, да л' је српска војска?* — *Шта* треба деци да чине, те да буду добра? — *Што* је тебе, моја вјерна љубо? — *Зар сам ја* чувар брата својега? — А *да што би рекли*, да то буде?

147. Исто тако питање се може тицати *прирока.* У том случају глагол (помоћни, ако је Питање за прирок

време сложено) најчешће излази напред, додаје му се упитна речца *ли*, или преда њ се стављају упитне речце: *зар*, *да*, *еда* итд. У одговору глагол се (у сложеним временима помоћни) понавља, н. пр.: Видиш ли? — Видим. — Јеси ли дошао? — Јесам, или: Дошао сам.

Примери. *Идете ли* сви заједно? — *Јесте ли* здраво *приспели?* — *Јеси ли* ноћас *спавао?* — *Хоћеш ли* сутра *доћи* к мени? — *Није ли* ти *отворен* свет на све стране? — Србин жели!... А ви *хоћете ли?* — Та *зар би* тако *презрели* вас? — *Да нијеси* о злу чијему *вијекао?* — *Еда ли* га валовита бурна вода где *занела? Еда ли је* громовита *ударила* га гдегод стрела? — *Еда ли је* Бог *неправедан*, кад се срди? — *Јеси ли ми* данас у *животу?*

Питање за додатке пророкове

148. Исто тако се може питати за остале додатке прирокове, као што су: *место*, *време*, *начин*, *узрок* и *различити падежни додаци.* Питање се почиње прилогом, или заменицом, према томе, о чему се пита. Тако су за *место* упитни прилози: *где*, *камо*, *куд*, *одакле*, *откле*, *откуд* итд.; за *начин*: *како*; за *узрок*: *за што*, *што*, *ради што*; за *време*: *кад*, *докле* итд.; а за различне падежне додатке пита се упитним заменицама с предлогом и без предлога.

Примери. Ах пусти моји дарови, *коме* ми шћасте остати? — *Одакле* су они? — Да *куд* ће ти покор и срамота? — *Ђе* си, брате, од Сења Тадија? — *Куд* се ђеде цар-Немање благо? — *Како* бисмо дете омразили и са свет-

лим царем завадили? — Том се чуди царе господине, *откуд* чедо у гори зеленој? — *Зар да се* ми *без тебе* међ Србље вратимо? — *Камо* теби брада јучерања? — Ој ђевере, *камо* твоја снаша? — *За што* се не кажете? — *Што* вам песма колом не окреће? — *Што* ће момци, *што* оружје свијетло, *што* ли коњи, *што* ли чадорови? — О ти виша сило, *кад* ћеш ми помоћи? — Царе Лазо, честито кољено, *коме* ћеш се привољети *царству?* — *Рашта* ове горе уздрхташе?

Упитне речен. за дивљење

149. Реченице с упитним обликом служе каткад и за казивање дивљења.

Примери. Ао Боже, да вељи си свети, ао свете, да леп ли си клети! — Златни кове и сребрни, лијепо ли сјаш! Првијенче, мудра главо, да много ти знаш! — Бесомучне л' ти је то голобрадо момче, подсмевајући се рече Самуило! — Лијепо ли је погледати уз високо ведро небо! — Лијепо ли ова сабља чита! Дивно ли нас данас разговори! — Да чудно ли с главе погибосмо! — Лијепо ли могах без ове главобоље! — Скупо ли продаде онога старца!

6. Одрицање.

150. Кад се глаголом, који је у прироку, хоће да одрече подмету оно, што се о њему говори, ставља се пред глагол прилог *не*, који се пише увек одвојено од глагола. Ако је време сложено или прирок састављен, онда се прилог *не* ставља пред помоћни глагол, или пред глагол, који је саставак.

Примери. Не помаже неправедно благо. — Јер *не познају* онога, који ме је послао. — С почетка *нијесам* на то *ни мотрио*. — *Не бој* се, мој синко, ја *нијесам* за друго *дошла*, него да те дарујем. — Око моје *неће* више *видјети* добра. — Шта ти знаш, што ми *не бисмо знали*. — Шта разумијеш, *што не би било у нас?* — А тако ме *не родила* мајка, већ кобила, која коња мога, и мушкијем *не писала* пасом, и турскијем *не назвала* гласом, покупићу по Босни јунаке. — *Никад* санку вјеровати *није*. — Да ми *неће бити просто*, ако целу књигу на српски *не преведем*. — Што ти *не би* већ *било закопа* у Црној Гори, *ни живљења* међу Србима. — Ту *нема гријеха ни јада*.

Напомена. У *глаголским* облицима ово се *не* вуда одваја, ако није с глаголом гласовно сажето у једну реч Тај је случај у *несам, нисам, нијесам*. У *несам*, на прилику то се *не* за то не одваја што је *несам* постало од *не јесам* сливањем гласова *еје* у старинско *ѣ* још у старо време нашега језика, чему је доказ горе наведени троструки изговор према три српска говора. Тај је случај у глаголу *немати* (од *не имати*). Тај је случај у времену сад. глаг. *хтети — нећу*, за које Миклошић (Vergl. Gramm. IV. 172) држи да је постало сажимањем из *не хоћу*. Да се *не* при овој прилици ставља пред *хоћу* (пун облик) а не пред *ћу* (скраћен) доказ му је мало пре поминьато *јесам*. Други је доказ дуго *е*, које се без сажимања нема чим објаснити. — Не одваја се *не* ни у оним случајима, кад оно, сложивши се с глаголом, промени му значење, као што је *нестати* које не значи *не стати*, већ *ишчезнути*. Глаголски трпни придев припада целом својом употребом међу имена, и

ту се при одвајању *не* ваља држати правила за имена. у којих се *не* никад не одваја. —

151. У *начину заповедном* или се може поступати по овом правилу, на пример: *не чини, нек не чини* итд., или се при одрицању може тај начин сложити из глагола *немој* итд. и начина неодређеног онога глагола, од кога се хоће начин заповедни. Неодређени начин може каткад доћи и растворен, као додата реченица.

Примери. Немој цевати. — Немојте илакати. — Немојте се љутити детета и слушкиње ради. — *Немој завидјети* насилнику. — Пустите ме, да идем господару својему, *немојте* ме *заустављати*. — Рећи ћу Богу: *немој* ме *осудити!* — Дакле *немојте*, браћо, *губити* надежде, јер ће све добро бити. — *Немојмо*, људи, тако *пренаглити*, него се разаберимо. — *Немојте* ни најмање *да сумњате* о томе. —

152. Ако се одрицање шири на две или више реченица, или на два или више додатака, онда се за савез место *и — и*, *или — или* при потврђивању, узима при одрицању: *ни — ни (нити — нити).*

Примери. Више се *нису играли, нити су* марили једно за друго. — *Не звекеће* гвожђе светло, *нити грме* смртне цеви, *ни* на лаган ступај ногу *озивљу се* сјајне токе. — *Ни си* гладног *нахранила, ни* жеднога *напојила, нит' си* гола *преодела*, *нити* боса *преобула*. — У себе се *поуздати немој, ни* у руку, *ни* у бритку сабљу, *ни* у твоје копље отровано. — Остала

је твоја замјеница *ни* код мога *ни* код твога двора, *ни* код моје, *ни* код своје мајке. — У свијет га још *није* таквога *ни* ко чуо, *нити* ко видио. — Мрзнији су ми они, него Турци, а *ни мислим* за њих *ни* за Турке. — *Није* бабо *расковао* благо на нацаке *ни* на бојна копља. — Разуман човјек *нити је страшљив*, *нити* пак преко мјере *слободан*.

153. Ако у реченици с одреченим глаголом дођу какве неодређене (трећега непознатог лица) замјенице и прилози, па је одрицање опште, онда те замјенице узимају одречни облик, слажући се са прилогом *ни* (*нико*, *ништа*, *никад*, *нигде* итд.). Број *један* једначи се и у овоме са оваким замјеницама (упор. чл. 55). Кад ли пред тако одречене замјенице дође какав предлог, место му је међу *ни* и *замјеницом*: *ни у кога*, *ни по што*, *ни на кога* (место: *у никога*, *по ништо*, *на никога* итд).

Примери. Али му *нико ништа не умједне и не хтједне* казати. — Кад погледаш с града изнад себе, *ништа немаш* лијепо виђети. (Упореди с овим: *Немам* ти *шта* казати. *Ништа не хити*, *нити што* изостави) — Од сад се *не прашта* више *ниједна* кривда. — Како *нијесу* они у томе послу *ниједан*. (Упореди с овим: Да чува цебану као очи своје у глави, и да се *не би један фишек* у залуд потрошио). — Други *нико није знао ништа*. — *Нико није дошао*. — *Никоме није лакше* помоћи него вама. — Некакав момак, врло лењив, који *никаквог за-*

ната није имао. (Упореди с овим: Да *не би могли* Арнаути крадом *какост какву учинити*). — *Никад* санку *вјеровати није.* — *Ничије* силе он се *не боји.* — *Не куните се никако.* — Да се више *ни у шта не меша.* — Он ти се *ни на какве* уговоре *предао није.* — Ако би ко дошао, да *не каже* за њих *ни по што.* — Да се *не би нико усудио ни под који начин једну* кућу у немачку страну претурити. — *Никако се немој ни с ким* разговарати. — Онда већ нисам *ни на шта* мислио.

Напомена. С овим правилом не треба мешати неодређене замјенице сложене са *не*. У њих одрицање иде са свим обично, н. пр.: Неко се за лист сакрије, а неко не може ни за дуб. —

154. При глаголима и у реченицама, које значе бојазан или закрањивање, додата подређена реченица, којом се казује, оно од чега је бојазан или што се закрањује, долази у одређеном облику.

Примери. Јер су честе у Латина страже, па *се бојим*, *да* те *не ухвате.* — *Бојим се*, *да није пошао* у Требиње, да те давом чини. — Како се *не бојиш*, *да* земља под тобом *не пропадне*, или *да* те гром из ведра неба *не удари.* — Но ја се *бојим*, *да* ти *ниси побегао.* — Добро ће бити, јербо ја све *стрепим*, *да* откуд на нас *не натрапају.* — Јер јој Мардохеј бјеше *забранио*, *да не казује.* — Него ми је *жао било*, *да* збрана милостиња моме манастиру *без мене не пропадне.* [1]) — У мени

[1]) Овде је *страховање* више *смислом*, него *правце* изречено.

постане неко *подозрење, да* ме онај за мном идући с даске *не строваљи.* — Јер га *је страх, да* се *не утопи.* — Али се ја на то *нећу* потписати, нити се *противим, да тако не буде.*

155. Одрицање се може оснажити особитим истицањем онога, чега се одрицање тиче, или по чему се сила одрицања види. Ту се у неколико осећа као прикривено поређење, које би, кад би се изрекло, долазило са прилогом *камо ли,* као што доиста и долази у гдекојим примерима. Речи, које се за овако снажење одрицања употребљују, долазе са везом *ни.*

Примери. Нећемо га *помињати ни* жива *ни* мртва. — Који *не знаду ни* да сам жив. — Ја ти сад печена ћурка *не донесох, ниси ни* то заслужио. — Ти *ниједи ни чуо* јунака, да *камо ли* очима видио. — На то Тале *ни да гледа неће.* — *Не знам ни ја* сам како. — *Не вриједи ни* луде духана. —

Б.

СИНТАКСА СЛОЖЕНИХ РЕЧЕНИЦА.

1. Какве могу бити сложене реченице.

Независне и зависне

156. Реченице, из којих се саставља сложена реченица, могу се међу собом склапати на разне начине. У главноме по начину склапања оне могу бити *независне* или *зависне*.

Независне су реченице онда, кад су просто по обичној свези мисли састављене једна с другом и у свакој је исказана особита мисао, која није *додатак* појединим деловима пређашње реченице, већ сама за се стоји. Оваке реченице могу бити повезане једна за другу свезама, или могу и без свеза просто једна за другом следовати. Начин слагања независних реченица може се звати *упоређивањем*.

Упоређивање

Примери. Страшно рече запад ветар, тресак млати бор и раст. — И народи подигоше с', бише крепки, бише славни. — Обазре се и погледа на ме, с' себе скиде коласту аздију, с' себе скиде, па је мени даде. — Измиче га

из те многе крвце, умива га хлађаном водицом. — Мајка преде танку жицу, а синчић пред њоме седи мали, држи тицу, па се игра њоме. — Уз'о б' гусле, ал' ми дркће рука; запев'о бих, али сам промука'.

Зависне; подређивање

157. *Зависне* су сложене реченице онда, кад је мисао, казана у једној, допуна, доказ, објашњење, поређење, погодба, узрок итд. мисли казаној у другој реченици. Поглавити знак је зависних реченица, што је у њима увек једна реченица *главна*, а друге служе као *споредне*, те су додатак подмету или прироку, или другој којој речи главне реченице. Споредне се реченице за своју реч скопчавају свезама или односним заменицама, а могу стајати и *иза* главне реченице и *пред* њом. Начин слагања зависних реченица може се звати *подређивањем*.

Примери. За шт' ми сузе потоком низ образе теку, *кад се мисли враћају прошастоме веку?* — Овде можемо очевидно познати, *како се и ми људи често и љуто варамо.* — Тада ће се куповати њиве у овој земљи, *за коју ви кажете, да је пуста.* — Ја љубим оне, *који мене љубе*, и *који ме добро траже*, налазе ме. — Виче на уласку у град, *гдје се отварају врата.* — Не опадај слуге господару његову, *да те не би клео, и ти био крив.* — Немој ме се оглушити, *док сам жив.*

Изреке и реченице у њима

158. Као што додатака може бити више напоредо и међу собом приређених или подређе-

них, тако назване *главне* и *споредне* реченице вреде по гледишту, с ког се реченица посматра. Према *својој* споредној једна је реченица *главна*, а сама може бити *споредна* према другој, којој је додатак. Споредне реченице, кад их је више у једној изреци, могу међу собом стајати као подређене и приређене, могу све припадати једној главној реченици, или појединце редом једна према другој стајати час као главна, час као споредна. Каткада се главна са свима својим споредним (разграната реченица) сматра као целина (члан), па се те целине као чланови међу једна уз другу *приређивањем* или *подређивањем*. У говореном и писаном слогу гранају се на све стране разлике овога низања, а овде ћемо додати само пеколике примере. Оваки низови реченица, мањи или већи, зову се *изреке*.

Примери.

I. 1 Ђиготе се свати путовати, 2 сваки иде, 3 како који може. 4 Милић оде, 5 како коњиц може.

Чланови су: 1-ва; 2-га и 3-ћа; 4-та и 5-та. Споредне су: 3-ћа, подређена 2-ој; 5-та, подређена 4-ој.

II. 1 Који оно добар јунак бјеше, 2 што један пут бритком сабљом мане, 3 пак двадесет осиједе глава.

Овде је 2-га подређена 1-ој; а 2-га и 3-ћа су приређене једна другој.

III. 1 Ако је квасац свет, 2 то је и тијесто; 3 а ако је корпјен свет, 4 то су и гране.

Овде су чланови: 1-ва и 2-га према 3-ој и 4-ој и то у приређеном начину. Међу собом су: 1-ва подређена другој као погодба, а тако исто 3-ћа 4-ој.

IV. 1 Кад смо пошли, 2 дигла се весела вика, смех и шала, 3 јер смо се више ваљали и тоциљали 4 него што смо корачали.

Чланови су приређени: 1-ва и 2-га према 3-ој и 4-ој. Даље: 2-га је главна, а њојзи је 1-ва додатак за време; 3-ћа и 4-та су подређене ради поређења.

V. 1 Каже им се, 2 ко је сада господар, 3 да није ту, 4 него је оставио пред овом војском својега војводу Лому, 5 но што би ради, 6 да њему објаве.

Овде 1-ва, 2-га, 3-ћа и 4-та с једне и 5-та и 6-та с друге стоје као два приређена супротна члана. Међу собом 2-га, 3-ћа, 4-та долазе као споредне подређене 1-ој, а од њих је 3-ћа подређена непосредно 1-ој, 2-га је подређена 3-ој, која је према њој независна, а 4-та је као супротна приређена 3-ој; на послетку 6-та као споредна подређена је 5-ој. —

VI. 1 Ја сам наумио, 2 да је мало намучим, 3 и да је научим, 4 еда би се како поправила.

Овде је 1-ва главна, 2-га и 3-ћа су њој подређене, а међу собом приређене, а 4-та је подређена 3-ој.

VII. 1 Смислим 2 казати оно 3 што није, 4 не бих ли се барем доста насмејао.

Овде је 1-ва главна, 2-га 3-ћа и 4-та њој су подређене. но тако, да је 2-га подређена 1-ој, 3-ћа — 2-ој, а 4-та — 2-ој.

А. Независне сложене реченице.

Приређивање

159. Начин приређивања независних сложених реченица може бити према *спојености, раздвојености, супротности* или *узрочности* мйсли́, које се у изреку везују.

Спојне везе

Спојним начином су приређене реченице, које обичним начином просто једна за другом следују, и то или без икаквих веза, или скоп-

чане свезама: *и, а, па (пак), те (тер),* и упитном речцом *ли.*

Примери. Дете једва дочека, *и* пође с њим. — Пева путник, *па* силази кроз камење низ планину. — Књигу пише Жура Вукашине, тајно пише, *а* тајно је шаље. — Био један човек, *па* имао јединца сина. — Ја ћу живет', *па* умрети. — Пробудиш ме, *па* пратиш *и* гониш по вас дан. — По свршетку метаните и целива му десницу, *пак* сједну оба на разговор. — Здрав да си ми војвода Милошу, *па* ми и ти штогод проговори. — Расрди се млађани Ненаде, *пак* удари на трпест јунака. — Шта плива гором, долом, *те* прља бели снег? — Он пште, *те* пште. — Тако њему Бог и срећа даде, *те* ухвати рибу златнокрилу. — Ченгићи, Љубовићи и многи други посташе аге, *тер* су народу хуђи но Турци дошљаци. — Надањем се веселите, у невољи трпите, у молитви будите једнако. — Душа ми се разиграла, срећа ми је пропевала. — Ко би мене воде напојно, ко *ли* би ми хладак начинио, тај би души мјесто ухватио.

Раздвојне свезе

160. *Раздвојне су реченице*, у којима се набраја више једнаких међу собом чланова, али се не показује, да они чине целину, него да се сваки члан по вољи може узети, искључујући остале. Оваке се реченице скопчавају свезама *или — или, а — а, али — али, ја — ја, јали — јали, ни — ни, нити — нити, (воља — воља, које — које).* С одрицањем горња по-

нуда на пробирање престаје, те се последње одречне раздвојне везе изједначују са спојнима. — И оваке реченице могу се прирећивати без веза.

Примери. Или купи халат, *ил'* остави занат. — Ствар немогућа, *а* о њој мислио, *а* је у животу тражно. — *Ја* право, *ја* никако. — Но *ал'* чујеш, *али* и не чујеш у Призрену у бијелу граду поглавицу Леку капетана. — *Али* волиш по мору пливати. *али* волиш на ватри горети, *али* волиш да те растргнемо. — Донеси ми једну купу вина, *јали* вина, *јали* воде хладне. — *Јали* отми, *јал'* за благо купи. — *Ни* вриједну теци, *ни* мало вриједну остави. — *Ни* горе посијеци, *ни* без дрва дома дођи. — *Нити* грми, *нит'* се земља тресе, *нит'* удара море о брегове. — Познао ме тко, да сам роб, не познао — морам тражити што јести. — *Вољ'* ти пити, *вољ'* ти капу купити. — Трећи с' десет по гори разбеже, *које* к гори, *које* к води хладној. — Афис-паша на скоро по том *које* од срамоте, а *које* може бити и од стра' што је тај посао тако рђаво свршио, и умре на пречац. — Сетимо се, да смо мрнарски синови, и да ћемо и сами бити мрнари, *а* пре *а* после.

Супротне везе

161. Кад ли се у једној реченици казује мисао, противна мисли у другој реченици изреченој, онда су таке прирећене реченице *супротне*, и обично се скопчавају везама *а (ја)*,

али, ну[1]), *него (но), већ, ама.* Каткада се супротне реченице постављају једна уз другу без икакве свезе, а каткада се везују упитним обликом.

Примери. Сан је лажа, *а* Бог је истина. — Ту је Милош, *а* ту је и Вук. — Ја нерадо о смрти говорим, *али* без икаквог страха очекујем последње вече свог живота. — Не реси га ни сребро ни злато, *него* крјепост и мантија црна. — Ми нијесмо дошли да се с вама бијемо, *него* да вас питамо, од кога вам је криво. — Сакуп овај на зло не приличи, *но* на радост и на вјечну дику цијелога рода хришћанскога. — То не било јарко сунце, *већ* то били брат и сеја. — Није мени моја рана тешка, *већ* је мени на срдашцу тешко. — Можда ће ми се казати, да разговор брата и сестре прате ти исти добици, *ама* ја сумњам, пошто прилике нису са свим сличне. — Кад весело други пева, ја пун туге јаде јадам. — Онамо га глад, и горе ... туђин чека, овде ропство тешко и муке крваве. — Вукашин чека на милог сина, на правду Урош и домовина. — Ко је вјера, *ко ли* је невјера. — Чиј је био прије, *а чиј ли* је сада. — Обноћ греде, *а* обдан почива; јунак негда, сад не јунак више.

Узрочне свезе

162. Кад се у једној од прирећених реченица казује узрок онога, што се у другој ка-

[1]) Ст. слов. **нѫ** и **нъ** српски **ноу** и **на** (види те речи у Даничића рјечнику), руски *ну* и *но*. Књижевним познатим путем убичајило се ово последње и код нас, али је неправилно. Ваља разликовати *но* постало гласовним сажимањем од *него*: Боље је свашто јести *но* свашто говорити.

зује као последица, онда је приређивање *узрочно*. Тада се састављују једна за другу свезама и речима: *јер, с тога, за то, што*, (каткад и *где*).

Примери. Па ми стери мекану постељу, ни дугачку, ни врло широку, *јер* ти дуго боловати нећу. — Грађани живљаху међу собом лепо, *јер* беху срећни. — Волим дати коња на размјену, *јер* не могу пјешке путовати. — Жао му је што ће дати благо, *са тога* се врло расрдио. — И по семену твојему биће благословени сви народи на земљи, *за то* што си послушао глас мој. — Ал' овако он ће ми судити, *што* моју дужност не чиним. — Посланицима је таки човек управо требао, *за то* га драговољно изишту. — Добро ће бити, *јербо* ја све стрепим, да откуд на нас не натрапају. — Црна горо, убила те туга, како но је жеђ данаске мене, *ће* у теби хладне воде нејма. — Авај мене до Бога милога, *ће* погибох јутрос пред механом.[1]) — За годину 1808 учине Руси примирје и за Србију, *за то* се место војевања стане којешта уређивати по земљи.

Б. Зависне сложене реченице.

Подређивање

163. Зависне или *подређивањем* сложене реченице разликују се по оној свези, коју има подређена реченица са главном. Подређена пак реченица понајвише је у *читаву реченицу* ра-

[1]) У овом интересном примеру у другој реченици аорист *погибох* има значење будућега, те би се мисао »ће погибох јутрос пред механом« могла друкчије казати: »јер ћу погинути јутрос пред механом.«

ширен обичан додатак којега год дела главне реченице, подмета, прирока или предмета. Разгледајући дакле подређене реченице ми ћемо их поделити по природи њихова подређивања. Подређене пак реченице могу исказивати:

а. Додатак подмету или предмету;
б. Предмет или додатак приroку;
в. Циљ или намеру;
г. Погодбу (услов);
д. Допуштање;
ђ. Поређење;
е. Време;
ж. Место;
з. Последицу или узрок.

а. Подређена реченица додатак подмету или предмету.

Реченица дод. к подм. и предмету

164. Подређене реченице, које објашњавају подмет или предмет, скопчавају се за своју главну реч односним или трећега непознатог лица заменицама, каткад прилогом *где* или свезом *да*. Примери се могу поделити по томе на две гомиле, што главна реч може бити именица или заменица. С предметом се могу уједначити и други именични додаци, а са подметом именице, које су део састављенога прирока. На прво место узимамо случајеве, кад је главна реч именица.

Главна реч именица

Примери. Народ пак, *коме је зулум и онако био додијао,* стане се већма и већма бунити. — Био некакав богоугодни *калуђер*, бијеле браде и главе, *који се вазда Богу мољаше.* — Тале држи дренову *батину, у којој је хиљаду клинаца.* — Он је нашао себи *девојку, какву свака земља нема.* — Али ми ћемо да се задовољимо *природом, што је близу нас.* — Сто пута сам гледао *облаке, ђе из мора дођу на гомиле.* — Угледа у чести *овна, где се заиђео роговима.* — Са чим ћете изаћ' пред Милоша и пред *друге српске витезове, који живе докле сунце гријe.* — Зар од *жира, који испадне из детиње ручице*, неће онако велик грм израсти као и иначе? — Те се помоћу једнога пријатеља позна са српским трговцем *Стефаном Живковићем, који је из Београда био утекао од зулума дахијскога.* — Нема *неприлике, у којој заједнички посао не би разгалио пајтнике.* — Она се у *разговор, макар какве науке он био*, умешати могла. — Ово је последњи *час, где сунце гријe Милорада бедна.* — Ах, има још један *пут, да се верна крв бадава не просипа.* — То је *знак* и *појав, да нас изгубити хоћете.* — Ту нађоше једну *невјестицу, ђе јој горе и ноге и руке.* — Ако би још било *потребе, да ти се то напомиње.* — *Глас* је био, *да ћеш му ти ћер твоју дати.* — Нема од хиљаду глава *једна, да није кадра на дан барем седам врста запамтити.*

Главна реч заменица

165. Но догађа се, да је главна реч (била подмет или предмет) заменица. У таком случају обично су заменице одређенога лица у

главној реченици, а подређена се реченица почиње заменицама трећега непознатог лица. Заменица главне реченице често се не казује.

Примери. Који продре жив, он пагне у Босну, куд му се пређе учини. — *Она* браћа, *што се добро хвале,* братац брата познат' не могаше. — *Онај, који вас је створио,* обдржава вас. — Војске много није имао, да одвоји што и да пошаље пред ове Турке, а *оно, што је било око града,* бојао се омалити. — Срећа је *оно, што људи за срећу држе.* — *Што је немо,* проговорније ти; *што је слепо, све* ће прогледати. — Што још црње беше за њих, *то* је, *што се нису могли да споразумеју с овим приморцима.* — *Ко би мене воде напојио, ко ли би ми хладак начинио, тај* би души мјесто ухватио. — *Ко погине,* умрети на постељи неће. — *Што им је на срцу, то* им је и на језику. — Злотвор луцког рода настоји око сваке душе православне; *коју нађе слабу, ту* и заплијени. — Ви *сви, који сте из босанског пашалука,* излазите на поље. — *Што мајстори за дан га саграде, то све* вила за ноћ обаљује. — *Све* јој, *што је и како је,* каза. — Не смијемо *ништа* започети, *што би народ витештву зажегло.*

б. Подређена реченица уз прелазне глаголе као предмет.

Подређ. реченица предмет.

166. Уз прелазне глаголе може потребати да се оно, што се исказује предметом, каже целом једном реченицом. Таке реченице, што заступају предмет, свршавају се за своју главну реченицу заменицама или везама: *да, где, ког,*

како, е, итд. или упитном честицом, или стоје без икаквог савезног знака. С предметом се изједначују и други падежни додаци или просте допуне прирокове, у којима се казује оно, што се глаголом врши.

Примери. Па се крило на чекрк окреће, те *казује, који вјетар пуше.* — Ми ћемо њима *казати, на кога смо се подигли,* а они ће *знати, за што смо се подигли.* — *Видим, како је данас.* — *Види* хоћа, *да се преварио,* а не *зна, како ће одступити од своје ријечи.* — Бог *зна, јесам ли и толико заслужио.* — И *рекоше,* Бог им опростио, *да сам велики зликовац.* — Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби *давати, што год заиштеш.* — Чује у шуми неку писку, а не *знадијаше, шта је.* — Па ми *рећи, говорим ли право.* — Љутит ага мрко *гледа , гдје се силом дивит' мора силан арслан горском мишу.* — Те се *боји, где ће погинути.* — Не *дајте* ме, ако Бога знате, *узидати младу и зелену.* — Ако с' можеш, змијо, *поуздати, да одведеш киту и сватове.* — Да не би Срби *опазили, где они беже.* — Или ваљда краљ *мисли , да ми не знамо, како ваља за свог цара умрети.*

в. Подређена реченица за циљ или намеру.

Подреч. реч за циљ и намеру

167. Кад се у подређеној реченици казује *циљ или намера* радње, која је казана у главној, онда се подређена реченица скопчава за глагол главне реченице свезама: *да, еда (једа), нека, како,* или се узима упитни реченични облик и погодбени начин.

Примери. *Иде* брату у другу одају, *да он буди брата Драгутина.* — Он *продаје* девет винограда, *не бц ли се одужио дуга.* — Једва смо се овамо *савили, еда како ви то претечете.* — *Пошљите* му лист књиге бијеле, *нека добе граду Вучитрну.* — Пек се Срби *тријебе* братском враждом, *како би му лакше било пашовати.* — Пл' ми кажи, шта да *чиним, да те смирим и утешим.* — *Макни* срном, *да ти видим руку.* — Да га *замолим, не бих ли ми учинио милост.* — Да им тако *притужи, не би ли они показали и остало своје друштво.* — Дуждевић ме *зове* у сватове, *да му будем д'вер код девојке.* — На *ћемо* сутра *ићи* на салаш, *да носимо пастирима, нека се и они провеселе.* — Ал' тек што ти нога *крочи, да уиђе у пећину.* — Једно Туре *измакнуло* било, *не би л' Јанку уграбило главу.*

г. Подређена реченица за погодбу.

Погодба

168. Кад се у подређеној реченици казује *погодба, по коју може или не може бити оно што се казује у главној реченици,* онда се подређена скопчава за главну или упитним реченичним обликом или свезама и прилозима: *да, ако, кад, док, (докле).*

Примери. *Да из неба плаха киша падне,* ниђе не би на земљицу пала, већ на добре коње пл' јунаке. — *Да ти можеш добит' агалуке,* најприје би себе пзвадно. — *Да ти имаш крила соколова,* пак *да паднеш из неба ведрога,* перје меса не би пзнијело. — *Ако су-*

ђено буде, ја сам рад издати још ове књиге на свијет. — *Ако види, да су Римљани достојни имати оне законе*, да им их да; *ако ли нађе, да Римљани због свога незнања нису достојни Соломонових закона*, а он да их врати натраг. — *Ако Афис-паша дође са триста људи*, да га примимо у Београд; *ако ли поведе више*, да се бијемо с њим. — *Кад би сви људи били и разумни и правдољубиви*, не би било међу њима ни кавге ни неслоге. — *Кад би трговац свагда добивао*, не би се звао трговац, него продавалац. — *Кад би пророци били*, не би били људи. — *Докле год Бог (човеку) не узме ум*, не може мал. — *Док пушка не пукне*, чути се не може. — *Док се човек дима не надими*, не може се ватре нагријати. — Ал' *да вјетру дадеш плећи*, тер *да гледнеш низ вјетар равнином*, видио би, гдје скуп људи ступа. — Не дајте ме, *ако Бога знате*, узидати младу и зелену. — *Видиш ли само приличан начин, да можеш побећи*, бежи. — *Мислиш ли ме мртва пожалити*, пожали ме, док сам у животу. — Србин жели, *а ви хоћете ли?* .... срећа, нада, будућност у вас. —

д. Подређена реченица за уступање или допуштање.

Уступна или концесионална или пермисивна

169. Догађа се, да се у подређеној реченици казује погодба, по коју нешто може или не може бити, али се не изриче без изузетка, него се уступа или допушта, да се догоди оно, што се казује у главној реченици, извршила се или не извршила погодба у подређеној реченици

наведена. Подређене реченице, у којима се така *уступна* погодба казује, скопчавају се за главну свезама: *нек, да и, ако, ако и, макар, премда, ма (ма да), буд' (буди), баш и да*. Исто значење има и прошасти глаголски придев, кад значи жељење. Тај пр. гл. придев може доћи и два пут једно за другим, други пут са свезом *да* (*Ко био*, или: *Ко био, да био*). Исто тако долази два пут једно за другим иста уступна реченица, кад је у првој подмет *непозната замјеница трећег лица*, или се у њој налази таке врсте прилог (*ко, где* итд.), а друга се за прву везује свезом *да* (*Ко си, да си*; *Гдје је, да је* и тако даље).

Примери. Али и нек све тако буде, немојте, браћо, да роњете на свога краља. — *Нек' осуши*, ал' за што пресуши? — Ја сам синоћ у вас на конаку био. А чобан му одговори: *нека си био*, пут те нанио. — *Да то вера и подноси*, Омер-ага се ласно не би дао предати Србима. — *Ако и нису Срби ударали на ове Турке*, они су цело лето једнако ударали на Србе. — Љубав никад не престаје, *а пророштво ако ће и престати, језици ако ће и умукнути, разума ако ће нестати*. — *Ако је црн*, није ђаво. — Мајмун је мајмун, *ако ћеш га у какве хаљине облачити*. — *Макар колико да је измајсторисан и дотеран човечији говор*, опет му је јамачно корен у природи. — Ружно је смејати се туђој несрећи, *па макар несрећник био и рђав човек*. — А ја нећу Турчин бити, *макар главу на раменима више не носио*. —

Морам га објавити и истину казати, *макар се ко и наругао.* — Најпосле да прокушамо, *премда ја не стојим добар за следства.* — Његови појмови, *ма колико да буду недотупавни*, нпцаће из спољнога света. — *Буд ми закла коња на ливади, и сокола у зеленој башчи*, за шт' ми закла чедо у колевци? — Сладак је сан ономе који ради, *јео мало или млого.* — *Какав си, да си*, и *где си, да си, на овом ил' на оном свету*, он ште те ште. — Њему ће од нас јабука непрестано ићи у своје време, *где био он да био.* — Да ће живот пзгубити без сваке милости, *и који био да био.* — Какав наук, такво и читање, *ка' је, да је, о њему се бавим.* — Помисао на сами повратак, *баш и да им буде суђено избавити се*, страшпла их је јако. — Али се Срби не одрже, *премда изгубе неколико знатних људи.* —

ђ. Подређена реченица за поређење или начин

Поређење једнаких

170. Често се догађа, да се пореди међу собом оно, што се каже у две реченице. Поређење реченицâ може бити на више начина. Често се, на прилику, хоће да покаже, да је међу собом *једнако* оно, што се казује у главној и подређеној реченици. На тај начин поређене реченице скопчавају се међу собом *заменицама* или *прилозима* од заменица изведеним: *какав — такав, толики — колики* (или: *колики — толики*), *онолики — колики, као год што — тако, како — тако, како — онако, као оно — така, као што — тако* итд. У подређеној је реченици обич-

но заменица непознатог лица, или прилог од ње изведен.

Примери. *Како* је мир прошасте године између Срба и Турака начињен, *онако* је и трајао. — *Како* ноћ бој прекине, *тако* Турци заноће око шанца српскога. — Ти ниси *толико* несрећан, *колико* ти се чини. — *Какво* би било пролеће без сунца, *такво* је детенце без слободе. — *Као год што* подржава јакога и великога, *тако* се исто стара о слабоме и маломе. — Наши су дани *онолики*, *колики* беху Лазареви. Обилићеви и Милошеви. — На *како* се *год* ми сад бринемо о њима, *тако* ће се они после бринути о нама. — *Као што* се пјесме по народу различито пјевају, *тако* се и приповиједке различито приповиједају. — *Колико* се овај посао чини ласан, *толико* је још више широк и дугачак. — И *к'о оно* вихар, када завихори, е *тако* се вас дан витлају по гори.

Поређење као начин

171. Овако се поређење у реченицама може казати простије, једном само реченицом, тако, да изгледа као *начин*, којим се свршило оно, што се у реченици каже. Тада се реченице везују за своју главну свезама *као* (ка', ка'но, кан'да, као да, као што, као год) *како*.

Примери. На небу им душе царовале, *ка'* им име на земљи царује. — Заборави ме, *као што* ја тебе нигде заборавити не могу. — Свест о дужности развија се с временом, *као год* и знање о истини. — Када игра, *кан'да* паун шеће; кад говори, *к'о да* голуб гуче; кад се смије. *кан'да* сунце грије. — Народ оружје

да дâ, и да буде раја, *као што* је и био. — Играју се на бијела јата, *како* јата дивних лабудова, кад се небом ведријем играју. — Агин чадор ине наткрилио, *ка'но* лабуд птица бела беле птице голубове. — Ал' ми ћемо, *као што* смо били, један другом свагда бити мили. — Небо је црвено, *као да* је крвљу обливено. —

Поређење једнаких

172. Кад ли се поређењем реченицâ износи *неједнакост* онога, што се у двема реченицама пореди, онда се таке реченице скопчавају једна с другом свезом *него (но, што — то)* или у једној долази поређен придев или прилог, а подређена се за њу скопчава заменицом *што* или *што год*, или свезама: *него, него што, него ли*. Као што примери показују, овако поређење дотиче се појединих делова реченице.

Примери. Волимо *те*, Страхинићу бане, *но* сву *земљу*, нашу царевину. — Волим *скочит'* у воду Мораву, *него љубит'* на срамоту Турке. — *Боље* је *јело од зеља*, гдје је љубав, *него од вола угојена*, гдје је мржња. — Тако народу опет постане *милији рат него ли* таки *мир*. — *Што* се *ближе* сунцу тече, све *то мање* зрак му пече. — *Пре* ће *око око* ми издати *нег' Воислав* свога Владислава. — А *што* су Турци то *више одбијали* и *развлачили*, *то* је Србима жеља све *више* и *више расла* и *развијала се*. — *Што више* љубави *враћаш*, *више* ћеш је *примити*. — Него му се развеселаваше лице *све више*, *што* се *ближе* примицасмо приморју. — *Туга* разливена по њезину лицу, *више*

је казивала о њезиној жалости, него *ирнина* коју је носила на себи.

Поређење ради одрицања, или потврђивања

173. Има још поређења, у коме се у једној реченици износи оно, што је *мање, лакше, могућније*, или *извесније*, с намером, да се у другу стави оно, што је *веће, теже, немогућније*, или *неизвесније*, па и то у упитном облику, те се тим начином једно или друго обара или потврђује. Уз одрицање је прва од ових реченица понајчешће одречена. У таком поређењу друга се реченица везује за прву свезама: *него (но), камо ли (а камо ли, да камо ли, некмоли*, т. ј. *не камо ли), то ли*; или је у првој *не само*, а у другој *него и*.

Примери. Не могоше *темељ подигнути, а камо ли саградити града.* — Ти *нијеси ни чуо* јунака, *да камо ли* очима *видио.* — И не би га преплеле *виле, а камо ли ноге* на јунаку Црном Гором на бијелу дану. — Јер се догађаји искваре и *у ономе истом нараштају*, у коме су се догађали, *а камо ли за неколике стотине година.* — *Сама Главашева глава* доста би била, да Милоша уверн, шта се и о његовој ради, *а камо ли* још *оваки поздрав* од гаваза. — Досадно *студену камену, а некмо ли цару Сулејману.* — Којима *нитко* ништа не може, *а то ли отрцани просјачад.* — Кад издаде *оваког јунака*, кога данас у свијету нема, *то ли мене* сјутра издат' неће. — Ја се заклињем останцима светог живота твога, да ћу Србију узвисити *не само оружја силом, него правдом и законима.* — По селима су Срби *не само за мале кривице, него и за главу* судили. —

Пак *не само што поставе муселиме* и по онаким паланкама, куд никад нису били, *него* још *и војске* по неколике стотине *оставе* у свакој паланци на трошак народни.

е. Подређена реченица за време.

Реченица за време

174. Кад се у подређеној реченици казује *време*, у које се догодило оно, што се у главној казује, онда се реченица подређена везује за додатак приложак главне реченице што казује време, а то је обично прилог изведен од *заменице трећега познатога* лица (*тада*, итд.) У истом случају прилог се изведен од заменице *трећег непознатог лица* (*када* итд.) ставља у подређену реченицу, те излазе парови: *када — тада*, *када — онда*, *како — тако*, *докле — дотле*. Или се подређена реченица, која показује време, везује просто за своју главну реченицу прилозима: *кад*, *док (докле)*, *чим*, *како*, *пошто*, *тек*.

Примери. Кад настала година четврта, тада више са планине вила. — *А кад виђе*, *да му не науди*, *онда* пусти вјетра студенога. — Лепо су га свати дочекали, *како с коња*, *таки* за трпезу. — *Док дођоше кићени сватови*, *дотле с'* Милић мртав належао. — *Док сам се мало повратио и на ноге себе исправио*, *дотле* њу на галију одведу, а мене на брегу оставе. — *Докле су дотрчали*, *дотле* је он већ издахнуо био. — Славио га он и пород му, *док трајало свијета и вијека*. — Шта чини мајка, *чим јој дете поодрасте*. — Ти ћеш код мене, *док сам ја*

жив, остати. — Трипут совру очима прегледа, *док је браћу лице угледала*. — Ова моја два друга нека остану овде, *док се ови послови не сврше*. — Старац некуда изађе, а њему рекне: читај, спико, *док ја не дођем*. — *Како змија паде на земљицу, једнак* змија у дувар одмиле. — *Кад стигоше цара и сватове*, цар му даде хиљаду дуката. — *Како је дошао*, призове себи кнеза и све кметове. — *Ал' тек што се ухвате у коло*, дуне некакав вихор. — *Пошто с осталим женама и ђецом из Неготина испрати и он своју жену у Пореч*, дође му један пријатељ. — *Пошто се он врати и баба остане сама с дететом*, *онда* му стане говорити. — *Тек соколу прво перје никне*, он не може више мировати.

ж. Подређене реченице за место.

175. Кад се у подређеној реченици казује *место*, на ком се догодило оно, што се у главној реченици казује, онда се подређена реченица везује за додатак прирока главне реченице, што казује *место*. Кад је тај додатак прилог, изведен од *трећега познатог лица* заменице: *тамо, ту, онамо, онде* итд. онда у споредној реченици долази прилог, изведен од заменице трећега непознатог лица *где* (кьдѣ), *докле*. Тим се истим прилогом скопчавају за главну реченицу и остале споредне реченице за место, ако се казује бивање или радња, која се *на месту* збива; ако ли је у радњи или бивању *кретање*, онда се

таке реченице скопчавају прилогом *куда, откуда* итд.

Примери. Али *тамо* плода бити неће, *где не цвета у пролеће цвеће.* — *Ђе полазе такви гости, ту* све напредује као трава о Ђурђеву дне. — *Где чујете трубу да труби, онамо* трчите к нама. — *Ђе је од ње капља крви пала, онђе* расте трње и коприве. — *Где се који застао, онде* и нека седи. — После тога успуза се до једног *места, где је камењак био издубљен.* — Хајдуке опколе *онде на вису, где се они бише од јутра до мрака.* — И опета *нигде кута, гдено* млађан да се станим. — Јер се управо још не зна, *докле Срба има* у Арнаутској и Маћедонији. — Па отиду, *куд су наумили.* — Па га човск запита, *куда иде.* — Афис-паша побегне чак у *Ниш, где на скоро по том,* које од срамоте, а које може бити од страха, *и умре на пр:чац.* — Сахраниште Милић-барјактара, *куда јарко смирује се сунце.* — Он мене запита *откуда сам,* и јесам ли одавно овде.

з. Подређена реченица за последицу и узрок.

176. Каткад се подређеном реченицом казује последица или узрок онога, што се излаже главном реченицом. Таке се реченице скопчавају за своју главну свезама *будући, како,* или у главној долази *тако,* које се и прећуткује, *толико* итд., а у споредној *да.* Скраћена овака реченица може бити глаголски прилог садашњега времена. Овамо иду и подређене реченице, које су додатак подмету, (чл. 164), само што реченица

са показном заменицом, показујући последицу, долази овде као подређена (Ко погине, *(онај) умрети на постељи неће*).

Примери. Како је он собом представљао народно величанство, то је тражио за се одлично место. — *Будући да онде у пустињи нити су имали сенатори шта јести, нити је ко долазио да се суди, за то* се (савет) премести у манастир Боговађу. — *Будући да он није гледао, да се и његову сину надјене име каквог свеца, тако* је по смрти његовој и његов син почео славити онај дан. — *Будући да се старате за духовне дарове*, гледајте да будете онима богати, који су на поправљање цркве. — *Како су куће биле све дрвене, и на вечу још несрећу турску дуне ветар, тако* ватра за један час обузме сву варош. — А стока нека стоји у целости, *будући* да су капетани и кнезови осведочили и на душу узели, да је стока вилајетска. — Сад је дакле само требало почети, *но будући да је била још зима, зато* Милош одложи почетак. — *Још се не могу да разберем, тако* ми је овај чудни сан забунио главу. — Он би се *тако лудо* гњевом разјарити могао, *да косу на глави себи чупа и зубима шкрипи*. — Све се наби, *да крknут' не може*. — Тице певаху, *да ваздух јечи*. — Доле у дубљини с таким шумом ваљало је неко језеро своје таласе, *да ми често уши заглуну*. — Турака у јуришању *толико* изгине, *да* се *Афис-паша готово улаши*. — То је сувише, рече краљ, који у мало не паде на узнако од тога гласа, али кога великодушност беше *толика, да још стеже*

руку овоме гадноме вређачу. — Али једно *гладан, да бих камена загризао*, а друго из љубопитства, приступим к вратима. — Ко год одвеч хвали једнога народа без разума простоту *или мора бити и сам простак, или је лукав и злохитар.* — И који не узме крста својега и не пође за мном, *није мене достојан.* — У крв ће нам вјере запливати, *биће боља, која не потоне.* — Тога ради и ја, *не могући више трпљети*, послах да познам вјеру вашу. — Један је, *не слушајући напомене, које су му даване*, навукао на се болест.

2. Скраћивање простих и сложених реченица.

177. Скраћивање реченица може бити на два начина: *изостављањем* оних делова реченичних, који су излишни, или без којих ће се смисао опет добро разумети, — и *појединим граматичким облицима* и *синтактичким слагањем.* Овде ће се само с нарочитим погледом на скраћивање поновити оно, што је о томе у овој књизи већ речено.

178. С тога што су познати или се лако могу погодити изостављају се: саставак *бити* (види чл. 7) или *прирок* (види чл. 9). У заграду је стављено оно што је изостављено.

Примери. Кућа *(је)* моја чарна гора, а постеља *(је)* камен ови. — Нигде *(није* или *нема)* стана, вода свуда. — Наоколо *(су)* морске пене. — Нигде *(нема* или *није)* трага од дана

бијела. — Хвала *(буди* или *нека је)* Богу. — Добро *(вам било* или *нека је)* вече. — Слава и част *(била* или *нека је)* домаћину. — С Богом *(остај)*, горо и дубраво. — Сунце *(иде)* у море, а он *(иђаше* или *дође)* на кућни праг. — Сваки *(је)* понос, сваки *(је)* дика, нада, у свакоме *(је)* Обилића плам. — На тај начин школа постаје нека друга кућа, у којој је учитељ отац, а ви *(сте)* његова деца.

179. Кад се у сложеним реченицама деси више једнаких подмета или једнаких прирока, онда се те реченице стежу у скраћену сложену реченицу (чл. 11 и 15 чл. 41 поређења и сличности), и у тој буде више подмета и прирока или више и једних и других.

Примери.[1]) И *сунце* је охладнело, (*сунце* или *оно*) једва сипа зрак. — О колико у њој звездица *трепери*, кол'ко (*трепери*) сјајних светих, врлих успомена. — У томе *ме нађоше* очишћена у цркви, (*и нађоше ме*) ни с народом, ни с виком. — По језеру вранац коњиц *плива*, а за њиме (*плива*) злаћена колевка. — Наша земља *све се више развијала*, а тако исто (*све се више развијао*) и живот у њој. — Ка' да *Душан* велики устаде, ка' да (*Душан* или *он*) Србе позва на освету. — Све ми мило *ноћца расплашила*, што не могла (*расплашити*, *ноћца* или *она*), у таму завила. — На један пут *мајстор* скочи у воду, и (*мајстор* или *он*)

[1]) У загради смо исписивали речи, које би стајале, кад не би било скраћивања. И у осталим је чланцима исто тако чињено.

почне пливати. — А сад *чујеш* лелек мученика, (*чујеш*) јаук, (*чујеш*) писку, (*чујеш*) тешке уздисаје. — Ми *идемо* преко села, а облаци (*иду*) преко неба. — *Пламти* небо као (*што пламти*) живи пламен. — Да му се *исповиједаш* (као *што се исповиједаш*) сад мени. — *Засја* као (*што засја*) заклан. — Ми вам *не можемо* ништа *помоћи* као (*што не можемо помоћи*) ни себи.

180. Као год што се чини с подметом и прироком, кад су у више реченица једнаки, тако се исто чини у сложеним реченицама и с додацима и осталим речима у реченици, кад су једнаке или међу собом, или с подметом и прироком; ако је, на прилику, иста реч у једној реченици предмет или други који додатак, а у другој прирок, или обратно.

Примери. Па *ће* бити госпођа краљица, прести (*ће*) свилу на златно вретено, свилу (*ће*) прести, на свили (*ће*) сједити, а носити (*ће*) диву и кадиву. — *Колика* најприје дангуба, а (*колики*) послије безмјерни, немили труд. — Јер *ће* на једнога мрзити, а другога (*ће*) љубити, или (*ће*) једноме вољети, а за другог не (*ће*) марити. — *С* мање муке а (*с*) више плаће дарове и благодети природе задобија. — Али се заваде Аврамови *пастири* с (*пастирима*) Лотовима око паше. — Зар не би он *нас* одавде *извео*, да је икако могуће (*нас извести*). — Хоћу све право, тако ми бабове *душе*, и тако се моја (*душа*) с његовом на они свијет не препредала. — Сад кажи, шта сам

ја *без круне*, шта ли мој Синиша (*без круне*)? — Дође пред *кућу Мркоњића*, кад ли је пуста (*кућа Мркоњића*) затворена. — На то ми одговоре, да су у њих *епископи и свештеници* све сами Грци, и да се врло ријетко његов (*епископ и свештеник*) нађе Бугарин. — Које су доцније биле извор *несрећи* његовој и (*несрећи*) породице му. — Ако је што чуо или (*ако је што*) клео, нека заборави и откуне.

181. У подређеним сложеним реченицама (чл. 165, 171, 174, 175, 176) где је у главној реченици обично показна замјеница или прилог (*онај, тај, тамо, онамо, тако, дотле, тада* итд.) конча, за коју се скончава подређена реченица кроз своју односну замјеницу или прилог често се у главној реченици изоставља, а та се конча показне замјенице и прилози.

Примери. Ко нагли без обзира, (*онај*) далеко не одлази, а много поквари. — Ја ћу везат' (*оно*), што ми братац даје. — Вршите сваки (*оно*), што вам је дужност. — Јер (*оно*) чега се бојах, дође на мене, и (*оно*) чега се страших, задесн ме. — Освета је напака и проклета, ко њу прати, (*онај*) душу губи, пород трује, колијевку губа. — Синјевају (*оно*) што битн не може. — На небу им душе царовале (*онако*), ка' им на земљи царује. — Народ оружје да да, и да буде раја (*тако*), као што је и био. — Кад говори, (*говори тако*) к'о да голуб гуче. — Ти ћеш код мене (*дотле*), док сам ја жив остати. — Кад стигоше цара и сватове, цар му (*онда*) даде хиљаду дуката. — Пошто

им прочитасмо ову нашу осуду, (*тада*) помиримсмо их и ижљубисмо. — Тице певаху (*тако*), да ваздух јечи. — Све се набп (*тако*), да крк-кнут' не море.

182. Још се могу целе додане подређене реченице стегнути у једну или неколико речи, а то се у подређеним реченицама, које су додатак подмету, прироку и предмету (чл. 164, 165, 166) чини изједначеним додатком (апозицијом, види чл. 32 и 83), или прирочним четвртим и шестим падежем (чл. 80 и 90), или прошастим и трпним придевом (чл. 130, 133),

Примери. Ми *сиромаси* (иначе: *који смо сиромаси*) носимо им колаче. — Нек погинем *јунак* на јунаштву (иначе: Нек *ја, који сам јунак*, погинем на јунаштву). — Него мене *старца* послушајте (иначе: Него *мене, што сам старац*, послушајте). — Књигу пише *Жура* Вукашине Видосави, *љуби Момчилової* (иначе: Књигу пише Вукашине, *што је Жура*, Видосави, *што је љуба Момчилова*). — Поздрави ми *краља, таста мога* (иначе: краља, *што је таст мој*). — Не држах *себе достојна* да ти дођем (иначе: Не држах, *да сам достојан*, да ти дођем). — *Честита* бих *њега* учинио (иначе: Учинио бих, *да је честит*). — Поставих *те оца* многијем народима (иначе: Поставих, *да си отац* многим народима). — Ти *је* мораш учинити *срећну и честиту* (иначе: Ти мораш учинити, *да је она срећна и честита*). — Учини га дружба *старешином* (иначе: Учини дружба, да је он старешина). — И *Турчина* зовеш *каурином*

(иначе: И зовеш, *да је Турчин каурин*, или: И зовеш (именујеш) Турчина, *да је каурин*). — Девојке *ме врагом* зову (иначе: Девојке ме зову т. ј. именују, *да сам враг*). — Градимо *га лажом* (иначе: Градимо, *да је он лажа*). — Хоћете да *ме* направите *свињаром* (иначе: Хоћете да направите, *да сам ја свињар*). — Агара метне својега сина *од жеђе изнемоглога* (иначе: *који је од жеђе изнемогао*) под једно дрво. — На *сустала коња* одјахао (иначе: На одјахао коња, *који је сустао*). — Пролијте крв њихову на њихову олтару *накићену цвећем* (иначе: *на њихову олтару, што је накићен цвећем*). — Имао сам лепе куће и гледао сам *их* из шуме *спаљене и срушене* (иначе: *гледао сам их из шуме, где су спаљене и срушене*, или: *гледао сам из шуме, како су спаљене и срушене*). — Орао *устрељен* (иначе: *Орао, који је* или *што је* устрељен). — Или имаш *што сакривено* у себи (иначе: Или имаш у себи *нешто, што је сакривено*). — Човјек *рођен од жене* (иначе: *који је рођен од жене*), кратка је вијека и пун немира.

183. Подређене реченице *времена* или *последице* и *узрока* (чл. 174, 176) могу се стегнути или сажети: прилогом садашњега и прошлог времена (чл. 128 и 129). Ако се у прирећених реченица радња збива у једно време, може једна постати подређена и скраћена прилогом времена садашњега.

Примери. Путујући тако (иначе: *Како је путовао тако*) удари на једну воду, и *идући*

покрај те воде (иначе: *Како је ишао покрај те воде*) срете се с једним човеком у зеленим хаљинама. — *Чујући Стојша из двора овај разговор* (иначе: *Кад је Стојша из двора чуо* или слушао *овај разговор*), изађе и он пред змаја. — Добар може постати *само чинећи добро* (иначе: *само кад чини добро* . — Ил' јездите преко неба равна, *гледајући земље и градове* (иначе: *а гледате земље и градове*). — *Видећи ја* (иначе: *кад ја видим*) да је он велики шаљивац. — Јер за тијем уздишемо, *желећи* (иначе: *и желимо*) обући се у свој небесни стан. — *Потопивши* (иначе: *пошто потопе*) сами скеле на другој страни, кажу им, да су скеле покварене. — *То рекавши* (иначе: *кад то рекне*) баци новчић у поток. — *Пошавши* (иначе: *Пошто пође*) још мало даље, дође под један град.

Напомена. Растварање садашњега прилога не иде тако добро као прошастога, јер садашњи прилог показује *трајну* радњу, а така незгодно стоји уз *кад, како*, и растварањем се изгуби обележај једновремености две радње, што се управ и казује прилогом. Но треба имати на уму, да су ови „скраћени“ облици обично врло угледни и лепи у слогу и говору, те с тога баш реченице, у којима они долазе, изгледају ружније растворене него скраћене. Овде се само хтело, да се покаже природа тих скраћеница.

Скраћ. начином неодређеним

184. Подређена реченица за *циљ* или *намеру* (167), за *предмет* (чл. 166) и уз *име* или *прирочни прилог* састављена прирока, може се стегнути *начином неодређеним* (чл. 135 и 136).

Примери. Рано рани Туркиња ћевојка на Марицу *бијелити илатно* (иначе: *да бијели илатно*). — Тко се спизи к росној трави, *санком кријепит' снагу тела* (иначе: *да санком кријепи снагу тијела*). — Кад погледаш с града изнад себе, ништа немаш *лијепо видјети* (иначе: *да видиш лијепо*). — Лијепо л' је *под ноћ погледати* (иначе: *да се под ноћ погледа*). — Почнем *му* дакле *овако говорити* (иначе: *да му овако говорим*). — Не бих рад *робом бити* (иначе: да сам роб). — Није нам суђено *живјети заједно* (иначе: *да живимо заједно*).

Напомена. Многи наши писци очевидно беже од начина неодређеног, растварајући га где год доспију. Ако проуче ово мало примера и потраже их још у врсним дјелима нашега језика, која се не могу потворити нечистином, увериће се лако, да тиме крате језику нашем једно од старинских својстава и лепота његових.

В.

НАМЕШТАЊЕ ИЛИ РЕД РЕЧИ.

185. Ред речи у реченицама може бити *обичан* или *обрнут*.

Обичан ред речи

Кад је *обичан ред*, међу се речи онако, како по граматичком склопу једна за другом треба да дођу. По томе склопу долази, на прилику, на прво место подмет, пред њим додатак од придева или именице, а за њим додатак од реченице. После подмета и додатака његових иде саставак, ако је потребан, за њим прирок и прирокови додаци.

Обрнут ред речи

Али у говору и у писању често затреба, да се речи ређају једна за другом по сили мисли, која се у њима исказује. Тога ради често изађе ред речи са свим *обрнут* према *обичноме*, јер сила мисли деси се баш на оној речи, којој би по обичном реду било место на послетку. А у таком случају та реч оставља своје место и ставља се напред. У примерима речи, које су промениле граматичко место, штампане су другим словима, а у загради су поређане граматичким редом.

Примери. Из земље излази хлеб. (Хлеб излази из земље). — *Леп је зоре* осмејак, *леп је дана* огрејак. (Осмејак је зоре леп, огрејак је дана леп). — *Ту не јекну* јека *кршна.* (Кршна јека не јекну ту). — *Усред поља мирна, пуста* стародавна *расте липа.* (Стародавна липа расте усред мирна, пуста поља). — *Ђут јатаган о појасу* режи. (Ђут јатаган режи о појасу). — *Дела ваша сунцу равна неће скрити* ноћца *тавна.* (Тавна ноћца неће скрити ваша дела равна сунцу). — *Тад пролети сред народа* млади Бочарис. (Млади Бочарис пролети тад сред народа). — Седа *му је пала* брада по кафтану зеленоме. (Седа брада пала му је по кафтану зеленоме). — А вихар хучи, *тавних* гони *облака ред.* (А вихар хучи, гони ред тавних облака). — *Клецаше* слаба нога пода мном. (Слаба нога клецаше пода мном). — *Тајни неки* чини ми се знак. (Чини ми се неки тајни знак). — *Није терет* то *мој прави.* (То није мој прави терет). — *У сву госпоштину српску удари* гром из ведра неба. (Гром из ведра неба удари у сву српску госпоштину).

186. Како год речи, тако и реченице, кад су сложене, имају свој *обични и обрнути ред*, којим једна за другом иду. По обичном реду иде, на прилику, *подређена* реченица после *главне.* Међу тим ради изношења на већи углед једне или друге мисли догађа се са свим обратно, и тада је *обрнути ред реченица.*

Примери.[1] 1 Мрзећи на зло, 2 држите се добра. (Обичан ред: 2, 1.) — 1 Шта вреде српске народне песме, 2 довољно је познато. (Об. ред: 2, 1.) — 1 И скочивши на њих, $2_{\text{I.}}$ човјек, ∂ у коме бјеше зли дух, $2_{\text{II.}}$ надвлада их. (Об. ред: 2_{I}, 3, 2_{II}, 1.) — $1_{\text{II.}}$ Они 2 који мачем секу, $1_{\text{II.}}$ од мача ће и погинути (Об. ред: 1_{I}, 1_{II}, 2.) — 1 Ох, кад сунце летње плане, 2 хоће јунак да сустане. (Об. ред: 2, 1.) — 1 Сузама обливен устане он 2 и благосиљајући нас 3 рекне нам: 4 да се више ничег не бојимо, 5 јер нас је Бог под своје крило узео. (Об. ред: 1, 3, 2, 4, 5.) — 1 Место да се држим залива, 2 ја се упутих у поља, доста родна и обрађена, 3 кроз која се овде онде отварају лепи изгледи. (Об. ред: 2, 3, 1.)

Ред реченица

187. Често реченице, померене са свог места, дођу међу подмет и прирок или међу главне речи и непосредне њихове додатке. То су уметнуте реченице.

Примери. Деца, *док су мала*, не знају ништа. — Неће вам се до века, *овако као сада*, давати све што вам треба. — Ако се уквари цвет, онда род, *баш и да доспе*, неће бити ни леп, ни добар. — Ствар — *а о њој мислио*, *а је у животу тражио* — немогућа. — Ласкам себи, *ако се не варам*, да ћеш ју са задовољством читати. — Чувајте се, *рече ми он даље*, од нездрава читања. — За име света, *човиче*, шта је.

---

[1] Реченице су бележене бројевима. У загради долазе бројеви као белешке реченица једни за другима онако, како их треба читати, да изађе обични ред.

ДОДАТАК.

I. О периодима.

Шта је период

188. Период је *зависна сложена реченица*, вештачки склопљена, разграната и обично удешена тако, да подређене реченице дођу увек у прву, а главна са својим додацима у другу половину. Према томе сваки период има две половине, које имају *заједничко средиште у главној реченици*, којој су чланови прве половине обично подређени. У примерима је на крају прве половине стављено I, а главна је штампана положеним словима.

Примери. 1 Који говори, да је у видјелу, а мрзи на својега брата I *још је у тами.* — 2 Једно што је био тек скоро Турцима дао реч, а друго што је поврх тога био уверен, да ће тако неспреман почетак пропасти, I *науми Милош са свим друго нешто.* — 3 Што је год неразумно, неправедно и неваљало, било у философу или у простаку, у грешнику или у свецу, у богату или у сиромаху, I *то нигде своју натуру не измењава*, него свуда и за свагда

не ваља. — 4 Пре ће ова рука усахнути, и у устих језик укочит' се; пре ће с' ово сунце предерати, и славно ми с' колено утрти; пре ћу т' мртву пред собом видети, или живу у гроб закопати: I *нег' што ћу те оном дати*, ког ни име нећу да с' преда мном каже. — 5 Кад ме је отац у цвету година мојих за проседог Стевана дао; кад му је предел Северина поклонио, земљу природе дивотама украшену, која споменике великих Римљана удивљеном оку изобилно представља; кад је уздарје ово сјајношћу других драгоцених ствари надвисио I — *није могао помислити*, да ће кћи његова у двору Стевановом остати постидна.

Шта су чланови периода

189. Периодове половине могу се поделити на поједине делове, који се зову *члановима* периода. Чланови могу бити различите просте и сложене реченице. Међу собом су обично *прирећивањем* сложени, само што су сви, сваки за се подређени *главној реченици*, која је средиште целога периода. Може их бити најмање два, а кад их је више, половина може бити где смисао захтева.

Примери. 1 А ко заварава народ, ласкајући његовим слабостима и брижљиво скривајући од самог народа мане и зле стране његове (I); ко га уљуљује у леп занос и успављује у пријатан сан, где ће све своје држати за савршено и добро, те никад неће тежити за бољим стањем, за напредовањем (II и полов.): *ко тако чини, тај није пријатељ него непријатељ народу* (III). — 2 Ко год види какво мудро мај-

сторско сачињење од какве му драго материје (I и полов.), *тај час природни разум савршено уверава га*, да мора бити негде мајстор, који је то начинио (II), јер се само собом није могло начинити. — 3 Но кад и помислим само на то, да сам за то изашао на среду, да тумачећи ову нашу данашњу славу подигнем светлост њену пред вама и пред светом (I), да тумачећи, шта ми сви осећамо у почетку овог нашег новог народног живота, утврдим праве осећаје наше за будућност нашу, и одбијем подметнуте од срца нашег (II), а особито кад помислим, да морам споменути, по обичају наших старих, славна дела оних јунака, који су нас својом снагом духовном и телесном ослободили, овом приликом, вечите пропасти, извукли из таме јевропске, и поставили на видело свету, тако, да и ми од сада, и по имену и по целом нашем животу будемо и чувени и виђени код других народа (III); и спомињући та славна дела, да назовем нове јунаке на така иста и још већа дела народна (IV и полов.): *истину вам исповедам, тако ми се чини, да нисам осећао још до сад никада* (V), *како је тешко изаћи на среду и говорити* (VI). — 4 Кад се обазрем на оно, што је до сада било (I), и погледим на оно, што ће од сада бити (II и полов.); *онда тек могу нешто мало представити* (III), *какву прошлост затворамо ми с данашњом славом* (IV) *какву ли будућност отворамо* (V). — 5 Ако ли ме не узаслушате и не ушчините све ове заповијести (I), ако повргнете уредбе моје, и души вашој омрзну закони моји, да не творите све заповијести моје, и раски-

нете завјет мој (II и полов.), и ја ћу вама учинити ово (III): пустићу на вас страх, суху болест и врућицу, које ће вам очи искварити и душу уцвијелити (IV).

Напомена. Гдекоји граматичари и реторичари узимају као период сваку реченицама разгранату реченицу; осим независних сложених реченица приређивањем склопљених. Ми се тога нисмо држали, него смо усвојили за дефиницију периода уже гледиште, по коме истом речепице подређивањем сложене (чл. 163, све што је побројано осим а б в) чине периоде, и то, кад су наметнуте обрнутим редом. Но главни реторички знаци периода излазе јасно на видик ипак при периоду од више чланова, нарочито кад су већма разгранати. Оваким начином лакше је разликовати период од сложених реченица, што се морало чинити према ономе што је о низању сложених реченица у чл. 158 говорено. Примери периода могу се још наћи у чл. 193 а и б и 194 а.

II. О знацима за читање.

На што су знаци читања

190. Где је крај којој мисли или којој реченици, или каква се вредност додаје разним члановима сложених реченица, у говору се познаје по већем или мањем застајању, или по подизању и спуштању гласа. У писму то ваља забележити каквим знацима, и тај посао раде знаци за читање, којима се бележи граматички и логички склоп у слогу. По тим знацима се у читању зна, како су склопљене реченице, где је којој крај, и где је време предахнути, а где

глас дићи. По тим знацима можемо да читамо на смисао.

Ти су знаци:

1. *Тачка* (.), при којој је највеће предисање.
2. *Запета* (,), при којој је најмање предисање.
3. *Тачка и запета* (;), при којој је предисање веће него при запети.
4. *Две тачке* (:), које показују скоро исто тако предисање.
5. *Знак питања* (?)
6. *Знак чуђења или дивљења* (!)
7. *Цртица или пауза* (—)
8. *Знак навођења* („“)
9. *Апостроф* (’)
10. *Знак заграде* ( ) или *[ ]*

Тачка

191. *Тачка* се пише увек, кад се једна мисао цела искаже, дакле на крају изреке, била то проста или сложена реченица, или период.

Примера ради треба читати какву књигу или читанку.

Запета за појединe речи

192. *Запета* се пише:

а. Између два или више подмета или прирока или више додатака подмету или прироку, кад стоје један до другога без свезе.

Примери. Његова браћа, стричеви, кућани и сељаци слушају га, воле и питају за свашта. — Имао је свога овчара, говедара, коњушара, свињара, многу имовину и велико богатство.

— Он је био стар, частан, добар и врло побожан човек. — Ја сам жељан бела света, бела данка, жарка сунца.

За реченице

б. Ако би подмети и прироци или додаци били састављени један с другим ма каквим свезама, запета се не пише. На прилику: Милост и мир и љубав нек вам се умножи. Жалосна и невољна ласно је расцвелити. Узе змају крила и окриље. Али ако се свезама, нарочито свезама *а*, *и*, везују реченице, онда се и пред њих меће запета.

Примери. А сад донесе младо теле, и нареди, те се зготови, и изнесе млека и скорупа, и стану јести. — Ја му одговорим: да сам све што треба изучио, и да све знам. — По том изиде на гору и онде се престави, и погребоше га, и нико му за гроб не дознаде. —

За подређене реченице

в. Подређене и уметнуте (187 члан) реченице одвајају се запетама од речи којима су додане, и запета се пише пред почетком таке реченице. Али се каткад могу те реченице оставити без запете, нарочито кад је свеза њихова с главном реченицом јача, као што је врло често случај, кад се те реченице почињу са *да* и *шта* или *што*. Ово се може најлакше чинити при реченицама што су додатак подмету, или предмет, или додатак глаголу (чл. 164, 165, 166).

Примери. Ко није лењ, *нађе шта* ће радити. — Ој ти *горо*, *што́но* гајиш миле песме, миле

тице, ој *ливадо*, *што* се сјајиш, пуна росе и травице! — У равни на води Еуфрату *науме* људи *да граде* град и у њему *да подигну* кулу до неба високу, да би се прославили. — По дугоме путовању напћу на један *чардак који* нити је на небу ни на земљи. — Кад дође кући својој, дође му стари слуга његов, *да га пита шта* му је донео за онај повчић. — Само ако је *истина што кажеш*. — Код куће је, веруј, боље. — Бејах, пре но што вас познадох, добар, тих, добродушан. —

У сложеним реченицама и периоду

г. Реченице из којих је састављена сложена реченица, одвајају се увек једна од друге запетама. Тако исто и чланови периода, ако нису врло раширени.

Примери. Он не иде у бијелу цркву, већ он иде у то поље равно, те он сије бјелицу шеницу. — Немарна рука осиромашава, а вриједна обогаћава. — Ако ме ко служи, боравиће безбрижно, и биће на миру, не бојећи се зла. — Мудри ће наслиједити славу, а безумнике ће однијети срамота. — Кад у јутру сване, царев син устане, оправи се и захвали пустињаку, па пође како му је казао. —

Запета за пети падеж

д. Пети падеж, који је често прост узвик, те и није саставни део реченице, одваја се од осталих речи с обе стране запетама.

Примери. Слушај, сине, наставу оца својега, и не остављај науке матере своје. — Боспоче, боспоче, у ширину расти, јер ћеш доћи, боспоче, старог свата власти. — Честито ти, домаћине, у дом весеље! —

Тачка и запета

193. *Тачка и запета* пише се:

а. Међу члановима приређених сложених реченица, које нису у великој међусобној свези, кад су јако разгранате и кад нису повезане граматичким свезама, а исто тако и међу члановима периода, нарочито кад су разгранати.

Примери. Ја овако не могу живети; него идем у свет, да учим какав занат. — Правда изискује, да никоме ни најмању увреду не творимо; врлина хоће, да другима помажемо и добро чинимо; и здрави нам разум крепко налаже, да се здраво чувамо, да нам нико зло не учини. — Језик је праведников сребро одабрано; срце безбожниково не вриједи ништа. — Зрно по зрно ето погача; длака по длака, ето бјелача; камен по камен, ето палача; ногу пред ногу. дођох на гору! — Дакле, чуј, свети патрњарше, глас народа нашега; прихвати нашу понуду, узлети над обичне људе; узвиси се међу изванредне духове! — Као да је сам Бог тако хтео, да други стварају идеје, а ти да створеним идејама тело створиш; да други изјављују вољу народа, а ти да изјављеној вољи живот дадеш; да други желе срећу народа, а ти да жељу ту испуниш; да другијех буде глас будућности, а твоје да буде дело будућности; да друге познаје потомство по идејама, мислима, осећајима и жељама, а тебе по чистим великим делима: и у колико и најлепше мисли, осећаји, жеље и говори морају уступити великим делима, у толико да мора уступити и спомен другијех спомену твоме.

б. На половини периода, да се тиме одвоји прва половина од друге.

Примери. И као што се надамо, да до свршетка овога столећа у храмовима нашима, почињући од темеља па до крста на кули, ништа се неће налазити споља ни изнутра, што није из живота народног изашло, што није српска рука створила, по вери, љубави, надежди и побожности својој; тако се исто уздамо, да ће све то бити много лепше, много красније, много величаственије, много савршеније и много угодније Богу од онога, што су до сада на храмовима нашима туђе руке радиле. —

Две тачке

194. *Две тачке* пишу се:

а. Каткад на половини периода, најчешће, кад у првој половини има више чланова изодвајаних тачком и запетом. Исто тако на половини сложених реченица, кад се другој половини, или главној реченици друге половине, која одмах иза двеју тачака долази, хоће више видљивости да да. То се догађа при *супротности*, а и иначе.

Примери. Не испадне ли нам за руком ни тим законитим, тим једним путем нашим доћи до онога, што узахтевамо, узиштемо и устражимо: онда ћемо се моћи позвати пред целим светом на вечну правду божију, и оградити се правом противу сваке неправде и њене претежније силе. — Истина је, да су се по духу тога нама непријатељског времена они престали Србима звати; истина је и то, да се

Србима и неће да зову; истина је на послетку и то, да се братска љубав између нас умалила и место њезино отуђење заузело: али хоће ли, може ли то отуђење на свагда постојати, треба ли то раздељење и на даље да постоји? — Кад помислим, да ће у овој обласној скупштини половина, а можда и више иноплеменог елемента бити; кад видимо, да нам овај иноплемени елеменат није свој, није одан, него шта више противан; кад расудимо, колика вештина, колика духовна снага, колико богатство, колика енергија у суседству нашем стоји, која ће радо и весело овом иноплеменом елементу у помоћ притећи, која ће можда за задатак свој сматрати, да уплив тога елемента сили и множи: онда мислим, да ми се барем лако опростити може, што у овој гаранцији изнутрашњој баш никакве, ама никакве гаранције не видим, и што мислим, да ће нас лед бити, откуд се ми надамо, да нас сунце греје.

За навођење

б. Кад се хоће да наведу туђе речи онако, како их је онај сам изговорио, и не ће се, да то буде приповеђено другим речима.

Примери. Не говори ближњему својему: иди и дођи други пут, и сјутра ћу ти дати, кад имаш. — Рекох му: зло ћеш проћи, ако наставиш како си почео; а он ми одговори: моје судбине нико променити не може! — И говораше: покајте се, јер се приближи царство небеско. — Неки вели: „Уклони ме с пута, да ме добри коњи не погазе.“ — Опомињите се ријечи, коју вам ја рекох: није слуга већи од господара својега. —

За набрајање

в. Кад се иначе хоће што да наводи или набраја. Тако се обично пишу две тачке после речи: као, на име, поименце, кад се после њих што рећа.

Примери. У тој изби чудно чудо кажу: бесно Туре гдје се крсту клања. — Сви рецимо: у име Бога! — Кад дођемо у двор к моме оцу он ће теби давати шта год заиштеш: сребра, злата и камења драгога. — И ја ћу вама учинити ово: пустићу на вас страх, суху болест и врућицу, које ће вам очи искварити и душу упропастити и залуду ћете сијати сјеме своје, јер ће га јести непријатељи ваши.

Знак питања

195. *Знак питања* меће се свагда на крају упитне реченице.

Примери. Ој сватови, драга браћо, јесте ли здраво? Идете ли сви заједно гором зеленом? — Ој орлови, орлови, летите ли високо?

Знак чуђења или дивљења

196. *Знак чуђења или дивљења* бележи се после сваког узвика или после целих реченица, у којима је исказано силно осећање, жељење, клетва или тражење чега, и у којима има заповедни начин. На послетку се меће често и после петог падежа, нарочито ако је тај падеж силнији, и кад је у почетку.

Примери. Драги пријатељу! — Поштована господо! — Пријатељу! — Не уздај се у сплу човечију! — Уздај се у једииога Бога и у животу и у час смрти своје! — С вама дошла свака срећа и сам Господ Бог! — Изиди амо, делијо! — Који вели да сам од зла рода, не

пмао од срца порода! — О ви моји анђели, три небеске војводе! сиђ'те с неба на земљу!

Цртица или пауза

197. *Цртица или пауза* меће се:

а. Где и тачка и запета, у сложеној реченици или периоду, кад се хоће да положи већа сила на подељење прве и друге половине и на оно, што се у свакој од тих двеју половина говори.

Примери. 1. Србин сам, Србин!... та челик љути и хладни камен и силни гром, о груди моје све нека грмне — Србин сам, Србин, јекнуће лом. 2. Онда он начини насред пута крчму, да сваки путник, који се ту уврати, бадава руча — али да сваки мора приповедати, шта је радио у своме животу. 3. Али он имађаше кресиво у недрима, па се сагне да ухвати ватре, те да наложи нову ватру — а кресиво му испадне из недара у воду, и тако остане без ватре. 4. Кад ме је отац у цвету година мојих за проседога Стевана дао; кад му је предел Северина поклонио, земљу природе дивотама украшену, која споменике великих Римљана удивљеном оку изобилно представља; кад је уздарје ово сјајношћу других драгоцених ствари надвисио — није могао помислити, да ће кћи његова у двору Стевановом остати постидна.

б. Цртицом се одвајају који пут и уметнуте реченице, кад се хоће да положи већа сила на мисао у њима исказану.

Примери. 1. Добро, што човек чини — а никад га не може довољно чинити — једино је благо, које му остаје после смрти. 2. Сад —

кућа врата нема, а прозор високо — не може да се припне. 3. А старији син му — што је солдат био — заптивену избу за нас је спремио. 4. А тако — кажу — невоља се ништи. 5. У ови исти час — Божја воља! — цар спаваше, и у сну она иста жена, што је цареву сину на сну долазила, појави се цару говорећи.

в. Цртица се употребљује, да се назначи испрекидан или недоречен говор.

Примери. 1 То није лепо да ви — али је најбоље ћутати. 2 Он проговори: зар ти неси мени нигда — и на један пут умукне. 3 То су гласови — чудни — зли. 4. Извини. Овакова нагла промена — плахост Душанова — мекост Стефа — — — Ништа се без прилике не може учинити.

г. Гдекоји писци употребљују место цртице и знак... да означе прекинут и недоречен говор. Три тачке

Примери. 1. Има људи, који ће се свега на свету подухватити и увек ће се протурати: но ја... 2. Онамо га глад, и горе... туђин чека; овде ропство тешко и муке крваве. 3. Сада цикну. „Куку, леле!“, да разабрат' јасно можеш бурног сана тужне речи: „Не! — Не дајте!... Паде... Боже!... Авај, авај! мили... оче!...“

д. Кад нешто долази неочекивано или супротно ономе, што напред стоји, или се хоће, да се у читању јаче гласом предахне, долази или цртица, или три тачке.

Примери. 1. Саул пође да потражи ослице свога оца, пак нађе — краљеву круну. 2. Слава, сила и богатство променљив је образ мрака, и грдиња таје свака, и остаје вечно — ништа.

3. Краљица му даде коња и рекне, да зажмири, кад га узјаше, па ће коњ стане, онђе да сјаше — ту ће бити кућа његова оца. 4. Често рука сама пође крволоку јатагану; трза, сева... клоне, стане! 5. Тек у зраку још̀те видиш беле тице лабудове — то се ветар с мразном руком игра, титра са саруком... 6. Висока је гора са звездама с' грли — човечији звуци ту су изумрли, у њој славуј песму није запевао — ја на њојзи стојим!... Ко ме ј' амо звао?

Знак навођења

198. *Знак навођења* „“ употребљује се, да се у писању наведене туђе речи одвоје од осталога, и да се види, да су туђе, а наводи се и у почетку и на крају тих речи.

Примери. Сеја брата на сунашце звала:

„Хајде брате, на сунашце јарко,
„Да се јарка сунца нагрејемо,
„И лепоте красне нагледамо,
„Како језде кићени сватови.“

„Дај ми леђа, гладан сам!“ рече Исак Јакову, а Јаков му одговори: „Хоћу, ако ћеш ми продати старешт̀во.“ — Онда стриц онога момка рече цару: „Сад ћемо му заповедити друго, што заиста не ће моћи учинити!“

Знак заграде

199. *Знак заграде* () или *[]* употребљује се обично за то, да се означи, како речи, које се за објашњење неко употребљују, немају свезе с правим смислом реченице, него се само као уметак растављају од осталих речи из реченице. Исто тако ако се хоће једна реч другом да објасни и протумачи, обично се та друга меће у заграду.

Примери. Синко! Ја ти на то не умијем ништа казати, него иди Премудроме (т. ј. Соломону). — И изишавши у трећи сахат (у јутру око десет сахата) видје друге, гдје стоје на чаршији беспослени. — Кућа, у коју је он ступио као удеоник и која беше у једној приморској вароши (где је и цео овај догађај био), радила је са западном Инђијом. — Кад се и овај везир врати те каже да говедар не да ђевојке док царев син не научи какав гођ занат (само нек је занат), онда царев син заће по чаршији да гледа, какав је занат најлакше научити.

Апостроф

200. *Апостроф* се пише место каквог избаченог гласа, које се чини, да би се реч скратила, и потребан је најчешће у песмама.

Примери. Скин' оружје, незнана делијо, па нос' главу, куда тебн драго! — Јеси л' чуо где причају људи? — Но с' обуци што се можеш лепше! — Остав' сабљу, да је Бог убије! — Понес'те ми сабљу на рукама!

РЕГИСТАР.

Вројеви упућују на чланке.

А (супротно) 161; — спојно, 160.
Ад, именице збирне на ад, 23.
А камо ли 173.
Ако, ногодбено, 168; — уступно 169.
Ако и, уступно, 169.
Али, 161.
Али — али. 160.
Ама. 161.
Аорист. 117.
Апозиција шта је, 32; — представља скраћену подређену реченицу, 182; — слагање са својом именицом. 35.
Апостроф, 200.
Атрибути шта су, 31; — облик њихов осим обичнога, 33; — уз предмет и остале именице, 34; — слагање са својом именицом. 35.
Без. 99 а.
Бити саставак, 5, 6; — изостављено, 178.
Благосиљање I глаг. придевом. 131.
Близу. 99 б.
Бојазан и одрицање уз њу. 154.
Браћа 23.
Бројева збирних употреба. 54.
Бројеви на *оро*, *орица*, у подмету. 30.
Бројеви основни у подмету и прирок. 26.
Бројне заменице, придеви, именице у конгруенцији, 27, 28.
Броју додатак 2-ги падеж, 62.
Буд' уступно. 169.
Буди 169.
Будуће време. 123—127; — историчко, 125; — казано обликом аористовим, 120; — неизвесно, 126; — предње и потоње (futurum ex-actum). 124; — уступно 127.
Будући, 176.
Ван. 99 а.
Век. 161.
Видови придева, 45.
Више, 99 в.
Властела, 23.
Воља — воља. 160.

Време казано прилогом и именицама. 39; — другим падежом, 66; — шестим падежом, 88; — казују предлози 95; — у питању 148; — казано реченицом, 174; — исто то скраћено, 183.
Врх, 99 в.
Где у питању за место, 148; свеза за реченице о месту, 175; свеза за узрочне реченице, 162; свеза уз подметове и предметове реченице, 164; уз предмет реченицу, 166.
Главна реченица, 157.
Глаголи са *на* траже други падеж. 68.
Господа, 23.
Да у питању, 146, 147; — за састављање заповедног начина, 138; — уз предметове и подметове реченице, 164; — уз предмет реченицу, 166; — у реченицама за циљ и намеру, 167; — погодбено, 168; — у реченицама за последицу и узрок, 176.
Да и, уступно. 169.
Да камо ли. 173.
Два у подмету. 29.
Две тачке, на полодини периода или сложене реченице, 194 а; за навођење туђих речи 194 б; за набрајање, 194 в.
Деца. 23.
Дивљење казано пређашњим временом, 119; — упитним обликом, 149.
Дивљења знак, 196.
До, 99 б.
Додана доданој реченици, 14
Додане реченице, 13.
Додатак изједначен, апозиција. 182.
Додатак подметов и предметов у питању, 146.
Додаци падежни у питању, 148.
Додаци подмету и прироку, 12.
Додаци додацима, 14.
Док казује време, 174; — погодбено, 168.
Докле у питању за време и место, 148; — у реченицама за време, 174; — у реченицама за место, 175; — погодбено, 168.
Докле — дотле. 174.
Допуштање казано реченицом, 169.
Други падеж подмет, 57; — за својину, 58, 59, 60; — својство и каквоћу, 61; — додатак броју, мери, 62; — неодређени део, 63, 64; — исто за ствари мислене, 64; — уз порицање, 65; — за време, 66; — допуна придевима, 67; глаголима, 68; предазним и повратним 69; — чуђење и показивање, 70; — заклетва, 71; — уз глаголске именице, 72.
Дуж, 99 д.

Еда у питању, 147; — у реченицама за циљ и намеру, 167.

Жељење казано прећ. временом, 119; — I. глагол. прид. 131.
За, 99 ђ, 105.
Зависне реченице, 156, 157.
Заграде знак, 199.
Заклетва 2-гим падежем, 71; — трећим падежем, 78.
Заклињање I. глаг. придевом, 131.
Заменице бројне у конгруенцији, 27, 28.
Заменице изостављене ради скраћивања реченица, 181.
Заменице личне, пуне и скраћене, 48.
Заменице трећег и непознатог лица, 50.
Запета, међу појединим речима, 197 а; међу реченицама 197 б; пред подређеним реченицама и у којима се може изоставити, 192 в; у сложеној реченици и периоду, 192 т; око петог падежа, 192 д.
Заповедни начин, 137; — сложен са *нек* и *да* 138; — исторички, 139; — одречен, 151.
Зар у питању, 146, 147.
За то, 162.
За што у питању, 148.
Зарад, 99 ж.
Збирне именице у подмету, а прирок у једнини, 22; — исто, а прирок у множини, 23.
Збирних бројева употреба, 54.
Због, 99 ж.
Звати се као помоћни глагол, 6.
Знаци за читање, 190 и даље.
И, 159.
Из, 99 г; 99 ж.
Иза, 99 г.
Изван, 99 а.
Изједначен додатак шта је, 32; — као скраћена подређена реченица, 182.
Изнад, 99 в.
Изрека (phrase), 158.
Или — или, 160.
Именице бројне у конгруенцији, 27. 28.
Имперфекат, 118.
Испод, 99 в.
Испред. 99 г.
Ја (супротно), 161.
Ја — ја, 160.
Јали — јали, 160.
Једа за намеру и циљ, 167.
Један (неки), 55.
Једнакост у поређењу реченицама 170.
Једнина у имениица,43; - у прироку уз више подмета, 21, — исто уз збирне именице у подмету, 22; — исто уз неодређен подмет, 24.
Јер, 162.
К. 100.
Ка' 171.
Кад, у питању за време, 148; — погодбено, 168; — у реченицама времена, 174.
Када — онда, 174.
Када — тада, 174.
Какав, савезна заменица, 50; у значењу *неки*, 52.
Какав — такав, 170.
Каквоћа другим падежсм, 61.
Како, у питању за начин, 148; — уз предмет реченицу, 166: — за намеру и циљ, 167; — у поређењу

реченица, 171; — у реченицама последице и узрока, 176.
Како — онако 170.
Како — тако, 170, 174.
Камо у питању, 148.
Камо ли уз одрицање 155; — уз одрицање и потврђивање поређењем реченица, 173.
Кан'да 171.
Ка'но, 170.
Као у сложеним реченицама, 171.
Као год, 171.
Као год што — тако, 170.
Као да, 171.
Као оно — тако, 170.
Као што, 171.
Као што — тако, 170;
Ко, савезна заменица. 50; — у питању, 146.
Код, 99 б.
Које — које, 160.
Који, савезна заменица, 50, 51; — у значењу *неки*, 52.
Колики, савезна заменица, 50.
Колики — толики, 170.
Крај, 99 б.
Кроз, 101.
Куд у питању, 148; — у реченицама за место, 175.

Ли у питању, 146, 147; — спојна свеза 159.
Лица различита у подмету и прироку, 25.
Личне заменице пуне и скраћене, 48.

Ма уступно, 169.
Ма да уступно, 169.
Макар уступно, 169.
Међу. 105.
Мера четвртим падежем казана, 82.
Меру, речима што значе меру, други падеж додатак, 62.
Место предлог, 99 е.
Место, додатак прироку, 38; — казано шестим падежем, 87; — казују предлози, 94; — у питању, 148; — казано реченицом, 175.
Милион, 28.
Мимо, 101.
Мисао, 2.
Множина у именица, 43.
Моћи као помоћни глагол, 6.
На, 106.
Навођења знак, 198.
Над, 105.
Намера, реченицом казана, 167; — исто скраћено, 184.
Настати као помоћни глагол, 6.
Начин, додатак прироку, 40; — казан шестим падежем, 86; — у питању, 148; — казан реченицом, 171.
Начин заповедни, 137; — сложен са *нек* и *да*, 138; — исторички у приповедању, 139; — у одрицању, 151.
Начин неодређени, 135, 136; — у скраћивању реченица, 184.
Начин одређени, 134.
Начин погодбени, 140.
Не, 150.
Него, супротно, 161; — у поређењу речепица, 172, 173.
Него ли, 172.
Него што, 172.
Независне реченице, 156.
Неједнакост у поређењу реченицама, 172.

Нек уз предмет реченицу, 166.
Нек уступно, 169.
Нека за начин заповедни, 138; — за намеру и циљ, 167.
Не камо ли, 173.
Некмоли, 173.
Неколико, 28.
Неколицина, 28.
Немој, 151.
Неодређ. подмет, 24.
Неодређене реченице, 10.
Неодређени бројеви у подмету и прирок, 27.
Неодређени део казан другим падежем, 63, 64.
Неодређени начин, 135, 136; — за скраћивање 184.
Непознато треће лице, 10.
Непознатог лица заменица, 50, 164, 165, 169, 170, 174, 175.
Непрелазни глаголи шта су, 107.
Непрелазним глаголима допуна трећи падеж, 75.
Несам, 150 у напомени.
Не само — него и, 173
Несвршени глаголи, 108 а.
Нећу, 150 у напомени.
Нешто, (количина), 52.
Ни снажи одрицање, 155.
Ни — ни, у одрицању, 152; — раздвојна свеза, 160.
Нигде, 153.
Ниже, 99 в.
Низ, 101.
Ниједан, 153.
Никад, 153.
Нико, 153.
Нити — нити, у одрицању, 152; раздвојна свеза, 160.
Ништа, 153.
Но, sed, 161; — супротно као *него*, 161; — у поређењу реченицама, 172, 173.
Ну, 161.
О, 106.
Оба у подмету, 29.
Обичан ред речи, 185; — реченица, 186, 187.
Обрнут ређи речи, 185; — реченица, 186.
Ово (количина), 52.
Од, 99 б., 99 ж.
Одакле у питању, 148.
Одређени начин, 134.
Одрицање, 150—155.
Око, 99 г.
Онамо, 175.
Онде, 175.
Оно (количина), 52.
Онолики — колики, 170.
Оруђе казано шестим падежем, 85.
Осем, 99 а.
Остати, као помоћни глагол, 6.
Откле у питању, 148.
Откуд у питању, 148, 175.
Откуда, 175.
Па, 159.
Пак, 159.
Период, 188.
Пети падеж апозиција, 83.
Пети падеж подмет, 84.
Питање у реченицама, 145—149.
Питања знак, 195.
По, пола, 27.
По (предлог), 106.
Повратни глаголи шта су, 107; — траже за додатак други падеж, 69; — исто тако трећи падеж, 75.
Погодба казана реченицом, 168; — глаг. I придевом, 132.

Погодбени начин, 140.
Под, 105.
Подмет шта је, 2; — које речи могу бити, 3; — изостављен 8; — подмета више, 11; — у другом падежу, 57; — логички у трипоме стању, 142, 144; — у питању или неизвестан, 146.
Подметова реченица, 164.
Подређивање, 157, 163.
Показивање с додатком другог падежа, 70.
Половина периода, 188.
Поред, 99 б, 101.
Поређен придев 1 реда, 46; — II реда, 47.
Поређење као додатак прироков 41.
Поређење реченицама, 170; — снажи одрицање, 155: — реченицама ради јачег одрицања или потврђивања, 173.
После, 99 ђ.
Последица реченицом, 176 — исто у скраћивању, 183.
Постати као помоћни глагол, 5.
Пошто, 174.
Правац казан шестим падежем, 87; — казују предлози, 94.
Пре, 99 ђ.
Пред, 105.
Предлога главно значење, 94; —разна значења, 98; — пренесено мислено значење, 97; — како се слажу са *нико, ништа* итд. 153.
Предмет као додатак прироков 37; — у другом падежу, кад су реченице одречене, 65; — уз глаголске именице, 72; — у питању, 146; — казан реченицом, 166; — исто у скраћивању. 182.
Предметова реченица, 164.
Представа и расудак како се разликују, 2 у напомени.
Прекашње I, 117; — у значењу будућега 120; — за жељење и дивљење, 119.
Прекашње II, 118, — за жељење и дивљење 119.
Прекашње I слож. 121.
Прекашње II слож. 122.
Преко, 99 д.
Прелазни глаголи шта су, 107; траже други падеж као допуну, 69; — траже трећи падеж као допуну, 74.
Према, 169.
При, 102.
Придев поређен, 46, 47.
Придев глаг. I 130; — за жељење, благосиљање, заклињање, проклињање, 131, за погодбу или уступање, 132, 169; — у скраћивању реченица, 182.
Придев глаг. II (трпни), 133; — у скраћивању реченица, 182.
Придеви (прилози) бројни у конгруенцији, 27.
Придеви и глаголи који траже други падеж, 67.
Придевски видови, 45.
Прилог времена садашњег, 128; у скраћивању реченица, 183.
Прилог времена прошлог, 129, у скраћивању реченица, 183.
Прилози (adverbia) изостављени ради скраћивања, 181.
Приређене реченице како се скраћују, 183.

Приређивање, 156.
Прирок шта је, 2; — које речи могу бити, 4; — прост, 4; — састављен, 5; — састављен са шестим падежем 89; — изостављен, 9, 178; — прирока више 11; — уз различите родове у подмету, 25; — уз различита лица у подмету, 25; — уз подмет с бројевима, 26, 27; — у питању, 147.
Прирокови додаци, 36.
Прирочни четврти падеж, 182.
Прирочни шести падеж, 90; као начин скраћивања реченица, 182.
Присвајање трећим падежем, 77.
Проклињање I глаг. придевом, 131.
Прост прирок, 4.
Проста реченица 15.
Простор као прироков додатак, 38.
Противе, 104.
Пројку, 104.
Прошаста времена, 116.
Прошасти придев, 182.
Пут, 99 д.

Ради 99 ж.
Раздвојне свезе, 160.
Расудак од представе како се разликује, 2.
Ред речи, 185; — реченица, 186, 187.
Реченица шта је 2; — без подмета 10, 112; — неодређена, 10; — проста, 15; — сложена, 15; — сложена скраћена, 15, 179; — предмет, 166.
Род средњи, 44.
Родови различити у подмету и прирок, 25.
Са, 99 ж., 103.
Садашње време у опште, 113; — свршених глагола у подређеним реченицама, 114 а; — свршених глагола обичнога догађања, 114 б; — историчко, 115.
Саставак, 5; — изостављен, 7.
Састављен прирок, 5.
Свезе спојне, 159; — раздвојне, 160; — супротне, 161; — узрочне, 162.
Свој, 49.
Својина казана другим падежем, 58.
Својство казано другим падежем, 61.
Свршени глаголи, 108 б.
Свршени глаголи само у сад. времену, 110.
Се повратна заменица за трпно стање, 144.
Седми падеж, 93.
Сем, 99 а.
Скраћена сложена реченица, 15. 179.
Скраћена реченица шестим падежем, 91.
Скраћивање реченица. 177—184.
Слагање проста прирока с подметом, 17; — састављена прирока с подметом, 18.
Слагање прирока, кад је у њему именица, 19; — кад је у њему придев, број, заменица, 18; — кад су у њему два или више подмета, 20, 21.
Сличност у додатку прироковом 41.

Сложена реченица, 15; — скраћена, 15.
Спојени додаци, 31.
Спојне свезе, 159.
Споредна реченица, 157.
Сред, 99 г.
Средњи род, 44.
Средњи род за неодређеност, 10, 24.
Средњи род у приroку, кад су бројеви у подмету, 26. 27.
Средство казано шестим падежом, 85.
Стање радње глаголске, 141 до 144.
Стати, као помоћни глагол 6; — за свршене глаголе почетка, 111.
С тога, 162.
Стотина. 28.
Су, 103,
Супрот. 104.
Супротне свезе, 161,
Тако, 176.
Тамо, 175.
Тачка, 191.
Тачка и запета међу члановима реченица и периода, 193 а; — на половини периода, 193 б.
Тачке три за недоречен говор, 197 г.
Те 159.
Тек, 174.
Тер, 159.
То, кад значи количину, 52.
То ли, 173.
Толики — колики, 170.
Толико, 176.
Трајање глаголске радње, 108; — како се оно бележи, 109.
Треће лице једнине и множине у реченицама без предмета, 112.
Трећег падежа главно значење, 73.
Трећи падеж допуна прелазним глаголима, 74; исто непрелазним глаголима, 75; исто повратним глаголима, 76; — за присвајање, 77; — за заклетве 78.
Три у подмету, 29.
Трини придев као средство за скраћивање реченица, 182.
Трпно стање шта је, 141; — слагање и времена у њему, 142; — кад је најобичније, 143; — заменицом *се*, 144.
Ту, 175,
У, 99 е, 106.
Уз, 101, — за futurum exactum 124.
Узајмични глаголи, 107.
Узрок, као додатак приroку, 41; — у питању, 148; — казан предлозима, 96; — казан реченицом, 176; — то исто скраћено, 183.
Узрочне свезе, 162.
Уметнута реченица, 187.
Уступање I глаг. придевом, 132.
Уступна реченица, 169.
Учестани глаголи, 108 в.
Futurum exactum, 124.
Хиљада, 28.
Циљ, реченицом, 167; — скраћено, 184.
Цртица у половини сложене реченице или периода, 197 а; — за уметнуте реченице, 197 б; — за испрекидан и недоречен говор, 197 в; — за

неочекивано супротно или ради већег одмора, 197 д.
Четврта падежа два, 80.
Четвртог падежа главно значење, 79.
Четврти падеж допуна именицама, 81; — значи меру, 82; — прирочни 182.
Четири у подмету, 29.
Чим, кад значи време, 174.
Чинити се као помоћни глагол, 6.
Читање, знаци за читање, 190 и т. д.
Чланови периода, 189.
Чувење другим падежем, 70.
Чувења знак, 196.
Шести падеж средства или оруђа, 85; — начина, 86; — правца и места, 87; — времена, 88; — у састављену прироку 89; — прирочни, 90, 182; — као скраћена реченица 91; — додатак глаголима и придевима 92.
Шта у питању, 146.
Што, за количину, 52; — као савезна заменица, 51; — у питању 148; — као узрочна реченична свеза, 162.
Штогод (количина) 52.
Што — то, 172.

ПРЕГЛЕД.

Стр.

Приступ. 1

I. Шта је синтакса. 1

II. Шта је мисао и реченица 1

III. Главни делови реченице 2

IV. Разгранавање реченице 8

V. Дообa реченица и синтаксе 9

А. Синтакса простих реченица.

1. Како се слажу подмет и прирок. 11

2. Како се разгранава реченица. 18

а. Додаци подмету 18

б. Додаци прироку 20

3. Имена у реченици.. 24

4. Значење облика̂ у реченици 31

I. Именски облици 31

а. Падежи без предлога. 31

α. Први падеж. 31

β. Други падеж 32

γ. Трећи падеж 38

δ. Четврти падеж 40

ε. Пети падеж. 42

ς. Шести падеж 43

η. Седми падеж 45

Стр.

б. Падежи с предлогом 45
II. Глаголски облици 55
α. О разликама у глаголском значењу 55
β. О временима 61
γ. О прилозима и придевима глаголским 72
δ. О начинима 75
ε. О стању радње глаголске . . . 81
5. Питање у реченицама 85
6. Одрицање 87
В. Синтакса сложених реченица 93
1. Какве могу бити сложене реченице 93
А. Независне сложене реченице 96
Б. Зависне сложене реченице 100
а. Подређена реченица додатак подмету или предмету. . 101
б. „ „ уз прелазне глаг. као предмет . . 103
в. „ „ за циљ или намеру 104
г. „ „ за погодбу . . 105
д. „ „ за уступање или допуштање . . 106
ђ. „ „ за поређење или начин. 108
е. „ „ за време . . . 112
ж. „ „ за место . . . 113
з. „ „ за последицу и узрок. . . . 114
2. Скраћивање простих и сложених реченица . 116
В. Намештање или ред речи и реченица . 124
Додатак 127
I. О периодима 127
II. О знацима за читање 130
Регистар 142

LIBRARY OF CONGRESS
00026355424